

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

PAUL M. CHURCHLAND

BİLİMSEL GERÇEKÇİLİK VE ZİHNİN ESNEKLİĞİ

PAUL M. CHURCHLAND

BİLİMSEL GERÇEKÇİLİK VE ZİHNİN ESNEKLİĞİ



ALFA

BİLİM

ALFA BİLİM

Bilimsel Gerçekçilik ve Zihnin Esnekliği

PAUL M. CHURCHLAND

Çağımızın en ünlü zihin felsefecilerinden olan Kanada doğumlu Prof. Paul M. Churchland, doktorasını 1969 yılında Pittsburgh Üniversitesi'nde Wilfrid Sellars'dan almıştır. Halen San Diego'daki California Üniversitesi'nde görevini sürdürmekte olan Paul Churchland, nörofelsefeci Patricia Churchland'ın eşidir. Paul Churchland'ın en önemli kitaplarından biri olan *Madde ve Bilinç* Alfa Bilim dizisinden çıkmıştır ve diğer kitapları da yayıma hazırlanmaktadır.

EKREM BERKAY ERSÖZ

1982 yılında doğdu. St. Georg Avusturya Lisesi ve Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü mezunudur. Felsefeci Berkay Ersöz daha önce Paul Churchland'ın *Madde ve Bilinç*'ini de Türkçeye kazandırmıştır. Yaptığı başlıca çeviriler şunlardır: *İletişim Tarihi*, *Uyurgezerler*, *İnsanın Değişen Evren Görüşünün Bir Tarihi*.

Bilimsel Gerçekçilik ve Zihnin Esnekliği

© 2012, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Scientific Realism and The Plasticity of Mind

© 1979 Cambridge University Press

Kitabın Türkçe yayın hakları Akcalı Ajans aracılığıyla Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında hiçbir yöntemle çoğaltılamaz.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Dizi Editörü Kerem Cankocak

Kapak Tasarımı Begüm Çiçekçi

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 975-605-106-721-6

1. Basım: Nisan 2013

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Ticarethane Sokak No: 53 34110 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 10905

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

PAUL M. CHURCHLAND

BİLİMSEL
GERÇEKÇİLİK
VE
ZİHNİN
ESNEKLİĞİ

Çeviri
Ekrem Berkay Ersöz

Nollaig için...

İÇİNDEKİLER

Önsöz, 7

I	GİRİŞ	11
1.	Bilimsel Gerçekçilik Perspektifi	11
II	ALGININ ESNEKLİĞİ	19
2.	Gözlem Yüklemlerinin Semantiği	19
3.	Duyusal Bilginin Kavramsal Olarak İşlenmesi	29
4.	Algısal Bilincin Açılımı	44
5.	Ölçüm Araçları Argümanı	57
6.	Birkaç Sonuç	62
III	ANLAMININ ESNEKLİĞİ	69
7.	Analitik/Sentetik Ayrımı	69
8.	Anlam ve Anlayış	79
9.	Çeviri: Bazı Rakip Görüşler	90
10.	İletişim ve Ölçüştürülebilirlik	105
11.	Kuramlararası İndirgeme ve Kavramsal İlerleme	112

IV KENDİLİK KAVRAYIŞIMIZ VE ZİHİN/BEDEN	
SORUNU	123
12. Kişinin Başka Zihinler Hakkındaki Bilgisi	123
13. Kendilik Bilgisi: İlk Bakış	131
14. K-kuramının Aykırı Doğası	138
15. Zihin/Beden Sorunu	146
16. İlgözlemsel Bilincin Açılımı	158
V TÛMCESEL EPİSTEMOLOJİLER VE	
EPİSTEMİK AYGITLARIN DOĞA BİLİMİ	165
17. Normatif Epistemoloji:	
Sorunun Eksiksiz Bir Değerlendirmesi	165
18. Ortodoks Epistemolojinin Tûmcesel Kinematığı	170
19. Süreklilik: İlk Aşamalardaki Sorun	173
20. İTO Yaklaşımının Yetersizliği:	
Başka Değerlendirmeler	185
21. Başka Ufuklar	191

Kaynakça, 203

Dizin, 209

Önsöz

Bu kitabın çıkış noktası Kanada Felsefe Derneği'nin 1971 yılındaki Batı Bölümü (Western Division) toplantılarına gönderilmiş bir makaledir. Bu makale, 2. Bölümün argümanını ve 5. Bölümün başlıca tezini özetlemektedir. Arada geçen zamanda bu malzemenin birçok ara versiyonu çeşitli sebeplerle sunuldu. Bu yüzden bu çalışmaların katılımcılarına, dinleyicilerine ve düzenleyicilerine nezaketleri ve eleştirel önerileri için teşekkür etmek istiyorum.

Mevcut makale birbirinden ayrı iki okuyucu kitlesine aynı anda hitap etmektedir. Birinci okuyucu kitlesi, bilimsel gerçekçilik adlı felsefi tutuma aşina olmayan profesyonel meslektaşlarımdan, başka akademisyenlerden, öğrencilerden ve meslekten olmayan okurlardan oluşuyor. Onlar için algı felsefesi, anlam kuramı, zihin felsefesi ve sistematik epistemoloji bakımından bu tutumun tutarlı ve kapsamlı bir açıklamasını burada özlü bir biçimde sunmaya çalıştım. Fakat burada ortaya atılan görüş sadece eklektik değildir. Ortaya çıkarılan sentez birçok bakımdan yenilikçidir ve bunu destekleyen argümanlar da büyük ölçüde öyledir. Bu yüzden, genel olarak bilim felsefesine ve özellikle de bilimsel gerçek-

çiliğe aşına olan meslektaşlarım tarafından da bu tartışmanın eğlendirici ve aynı ölçüde değerli bulunmasını içtenlikle umut ediyorum. Bu grup, bu makalenin hitap ettiği ikinci okuyucu grubunu oluşturuyor. Epistemolojik kuramın ve akılcı metodolojinin gelecekte alması gereken yönlerle ilgili olarak bilimsel gerçekçiliğin genel olarak hakkı verilmemiş sonuçlarını onların ilgisine sunmayı özellikle istiyorum. Bu sonuçlar son bölümde ortaya konmuş ve araştırılmıştır ve bence okur burada bu makalenin en önemli kısmını bulacaktır.

Pittsburgh Üniversitesi'nde ve daha sonraki yıllarımdaki muazzam uyarıcı etkisinden dolayı öğretmenim Wilfrid Sellars'a teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca Sir Karl Popper'ın, Paul Feyerabend'in, W.V. Quine'nın ve T.S. Kuhn'un yazılarına da aynı ölçüde borçlu olduğumu belirtmem gerekiyor. Kendi kuşağımdan filozoflar arasından adını anmam gereken ilk kişi, yerinde etkisini tek bir makalede açıklamanın güç olacağı, eşim ve meslektaşım Patricia Smith Churchland'dır. Ayrıca yardımlarına fazlasıyla ihtiyaç duyduğum Nollaig ve Ann Mackenzie'ye, Cliff Hooker'a, Jay Rosenberg'e, Charles Morgan'a ve Bill Harper'a, muhtelif ziyaretler, karşılaşmalar ve toplantılar sırasındaki paha biçilmez birçok tartışmadan dolayı çok teşekkür ederim. Burada, sadece 5. Bölümde ulaşılan bazı sonuçların büyük bir çoğunluğuna tamamen bağımsız bir biçimde ulaşılmasını sağlayan kıvrak bir zekâyâ sahip olmakla kalmayan (Bkz. C.A. Hooker, "The Philosophical Ramifications of the Information-Processing Approach to the Mind-Brain," *Philosophy and Phenomenological Research*, cilt 36 [1975]), ayrıca coşkusunu paylaşma ve bana çoğunlukla umutsuz bir diyalektik görevmiş gibi görünen bazı noktalarda tam vaktinde beklenmedik bir biçimde beni cesaretlendiren Cliff Hooker'a özellikle teşekkür etmem gerekiyor.

Ayrıca bölümden meslektaşlarım olan Roy Vincent, Leon Ellsworth, Ken Warmbrod ve Michael Stack'a, bu kitabı yazarken birçok noktada yaptıkları yararlı eleştiriler ve olum-

lu öneriler dolayısıyla teşekkür borçluyum. Bütün bu filozofların hepsinden çok fazla tavsiye aldım (birçoğunu da ihmal ettim), fakat sadece iyi tavsiyelerini kabul etmiş olduğum için geriye kalan bütün yanlışlıkların sorumluluğu tamamen bana aittir.

Ayrıca, §3 ve §4'te kullanılan kuramsal örnekler hakkındaki keyifli tartışmalarımız için kardeşim Mark T. Churchland'a ve son taslağı içtenlikle okumuş olduğu için dostum Kenneth Hughes'a minnet borçluyum.

Son olarak kurumlara dönecek olursak, eski yayınlarından bazı bölümleri kullanmama izin verdikleri için *Philosophy of Science*'ın editörlerine, bu kitabın büyük kısmının yazıldığı süre boyunca bana verdikleri ücretli izin dolayısıyla Manitoba Üniversitesi'ne ve burada sunulan çalışmayı destekleyen bir izin bursu ve araştırma bursu sağladıkları için Kanada Konseyi'ne teşekkür ediyorum.

P.M. Churchland
Sechelt Yarımadası, British Columbia

I

GİRİŞ

1. Bilimsel Gerçekçilik Perspektifi

Moleküller, yıldızlar, çekirdekler ve elektromanyetik dalgalar hakkındaki bilimsel bilgi ve kuramsal anlayışla ilgili ortak kanı, bunun elmalar, masalar ve mutfak eşyaları hakkındaki bilgimizden çok farklı bir türde olduğu yönündedir. Kuramsal anlayış sadece bir yaratıcı deha edimiyle veya başkasının dehasının dikkatle incelenmesiyle elde edilebilirken, diğer türden bilgi herkes tarafından gelişigüzel gözlemle edinilebilir. Denecektir ki kuramsal anlayış yapay, kurgusal, değişken ve asalaktır, oysa diğeri doğal, apaçık, özünde istikrarlı ve özerktir.

Bu yanıltıcı karşıtlıkların anlamsız olması, bunların bu yüzyılın geniş kapsamlı felsefe literatüründe ifade bulmasını ve rağbet görmesini engellememiştir. Burada kuramsal "bilgi," insan bilgisi kütlesinin üzerine dikilmiş çevresel bir üstyapı olarak ifade ediliyordu. Bu yaklaşım bazı üstünlükler vaat ediyordu. Kuramsal kavramların, kuramsal olmayan kavramlarla arasında olması gereken özel ilişki türleri irde-

lenerek bu kuramsal kavramların semantiğinin açıklanması beklenebilirdi ve kuramsal inançların, kuramsal olmayan bilgimizle arasında olması gereken ilişkileri irdelenerek bunların haklılığı veya doğruluğu hakkında bir açıklama sağlanması umulabilirdi. Diğer bir deyişle, kuramsal olmayanın geçici olarak verilmiş sayılmasıyla, genel olarak insan anlayışı hakkında bir açıklama oluşturmaya yönelik daha zahmetli bir işe girişmek *zorunda kalmadan* kuramsal anlayışın başarılı bir açıklamasına ulaşmak umut edilebilirdi.

Şimdiyse bu olanaksız görünüyor. Bunun sebeplerinden biri, önerilen çeşitli açıklamaların yetersizliğidir, ama asıl değerlendirme daha da ilginçtir. Eski yaklaşımın dayandığı kuramsal olan ile olmayan arasında sahiden bir ayrım olduğu hakkındaki öncülün yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Bu ayrımı desteklediği düşünülen çeşitli karşıtlıkların yakından incelendiğinde ortadan kayboldukları görülmüştür. Dikkatle bakılırsa, sağduyuya dayalı kavramsal çerçevemizi kuran ilkeler ve varsayımlar ağının açıkça kuramsal olan herhangi bir sistem kadar kurgusal ve yapay olduğu görülebilir. Yeterince uzun bir süre incelenirlerse değişkenlik bile gösterirler. Öte yandan kapsayıcı kuramların esas olarak asalak olmadığı, aksine kendi adlarına potansiyel olarak özerk çerçeveler oldukları ortaya çıkmıştır. Kısacası, görünen o ki (algısal bilgi de dahil) her türlü bilgi kuramsaldır; kuramsal *olmayan* anlayış diye bir şey yoktur. Sağduyuya dayalı kavramsal çerçevemiz başlı başına bir kuram veya bir ilişkili kuramlar takımı olarak kendini gösterir. Üstelik kuramsal olan ile kuramsal olmayan arasında bir ayrışma görmemizden önce elimizde yeni ortaya atılmış bir kuram ve kültürel olarak tamamen özümsemiş, iyice işlenmiş bir kuram arasındaki bir ayırmadan daha fazla bir şey bulunmaz.

Dolayısıyla doğruluk, yanlışlık ve gerçek varoluş gibi şeyler hakkında konuşmaktan tamamen vazgeçmeye razı olmadığımız sürece, özgün kuramsal çerçevelere ilişkin öğretilere ve ontolojilere yönelik araçsal bir tutumu veya gerçekçi olmayan başka bir tutumu benimseyemeyiz. Diğer bir sonuç

ise, sağduyuya dayalı çerçevemizin, genel olarak kuramsal sorunlar hakkındakilerle aynı türden eleştirilere karşı savunmasız olduğunu teslim etmesi gerekir.

Özellikle de kuramsal inançlar ve algısal inançlar arasındaki bildik ayırmadan vazgeçmek gerektiğini kabul etmek zorunda kalırız. Algısal inançlar sınıfının artık kuramsal inançlar sınıfının bir alt sınıfı olduğu, yani kabaca algılayanın duyuşsal durumlarına verilen çıkarımsal olmayan, kendiliğinden tepkiler olarak edinilmiş tekil kuramsal inançlar olduğu kabul edilmelidir. Öyleyse genel olarak tekil kuramsal yargılar için söz konusu olduğu gibi, algısal yargılarımızın yeterliği de kısmen içerdiği terimler ile bunları çerçeveleyen arkaplandaki kuramın (kavramsal çerçeve) yeterliğiyle ilgili bir sorundur. Algısal yargılarımıza artık dünyada olan şeylerin serbest ve kuramlardan bağımsız yargıçları olmak gibi ayrıcalıklı bir konum atfedilemez. Kuramın üstünlüğü her türlü ontolojinin temel ölçüsü olarak ortaya çıkar. Bilimin fonksiyonu da bu yüzden bize, *algısal düzeyde bile* üstün ve (uzun vadede) belki de derinden farklı bir dünya kavrayışı sağlamaktır.

Bilimsel gerçekçiliğin merkezi tezlerinden biri olan bu sonuncu tutum çoğunlukla nesnelliği göz ardı ettiği gerekçeyle suçlanmıştır. Bu şekilde dile getirildiğinde bu katı bir eleştiridir. Çeşitli deneycilik biçimlerinin nesnellik sağlama tarzı (kuramın sabit ve kuramsal olarak yansız bir algısal bilgi düzeyiyle karşılaştırılması) aynı zamanda nesnelliğin *ne olduğu* hakkında bir çözümlemedir. Eğer bunu sağlama tarzı şüpheliyse çözümleme de öyledir. Bilimsel gerçekçiliğin *bu şekilde açıklanmış* nesnelliği olanaksız kıldığı iddiası bu yüzden en fazla döngüsel nedenselliğe dayanan bir şikâyet olabilir.

Burada asıl konuyu vurgulamak gerekiyor. Bir yanda klasik deneyci resim vardır: Nesnellik yetersizliğine, en azından genel bir yetersizliğe olanak vermeyen ve diğer her şeyin nesnelliğinin temellendirilmiş olduğu özel bir tekil yargılar sınıfı. Fakat deneyciler ne "temellendirme" ilişkisi ne de daha önemlisi "temel" yargıların bağımsız gerekçelendirme-

si hakkında doyurucu bir açıklama sağlamayı başaraabilmişlerdir. Birinci yetersizliğe rahatça göz yumulmuştur, çünkü konu karmaşıktır ve yetersizlik bütünsel değildir. Fakat ikinci yetersizliğe o kadar rahat bir şekilde göz yumulamamıştır, çünkü burada yetersizlik tamdır. Ayrıca –bulguların göze çarpan kuram yüklülüğü ve yansız temeli açıklamak bir yana, soyutlamadaki acizliğimiz yüzünden– bizzat bu işbölümü kuşkulu hale geldiğinde artık açıkçası yağmurdan kaçarken doluya tutulma iddiasıyla engellenmemiş başka yaklaşımlara yönelmenin zamanı gelmiş demektir.

Yine de kabul etmek gerekir ki, metodolojik sorun –zihinsel sürecin nesnelliğinin/bütünlüğünün/akılsallığının neye dayandığını tahmin etme sorunu– yanıtsız kalmıştır ve (özellikle de) bilimsel gerçekçiliğe taraftar olanlar arasında bile hiç görüş birliğine varılamamıştır.¹ Bir düşünce okulu, gelenekçiliğin dogmatizmi ve nihilist çoğulculuğun anarşisi arasında tartışmasız ölçüde akla uygun bir yol tutturmakta bize yardımcı olacak kendine özgü normatif ilkeler lehine ısrar etmeye veya bunları desteklemeye devam etmiştir. Bir diğeri ise bu konuda en hayırlısının bir bilgi sosyolojisi veya psikolojisi olacağını ileri sürmüştür. Birinci yaklaşım bazıları tarafından kişotik, ikincisi ise diğerleri tarafından yersiz bulunmuştur. Kanımca ben normatif epistemolojinin olanaksız olduğunu kabul etmeye hazırlıklı değilim. Fakat epistemolojinin “doğallaştırılmasını” tavsiye edenlere de karşı konulmaz bir ilgi duyuyorum. Daha genel olarak, kendimizi entelektüel varlıklar olarak kavrayışımızda entelektüel bir devrim yapmadıkça metodolojik sorunun çözülmeceğini ileri sürüyorum. Bunun neden böyle olduğu, ne tür bir devrimin gerekli olduğu ve bunun ne tür bir çözüm sağlayacağı 5. Bölümde tartışılacaktır.

Bu makaleye bir sorunu göstererek başladım ve onu bu sorun hakkında kapsamlı bir tartışmayla bitireceğim. Ancak

¹ Örneğin *Criticism and the Growth of Knowledge*'da derlenmiş olan makalelere bakınız. Ed. Lakatos ve Musgrave (Cambridge, 1970).

bu sırada çok şeyin söylenmesi gerekecek. Bilimsel gerçekçilik kayda değer bir biçimde verimli bir felsefi tutumdur ve bu makalenin diğer amacı da çeşitli felsefi konular bakımından bu verimliliği betimlemek ve bundan yararlanmaktır. Bunların başında algı sorunu gelir. 2. Bölümde, küçük yaşta öğrendiğimiz sağduyu kuramından *başka* kuramlar üzerinden sistematik algısal yargılarda bulunacak şekilde eğitilmemizin olanağını vurgulayacak diyalektik bir yolla algısal yargılarımızın kuramsal karakterini savunacağım. Bu olanak söz konusu geleneğe dahil birçok filozof tarafından ele alınmış veya fark edilmiştir, ama ayrıntılı olarak hiç araştırılmamıştır. Buna bir ölçüde çare bulmayı umuyorum. Geçmişin ve günümüzün bilimi, bildik algısal alanlara dair çeşitli alternatif kavrayışlar sunuyor ve kendiliğinden algılamayla ilgili olarak mevcut kavrayışlarımızdan bazılarının yerinden edilmesini oldukça kapsamlı bir biçimde zihnimizde canlandırmamızı sağlıyor. Bence burada bizi bekleyen bazı sürprizler var.

Bu tartışma, asıl ilgisine ek olarak insan anlayışının evriminde algının rolü, bildik sağduyu ontolojisinin statüsü ve karşılaştırmalı kuramsal inceleme (*cross-theoretical comparison*) ve kuramlararası indirgeme konularıyla ilgili daha kapsamlı sorunlar da ortaya çıkaracaktır. Sırası gelince de bunlar anlamla, çeviriyle ve kavramsal değişmeyle ilgili daha genel sorunları gündeme getirecektir ve 3. Bölüm öncelikle bu sorunlara ayrılmıştır. Burada sözde bütünselci bir anlam kuramı özetlenecek ve en çok dikkat çeken karşıt görüşlere karşı savunulacaktır. Özellikle Quine'nın analitik/sentetik ayırımına yönelttiği itiraz savunulacak ve desteklenecek, fakat daha sonra anlam ve çeviri hakkındaki olumlu görüşlerine itiraz edilecektir. Daha sonra bu tartışmadan çıkan semantik kuramdan ölçüştürülemezliğin (*Incommensurability*) doğası ve önemine, karşılaştırmalı kuramsal incelemelerin doğasına ve kuramlararası indirgemenin doğasına biraz ışık tutmak amacıyla yararlanılacaktır.

Bana öyle geliyor ki bütün bunlar zihin felsefesi alanında, özellikle başka zihinler sorununda, kendilik bilgisinin tartışmalı epistemolojisinde, zihinsel durumlara özgü olduğu düşünülen tuhaf özelliklerde ve zihin/beden sorununda doruğa yaklaşır. Kendimizi düşünen/algılayan/arzulayan olarak kavrayışımızın da tamamen kuramsal bir kavrayış olduğuna dair devrimci fikir, yukarıda sıralanan sorunların çok şaşırtıcı ve faydalı bir perspektiften görülmesini sağlar. Buradaki temel metin Wilfrid Sellars'ın "Deneycilik ve Zihin Felsefesi"dir,² ama söylenmesi gereken daha çok şey var. Bu düşüncenin zengin yan ürünleri arasında, örneğin kendilik kavrayışımızın, sağduyuya dayalı "kişiler kuramımızın" yanlış olma olasılığı da bulunur.³ Geleneksel zihin/beden sorunu konusunda bu olasılık "eleyici materyalizm" (bazen de "kayboluş kuramı") olarak anılan bir tutumla temsil edilir. İndirgemeci materyalizm (daha yaygın adıyla "özdeşlik kuramı") bunun dolaysız karşıtıdır. Bu tutumlar arasındaki temel sorun, sağduyuya dayalı kişiler kuramımızın, bilimsel geleceğimize dair ütöpik bir tasavvur olarak neredeyse herkeste bulunan, öngörülmüş nörofizyolojik insan davranışı açıklamasına indirgenebilir olduğunun kanıtlanıp kanıtlanmayacağı hakkındadır. Eleyici materyalist (1) bunun indirgenebilir olduğunu kanıtlamanın hiçbir gereği olmadığını, bunu örneğin genel bir materyalist *Homo sapiens* kuramının sağduyuya sahip insanlar kuramımıza indirgenebilme yeterliliğine bir kısıtlama olarak ileri sürmenin hiçbir nedeni olmadığını ve (2) bu iki kuramın aslında bir indirgeme çifti olacağından şüphelenmek için bazı nedenler olduğunu

² *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 1, ed. Feigl ve Scriven (Minneapolis, 1956); yeniden basım: Wilfrid Sellars, *Science, Perception, and Reality* (Londra, 1963).

Bkz. Paul Feyerabend, "Materialism and the Mind-Body Problem," *Review of Metaphysics*, 17 (1963) ve "Mental Events and the Brain," *Journal of Philosophy*, cilt 60, sayı 11 (Mayıs 1963). Ayrıca bkz. Richard Rorty, "Mind-Body Identity, Privacy, and Categories," *Review of Metaphysics*, cilt 1 (1965).

Eliminative materialism –yn.

ileri sürecektir. Öyleyse karşılaştığımız manzara ona göre, kendimize dair ayrıntılı bir nörofizyolojik kavrayışın zihinselci kendilik kavrayışımızın yerini almasıdır, tıpkı oksitlenme kuramının (ve genel olarak modern kimyanın) madde dönüşümüyle ilgili daha önceki flojiston kuramının yerini almasında olduğu gibi. Yeri alınacak olan kurama uygun çıkarımsal olmayan içgözlemsel yargılarda bulunma alışkanlığını uzun süredir taşıyor oluşumuz bu duruma hiç etkide bulunmaz. Bu daha ilkel alışkanlıklar değiştirilebilir ve içgözlemsel yargılarımızı doğrudan doğruya daha elverişli ve daha güçlü bir insan psikolojisi kuramına göre dile getirmenin yollarına bakabiliriz.

Buraya kadar söylenenler bizi yalnızca zirveye yaklaştıran yolun bir kısmını oluşturuyor. Mevcut çalışmanın bakış açısına göre, ancak bu değerlendirmeler epistemoloji alanına taşınırsa gerçek zirveye ulaşılabilir. Günümüz epistemolojisinin işleyişine göre sorular ve yanıtlar sağduyuya dayalı kişiler kuramı çerçevesi içinde yöneltir ve dile getirilir. Sorunumuz sıklıkla *inancın* veya inanç kümelerinin ya da bir kümeden diğerine geçişlerin *akılcılığı*yla ilgili olmuştur. Ayrıca biz de epistemik erdemin özünü inançlara veya daha karakteristik bir biçimde söylenirse, bunları ifade eden tümcelere özgü özellikler ve bunlar arasındaki ilişkiler bakımından nitelemeye giriştik. Fakat eğer bu yaklaşımın parametrelerini sağlayan sağduyuya dayalı kuramsal kavrayış derinlemesine çarpıksa veya ciddi bir biçimde yüzeyselse, o zaman bu "tümcesel" epistemolojilerin parçalı ve kısmi bir başarıdan fazlasına ulaşacağını beklemek yanlış olur. Ayrıca içimizdeki en dürüst kimselerin kabul edeceği gibi, bunların şimdiye kadar ulaştığı bütün başarı aslında bundan ibarettir.

Bilimsel gerçekçilik perspektifi bu noktada, epistemolojideki mevcut çıkmaza, metodolojik sorununun görünüşteki güçlüğüne dair bir teşhisten bulunmamızı sağlıyor. Bu teşhis, özetle, bir tümceler kinematığını arayarak kendi türümüze ve kültürümüze özgü parametrelerle, gerçekten olup bitenleri sadece çok yüzeysel olarak yansıtan parametrelerle il-

gilenmiş olduğumuzu gösterir. Bu olasılık açıkça algılandığında, bunun sadece bir olasılık olmadığını, aksine oldukça kesin olduğunu gösteren birçok değerlendirme kendini gösterir. Bu değerlendirmeler 5. Bölümde ayrıntılandırılacak ve tartışılacaktır. Tartışmanın sonucu, bizim dar görüşlü kendilik kavrayışımızdan dışarı çıkmaya ve inancın akılcılığına dair dar görüşümüzü genel olarak “epistemik aygıtın” işleyişiyle ilgili parametreler konusunda kapsamlı bir ilgiye dönüştürmeye çabalamamız gerektiği olacaktır. Bunun nele-ri gerektireceği hakkındaki bir araştırma ise bu çalışmanın son bölümünün konusu olacaktır.

II

ALGININ ESNEKLİĞİ

2. Gözlem Yüklemlerinin Semantiği

Bu bölümün başlıca görüşü şudur: *Algı, duyularımızda veya duyuşal durumlarımızda içerilen doğal verilerin kavramsal olarak işlenmesine dayanır.* İlerledikçe bu görüş daha açık bir şekilde ifade edilecektir, ama bu kaba tanımlamada bile şu sorunun farkına varılabilir: Bu veriyi işlemekte ne kadar başarılıyız? Bunun yanıtı, bence, bu konuda pek başarılı olmadığımız ya da daha doğrusu olmamız gerektiği kadar başarılı olmadığımızdır. Algı konusunda netleştirilmesi gereken şey, kendi duyularımızda içerilen gerçekten muazzam miktardaki işlenebilir verinin kavramsal bakımdan cahil kalmış kendiliklerimiz tarafından *işletilemeden* kolayca boşa gittiğidir.

Daha önce belirtildiği gibi, bu miyopi tedavi edilebilir gibi görünmektedir. Mevcut kavramsal işleme tarzlarımız büyük ölçüde ne algısal çevremizin doğasında ne de psiko-

lojimize ait özelliklerde vardır, bunun yerine ortak dilimizin yapısında ve içeriğinde ve her çocuğun bu dilin olağan kullanımını edindiği süreçte yer etmiştir. Bu süreç sayesinde her birimiz mevcut kavramsal modelle uyumlu bir hale geliriz. Büyük oranda başkalarından dünyayı geri kalan herkesin kavradığı gibi kavramayı *öğreniriz*. Ama eğer bu böyleyse, o zaman dünyayı günümüz kültürünün sağladığından farklı biçimlerde öğrenebilirdik ve yine öğrenebiliriz. Ne de olsa mevcut kavramsal çerçevemiz, onu üreten uzun evrimsel süreçteki en son aşamadan başka bir şey değildir ve biz de algılamamanın farklı ve daha güçlü bir kavramsal çerçeve matrisi içinde gerçekleşme olanağını verimli olacak bir biçimde sorgulayabiliriz.

Bunun için elverişli aday, modern fiziksel kuramın –fiziğin, kimyanın ve bunlarla ilgili çok sayıdaki uydu bilimin– kavramsal çerçevesidir. Bu bilimlerin kavramsal çerçevesinin son derece güçlü olduğu tartışılmazdır ve gerçekliğin sistematik bir betimlemesi olarak sağladığı başarıların benzeri yoktur. Dünyayı doğrudan kendi diliyle algılama olasılığına rağmen iştahı açılmayan bir insan kuşkusuz duyarsız olmalıdır.

Fakat geleceği öngörmeye kalkışmadan önce bunun bir olanak *olduğunu* saptamak gerekiyor. Bunu yapmak için, sağduyu tarafından sağlanmış ham sezgilere rakip olacak (ve umuyorum ki bunların yerini alacak) bir sezgiler çerçevesi inşa etmeyi denemek zorundayım. Burada ileri sürülecek temel tezler (1) gözlem yüklemelerinin semantiği ve (2) duyumların yönelmişliğiyle (“hakkında olma” [of-ness]) ilgilidir. Sıcaklıkla ilgili olağan gözlemsel söz dağarcığımızın, bizim bu söz dağarcığını kullanmamızı sağlayanlardan farklı duyu organlarına sahip varlıklar tarafından kullanılmasına dayanan bir durumu inceleyerek bu iki konuya yönelik daha uygun bir perspektif edinebileceğimize inanıyorum.

Şu anki halimizle sıradan nesnelerin orta seviye sıcaklıklarını *görsel olarak* algılamamızı sağlayacak duyuusal donanımdan yoksunuz. Ama bunu yapabilecek varlıkları hayal

etmek hiç de zor değildir. Daha büyük gözyuvarları ve/veya ışığı daha fazla kırabilen göz mercekleli olan, retinaları yalnızca uzak kızılötesi dalga boylarındaki elektromanyetik ışı-
nımına duyarlı olan çubuk hücrelerinden oluşan bir insan ırkı hayal edelim şimdi. Herhangi bir cismin uzak kızılöte-
sinde yaydığı ışınlam, o cismin sıcaklığının bir fonksiyonu olduğu için ve yukarıda betimlenen türdeki gözlerin retina-
larında bu cisimlerin görüntüleri oluşacağı için bu gözlerle sahip olan varlıklar sıradan cisimlerin sıcaklıklarını görsel olarak algılamaya fizyolojik olarak hazır olacaklardır, çün-
kü cismin görüntüsüne denk düşen "parlaklık" sıcaklığının fonksiyonu olacaktır.

Şimdi de böyle varlıklardan oluşan bağımsız bir toplu-
mun, en azından yüzeysel olarak, iki nokta dışında İngiliz-
ceden ayırt edilemeyen bir dil konuştuğunu hayal edelim. Birincisi bizdeki "siyah," "gri" ve "beyaz" gibi renklerle ilgili söz dağarcığı onların dilinde olmasın. İkincisi bizim olağan sıcaklıklar için olan söz dağarcığımız ("soğuk," "sıcak," "daha sıcak" vs) dokunsal değil de *görsel* bildirimler için bir göz-
lemsel söz dağarcığı olarak bu türün bireyleri tarafından çok gençken öğrenilsin. (İleride kolaylık olsun diye, tıpkı bi-
zim herhangi bir dokunsal veya bedensel renk duyumuzun olmaması gibi, bu varlıkların da dokunsal veya bedensel bir sıcaklık duyusunun olmadığını varsayalım.) Bizim renk yük-
lemlerini kullanmayı öğrendiğimizle neredeyse aynı şekilde onlar da sıcaklıkla ilgili yüklemelerin kullanımını edinirler ve sıcaklıkla ilgili genel inançların ve varsayımların oluşturdu-
ğu olağan kümeyi birçok şekilde, devamlı olarak genişletir-
ler: "Ateş sıcaktır," "Ilık bir şey daha soğuk bir şeyi ısıtabilir, ama bunun aksi asla gerçekleşmez," "Eğer bir cisim ikinci bir cisimden daha sıcaksa ve bu ikinci cisim de üçüncü bir cisimden daha sıcaksa, o zaman birinci cisim üçüncü cisim-
den de sıcaktır," "Besinler soğuk bir yerde daha iyi saklanır," "Sıcak şeyler ağırlı yanmalara neden olur," "Cisimleri birbi-
rine sürtmek onların ısınmasına yol açar" vs. Genel olarak söylenirse, bu hayali toplumun erişkin bir bireyinin "sıcak-

lık inançları" kümesi sizin kendi kümenize, sizin kümenizin kapı komşunuzunkine olduğundan daha az benzer değildir. Elbette büyük ölçüde standart birkaç farklılık da bulunur. Çoğumuz tarafından yanlış veya sorunlu sayılacak olan "sıcaklıklar görülebilir" cümlesi bunlara verilebilecek basmakalıp bir örnektir. Aynı şey "sıcaklıklar hissedilebilir" cümlesi için de geçerlidir. Fakat bizim duyusal donanımımızdaki farklılıklar ve sıradan insan üzerinde başka duyusal kipliklerin olma olasılığının göz önüne alınması yönünde baskı yapılmadığı düşünülürse, kusursuz bir karşılıklılığa engel olan bu türden tesadüfi kusurlar ne şaşırtıcı ne de fazla ilginç bulunur.

Dilsel davranışları, gözlerinin özel doğası ve sıcaklıkla ilgili algısal bildirimlerinin *de facto* kesinliği hesaba katıldığında doğal olarak göz önüne alınması gereken tutum, bu insanların nesnelerin sıcaklıklarını en azından "normal" koşullar altında (görelî olarak düşük çevresel kızılötesi ışıınımı koşulları altında, yani cisimlerin yaydığı kızılötesi ışınların, onların başka kaynaklardan alıp bize yansıtabilecekleri kızılötesi ışınlar ardında boğulmasını engelleyecek koşullar altında) gerçekten de görsel olarak algılayabilmeleri söz konusu olacaktır. Onların gördüğü haliyle görsel olarak algılanabilir dünya ortalama boyutlardaki ve çeşitli renklerdeki maddi nesnelerden değil, bunun yerine ortalama boyutlardaki ve çeşitli ölçülerde ısınmış maddi nesnelerden oluşur. Yani sıcak nesneleri sıcak (ılık, soğuk) olarak algırlarlar; bunların sıcak (ılık, soğuk) olduklarını görsel olarak algılayabilirler.

Onların algısal yetenekleriyle ilgili bu sonucu kabul edersek, bunu onların görsel duyularının içsel nitelikleriyle ilgili herhangi bir bilgiden yararlanmadan yaptığımızı belirtmemiz gerekir. Yararlanmış olsaydık sonuç değişir miydi? Konuyu daha ilginç bir hale getirmek için son olarak, onların görsel duyularının içsel doğasıyla ilgili olduğu ölçüde dünyanın tıpkı kızılötesi ışıınımaya duyarlı filmle çekilmiş resimlerin siyah-beyaz baskılarında bize görüldüğü gibi onlara "göründüğünü" varsayalım. (Herhalde beklenmesi ge-

reken sonuç budur, çünkü (a) retinalarının yalnızca çubuk hücreler içereceğini ve (b) onların fizyolojisinin belirtilen çevresel özellikler dışında tamamen insansı bir yapıda olduğunu varsayıyoruz.) Bu demektir ki, çok sıcak bir nesneye baktıklarında *bizim* parlak beyaz bir nesneye ait olduğunu söyleyeceğimiz bir duyum edinirler ve çok soğuk bir nesneye baktıklarında da bizim siyah bir nesneye ait olduğunu söyleyeceğimiz bir duyum edinirler vs. Elbette onlar bu duyumları tamamen farklı bir biçimde –ısı, soğukluk vs duyumları olarak– betimlerler.

Bu varsayımlarla birlikte konunun can alıcı noktasına ulaşıyoruz. Basit gözlem terimlerinin duyumda verili olduğuna dair sağduyuya dayalı görüşe boyun eğerseniz, *onların* “soğuk,” “ılık” ve “sıcak” terimlerinin aslında sırasıyla *soğuk*, *ılık* ve *sıcak* anlamına değil, *siyah*, *gri* ve *beyaz* anlamına geldiği konusunda ısrar etmemiz gerekir. Fakat onların söz dağarcığının bu heterofonik,* duyum güdümlü çevirisi çok ciddi sorunlar yaratır. Eğer bunu benimsersek, onların söz konusu yüklemle ilgili birçok arkaplan inançlarının (birkaçı hariç) hepsini yanlış saymamız gerekecektir: Yukarıda sıralanan sıcaklık inançları örneğindeki “soğuk,” “ılık” ve “sıcak” terimlerini sırasıyla “siyah,” “gri” ve “beyaz”la değiştirmeye çalışalım. Ne kötü ki, ilgili terimlere dair bütün “gözlem” yargılarını (sadece örneğin soğuk bir nesnenin aynı zamanda siyah da olduğu tesadüfi durumlar hariç) yanlış saymamız gerekir, çünkü onlar nesnelerin siyah, gri veya beyaz olup olmadıklarını kesinlikle göremezler. Onların görsel duyumları tamamen başka parametrelere bağlıdır.

Bu nedenle bu duyum güdümlü çeviri üzerinde ısrar etmek, bence, kusursuzca sağlam ve çok güçlü bir duyusal kipliği ve görsel konulardaki bizim kendi yargıda bulunma alışkanlıklarımız lehine ileri sürebileceğimiz her türlü üstünlüğe sahip basit ve uygun bir kavramsal işleme tarzını

Yazar heterofonik terimini homofonik’in [eşsesli] zıddı olarak kullanıyor –yn.

alaya almak olacaktır. Normal koşullar altında bunun, bir tek beyaz şeylerin standart gözlemcilere *bu* şekilde görüldüğü doğrudur, (farklı) normal koşullar altında bir tek *sıcak* şeylerin (farklı) standart gözlemcilere *bu* şekilde görüldüğü de aynı ölçüde doğrudur. İlgili görsel duyumlar sınıfını başka bir benzeri olmayacak şekilde yalnızca bizim kendi görsel yargı çeşitlerimize uygun saymak haksız bir dar görüşlülük olacaktır.

Ayrıca biz burada uygun sezgilere bahane bulmakla da sınırlı değiliz. Can alıcı değerlendirme şöyle işler: Eğer bu duyum güdümlü, heterofonik çeviriden yararlanıp bu şekilde onların inançlarını ve görsel yeteneklerini alaya almakta ısrar edecek olursak, siyah, gri ve beyazla ilgili bizim kendi inançlarımızın ve görsel yeteneklerimizin tam da aynı şekilde alaya alınmasına karşı hazırlıklı olmamız gerekir. Gerçek şu ki, onların “soğuk,” “ılık” ve “sıcak”la ilgili arkaplan ve gözlemsel inançları bizim “siyah,” “gri” ve “beyaz”la ilgili arka plan ve gözlemsel inançlarımızla hiçbir şekilde eşleşmez; ve bu eşleşme yetersizliği öyle bir şekildedir ki, bu iki yüklem ailesinin arasında gerçekten bir çeviri ilişkisi olduğunda ısrar etsek bile iki inanç kümesinin en azından birinin sistematik olarak yanlış olduğunda da ısrar etmemiz gerekecektir. Ama *hangisinin*? Kızılötesi kuzenlerimiz aynı çeviri stratejisini benimserlerse, ki akıl yürütme biçimlerimizin denkliği yüzünden öyle yapmaları gerekecektir, sistematik olarak yanlış sayılması gerekenin bizim arkaplan ve gözlemsel inançlarımız olduğu konusunda ısrar etmeye istekli ve bunun için hazırlıklı olacaklardır. Bizim terimlerimizi çevirirlerken bizim siyah/gri/beyaz şeyler hakkındaki gözlem yargılarımızın tamamen isabetsiz olduğunu düşünmeye mecbur kalacaklardır; ve bizim arkaplan inançlarımızı çevirirken bizim “Kar sıcaktır,” “Afrikalılar Avrupalılar’dan daha soğuktur,” “Sıcak bir gömleğin üzerindeki lekeler, soğuk bir gömleğin üzerindikilerden daha kolay belli olur” gibi saçma kanılarımız olduğunu fark edeceklerdir. Onların bizim hakkımızdaki öyküleri bizim onlar hakkındaki öykümüzün bir

benzeri olacaktır; bizimkiyle aynı derecede kaba ve aynı ölçüde saçma olacaktır.

Kısacası, duyum güdümlü çeviri bizi, hiçbir çözümü olmayan epistemolojik bir ikilemle karşı karşıya getirir. Hem onların öyküsünün hem de bizim öykümüzün düşüncesizce ve dar görüşlü bulunarak reddedilmesi gerekir, çünkü iki durum arasında birinin saçma olduğunu gösterecek ve ötekini temize çıkaracak hiçbir uygun asimetri bulunmaz. Onların "soğuk"unu bizim "siyah"ımız olarak vs çevirmek bu yüzden söz konusu bile olamaz. Çevirinin onların arkaplan inançlarına ve algısal yeteneklerine vereceği anlamın mazur görülemeyecek saçmalığı tamamen bir yana, ilgili saçmalık durumunu bizimkinin yerine onların durumuna atfetmek için hiçbir neden de yoktur.

Buna karşın, onların sıcaklıkla ilgili söz dağarcığının doğrudan eşsesli (*Homophonic*) çevirisi bir çeviride bulunması mümkün bütün deneysel üstünlüklere sahiptir. İlgili terimleri içeren genel arkaplan inançlarımızın hepsi bu durumda birbiriyle eşleşir; özgün durumlarla ilgili olarak da aramızda sistematik bir uyuşma bulunur (yani ilgili bütün kapsamlar birbirleriyle eşleşir); duyuşsal kipliklerimizin çakıştığı durumlarda (ve büyük ölçüde böyle olur) bütün gözlem yargılarımız birbiriyle eşleşir; ilgili kipliklerimizin nedensel bir çözümlemesi ikisinin de aynı dışsal parametreye, sıcaklığa yanıt verdiğini açığa çıkarır (doğrular). Geriye kalan tek fark, sadece bizim bu özelliği saptamak için farklı araçlardan yararlanmamızdır.

Heterofonik çevirinin biraz önce ele alınan olanaksızlığı, sadece söz konusu bildik gözlem terimlerinin anlamının duyumda verili olduğu tezinin olanaksızlığını ifade eder. Ayrıca eşsesli çevirinin kendine özgü çekiciliği aslında sadece ilgili gözlem terimlerinin, herhangi bir duyumun tekil deneysel yargılardaki çıkarımsal olmayan kullanımlarını akla getirmesinde söz konusu olan içsel niteliksel kimliğiyle hiçbir ilişkisi bulunmadığı görüşünün çekiciliğinden

kaynaklanır. Aslında bunların semantik uzaydaki konumu görünüşe göre onları kullanan konuşmacılar tarafından kabul edilmiş olan ve bu terimleri içeren tümceler ağı tarafından belirlenir. Bu, bizi başlangıçtaki sonucumuza geri götürür: Kuşkusuz betimlenen bu varlıklar maddi nesnelerin sıcaklıklarını görsel olarak algılar. Hatta bunları böyle dile getirir ve kastederler.

Burada bir *tertium quid* olduğu, eşsesli çevirinin toptan benimsenmesinin, yukarıda reddedilen kendine özgü heterofonik çevirinin tek alternatifi olmadığı itirazında bulunulabilir. Belki ilgili terimlerin anlamının bir *parçası* duyumda verilidir, geri kalanı da bir arkaplan inançlar topluluğunca tayin edilmiştir. Bu görüşün bir savunucusu, kızılötesi insanların “sıcaklık” terimleri bizim sıcaklık terimlerimizle aynı kapsama sahip olduğu için, eşsesli çevirinin daha geniş amaçlar doğrultusunda “benimsenebileceğini” kabul edebilirken, bizim kendi dilimizin söz konusu yabancı terimler için *hiçbir* özgün çeviri karşılığı içermediğinde ısrar edebilir (çünkü bizim dilimizde hem ilgili duyumlar tarafından akla getirilen hem de yabancılar tarafından kabul edilen kümeye denk düştüğü bizim tarafımızdan kabul edilen bir tümceler kümesine eklenen hiçbir terim bulunmaz).

Ancak üçüncü alternatifin eşsesli alternatife karşı hiçbir üstünlüğü yoktur, hatta tam tersi doğrudur. Bu, kızılötesi gözlere sahip varlıkların nesnelerin sıcaklıklarını algılayabileceklerini inkâr etmemizi ve ayrıca sahip oldukları duyuşsal aygıt ne olursa olsun herhangi bir varlığın sadece bizim sıcak ve soğuk nesneler karşısında bizde *meydana gelenlerle* tam olarak aynı aralıkta gerçekleşen bedensel duyumlara maruz kalmadıkça nesnelerin sıcaklıklarını algılayamayacaklarını kabul etmemizi gerektirir. Eğer bu duyumları edinmezlerse, bırakın sıcaklığın nesnelerde bulunup bulunmadığını veya ne ölçüde bulunduğunu algılamayı, sıcaklık kavramının kendisine bile sahip olamazlar; bu durumda bizim bilmediğimiz başka bir şeyi algılıyor olmaları gerekir.

Bu tür bir tutumda herhangi bir akla yatkınlık söz konusuysa, bence bu hem sıcaklığın hem de rengin bize göre koşullu bir olgu olarak tek kipli algısal özellikler olmasından kaynaklanır. Görüşümüzü netleştirmek amacıyla bizim için çift kipli olan bazı özellikleri ele alalım. Örneğin küçük nesnelerin yuvarlak oldukları hissedilebilir ve ayrıca yuvarlak oldukları görülebilir. Şimdi, nesnelerin yuvarlak olup olmadıklarını birinin yalnızca görebildiği, diğerinin de dokunarak hissedebildiği iki insan düşünelim. Diyelim ki ikincisi doğuştan kör olsun, birincisi ise görme gücü olan ama doğuştan felçli veya hissiz biri olsun. Onlar hakkında her ikisinin de nesnelerin yuvarlak olduklarını algılayabildiklerini ama bunu farklı duysal kiplikler aracılığıyla yaptıklarını mı söylememiz gerekir? Yoksa onların farklı özellikleri algılamaları gerektiğini, olağan “yuvarlak” teriminin sistematik bakımdan muğlak olduğunu ve onların “yuvarlak”larının sadece genel anlamda birbirlerine çevrilebilir olduğunu mu iddia etmemiz gerekir? Akla yatkın alternatif bence bunlardan birincisidir. Ama öyleyse o zaman “ılıklik” konusunda kızılötesi insanların ve bizim durumumuzun “yuvarlaklık” konusunda farklı donanımları olan bu iki insanın durumundan nasıl farklılaşacağını sormamız gerekir. Daha farklı bir benzetme yapmak gerekirse, bu sefer kızılötesi kuzenlerimizin normal dokunsal veya bedensel sıcaklık duyusuna sahip olduklarını varsayalım. O zaman tıpkı bizim nesnelerin yuvarlak olduğunu hissedip görmemiz gibi onlar da nesnelerin ılık olduklarını hissedip görmeyecekler mi? Bu durumda yuvarlaklığın bizim için olduğu gibi, sıcaklık da onlar için çift kipli bir özellik olmayacak mı?

Bu gibi değerlendirmeler üzerine düşündüğümüzde, bizim duysal donanımımız bize göre gözlemsel olan bütün özellikleri bize göre en azından *çift* kipli kılacak kadar zengin olsaydı, belli bir tür fenomenolojik *anlam* düşüncesinin en başta asla kavranmamış olacağını düşünmenin çekiciliğine kapılabilirdik.

Eğer duyu organlarındaki ve duyumlarındaki farklılıklara rağmen başka varlıkların bizim gözlemsel söz dağarcığı-

mızı –örneğin mevcut söz dağarcığımızı– paylaşımları olanaklı olsaydı, bizim bildik gözlem terimlerimizin anlamının duyumda verili veya duyum tarafından belirlenmiş olduğu görüşünün kesinlikle reddedilmesi gerekirdi. Bu yüzden görmüş olduğumuz gibi, anlama yetisinin taşıyıcıları veya belirleyicileri olarak inanç ağları bizim için geriye kalan tek seçenektir. Bu olasılık yalnızca bizim sıcaklık hakkındaki olağan söz dağarcığımız bakımından örneklenmiştir, ancak bundan çıkarılması gereken ders geneldir. Bizim tarafımızdan dünyanın nesnel bir özelliği olduğu kavranan her ϕ gözlemsel özellik için, ϕ 'nin bizim tarafımızdan kullanılan belirli yollardan başka yollarla duyusal olarak saptanma olasılığını kabul etmemiz gerekir. Öyleyse ϕ 'nin meydana gelişini saptamaya elverişli (ama farklı) bir donanıma sahip bir varlık düşünelim. Bizim " ϕ "yi kullandığımız durumlara karşı o da " θ " terimiyle yanıt versin, ama onun kabul ettiği, " θ " içeren tekil ve genel tümceler, bizim kabul ettiğimiz, " ϕ " içeren tekil ve genel tümcelerle sistematik olarak eşleşsin veya eşlemlensin. Böyle bir durumda " ϕ " açıkçası " θ "nin ideal bir çevirisidir ve bu çevirinin yerindeliği söz konusu olduğu sürece bunların çıkarımsal olmayan kullanımını akla getiren duyumlardaki herhangi bir farklılığın neredeyse hiç önemi yoktur.

Bütün bunların gösterdiği şey, en basit gözlem yüklemimizi bile *anlayışımız* ile doğanın bize verdiği herhangi bir duyuma karşılık olarak *bunları çıkarımsal olmayan bir biçimde kullanma becerimizi* birbirinden ayırt etme zorunluluğudur. Bugüne kadar kırmızı nesnelere "kırmızı"yla tepki verme eğitimi almış küçük bir çocuk bunların birincisine değil, ikincisine sahiptir; kör bir adam ise ikincisine olmasa da birincisine sahip olabilir. Renkli nesnelere karşı uygun bir duyumsal karşılığa sahip olmayan kör bir adam renkleri gözlemsel olarak tanıyamaz. Ama bu semantik olmaktan ziyade epistemik bir kusurdur. Buna karşın, bir çocuğun, diyelim ki "beyaz"ı, tanıdık duyum türlerine karşılık olarak ilk (uyarıcı-tepki) kullanımını, bu terime hiçbir semantik kimlik

sağlamaz. Bu terim semantik bir kimliği ancak bir inançlar ağına ve karşılıklı bir çıkarımlar örüntüsüne eklendiğinde elde eder. Elde edilen ağın ne olduğuna bağlı olarak bu terim *beyaz* veya (gördüğümüz gibi) *sıcak* ya da sonsuz sayıda başka şey anlamına gelebilir.

Bunların hiçbirisi şaşkınlık yaratmamalıdır. Bir terim semantik uzayda belirli bir konum işgal edecekse, o zaman bu uzaya *bağlı* olması gerekir; yani semantik uzay içindeki diğer öğelerle semantik ilişkiler içinde olması gerekir ve konumu bunlar tarafından belirlenir. Diğer *terimler* bu tür öğelerden sayılır, ama duyumlar sayılmaz.

3. Duyusal Bilginin Kavramsal Olarak İşlenmesi

Önceki bölümün argümanı –bunu “yer değiştirmiş kiplikler argümanı” diye adlandırabiliriz– iki tür yönelmişlik arasında, verili bir duyumun bir “ ϕ duyumu” olabilmesinin iki anlamı arasında ayırım yapma gereğini vurgular.

Nesnel yönelmişlik:

Belirli bir (tür) duyum, bir x varlığına göre bir ϕ duyumdur_n, ancak ve ancak

normal koşullar altında, x 'in algısal ortamındaki bir şey gerçekten ϕ olduğunda bu tür duyumlar x 'te gerçekleşiyorsa.

Öznel yönelmişlik:

Belirli bir (tür) duyum, bir x varlığına göre bir ϕ duyumdur_o, ancak ve ancak

normal koşullar altında, x 'in bu türden herhangi bir duyuma verdiği karakteristik çıkarımsal olmayan karşılık, herhangi bir şeyin ϕ olmasının nedeniyle verdiği bir yargıysa.

Bu formüller olması gerekenden daha kaba olmalarına rağmen benim buradaki amaçlarıma uygundur. Birinci tanım,

duyumlarımızın çevremize ilişkin bilgi içermesiyle ilgilidir. İkinci tanım ise bu tür bir bilgiyi işlememizle (işlemeye çalışmamızla) ilgili bir fikri yansıtır. Belirli bir türden duyumun ne nesnel ne de öznel yönelmişliğinin bu türden duyumun içsel bir özelliği olmadığı yukarıdan açıkça anlaşılır. Bunlar daha ziyade, birinci durumda duyumun tipik nedenleriyle ve ikinci durumda onun tipik (kavramsal) sonuçlarıyla ilgili ilişkisel özelliklerdir. Ayrıca aynı duyum türünün hem “hakkında olma_n”nın hem de “hakkında olma_o”nın* varlıktan varlığa ve hatta tek bir bireyin tarihinde zaman içinde çeşitlenebileceği, bu çeşitlenmenin nesnel yönelmişlik durumunda duysal aygıttaki farklılaşmaların ve değişmelerin ve öznel yönelmişlik durumunda eğitim ve öğretimdeki farklılaşmaların ve değişmelerinin fonksiyonu olacağı da aynı ölçüde açıktır.

Bu ayrım bakımından önceki bölümden çıkarılacak ders üç yönlüdür. Birincisi kişinin fizyolojik olarak algılamaya yetenekli olduğu şey yalnızca onun duyumlarının nesnel yönelmişliğiyle bunların doğal olarak içerdiği fiili bilgiyle ilgili bir şeydir. İkincisi kişinin dünyanın sergilediğini fiilen algıladığı özellikler, buna ek olarak onun duyumlarının öznel yönelmişliğiyle ve bunun onun öznel yönelmişliğine denk düşüp düşmediğiyle ilgilidir. Üçüncüsü ise, kişinin duyumlarının içsel niteliksel kimliğinin onun dünyada sergilendiğini algılayabildiği veya algıladığı özelliklerle bir ilgisi yoktur. Bir terimin anlamı (veya bir kavramın kimliği), bir duyumun akla getirdiği gözlemsel kullanımın içsel niteliği tarafından değil, onun dahil olduğu varsayımlar/inançlar/ilkeler ağı tarafından belirlenir. Duyumlar sadece algılama sürecindeki *nedensel* araçlardan ibarettir ve doğru nedensel bağlantıları ortaya koyduğu sürece bunların herhangi biri bir başkası kadar iyi biçimde iş görebilir. (Öyleyse dünyayı öğrenme ve kuramlaştırma işi söz konusu olduğu sürece, ilkesel olarak bunlardan vazgeçilebilir. Olgu durumu türleri ve tekil yar-

Orjinalinde “objective” ve “subjective” hakkında olma ayrımı için “of_o-ness” ve “of_s-ness” terimleri kullanılıyor –yn.

gı türleri arasında sistematik nedensel bağlantılar kaldığı sürece kuramların değerlendirilmesi işine devam edilebilir. Paul Feyerabend'in kafa karıştırıcı makalesi "Deneyimsiz Bilim" in⁴ ana fikrinin bu olduğunu düşünüyorum.)

Eğer bütün bunlar doğruysa, duyu organlarımızı herhangi bir değişiklik yapmadan insanın algısal bilinç alanını çarpıcı bir biçimde değişikliğe uğratma ve genişletme olasılığı tamamen gerçek olur. Bunun sebebi basittir. Bir duyum türünün nesnel yönelmişliği, onun bazı çevresel özelliklerin veya parametrelerin varlığının ya da değerinin güvenilir bir deneysel göstergesi olmasına bağlıdır ve bu anlamda insana normal gelen çeşitli duyum türleri, mevcut kavramsal işleme tarzlarımızın ortaya koyacağı kiplerden çok daha fazla bir şekilde deneysel olgu olarak duyumlara_n dayanır. Dolayısıyla hammadde zaten buradadır, bize özgü daha eğitilmiş kavramsal tepki örüntüleri tarafından işlenmeyi beklemektedir. Ancak bu olasılığın doğrudan peşine düşmeden önce, duyu-sal bilginin kavramsal olarak işlenmesini olanaklı kılan bu kavramsal çerçevelerin doğası hakkında daha ayrıntılı bir kavrayış edinmemiz gerekir. Bu bakımdan, hepimizin *kötü* bir işleme durumu olduğunu kabul edebileceğimiz bir durumu sorgulamak yol gösterici olacaktır.

Şimdi de fizyolojileri bu sefer bizimkinden hiçbir biçimde farklılaşmayan, yalıtılmış bir insan toplumu düşünelim: Bizimkilerle aynı duyu organlarına, aynı duyumlara, aynı nesnel yönelmişliklere sahip olsunlar. Aşağıdaki noktalar dışında, dilleri gündelik İngilizceden farksız olsun. Bizim cisimlerin ılık olmalarını, soğumalarını, ısınınca korlaşmalarını vs düşünüp dile getirdiğimiz durumlarda onlar farklı düşünüp konuşsun. Tarihlerinin kaydedebildiği en uzak geçmişten beri şeyleri kavrama biçimlerine göre, katı, sıvı veya gaz bütün maddi cisimler *kalorik* denen son derece ince, sıkışabilir bir akışkan içermiş olsun. Tıpkı suyun süngerde tu-

⁴ "Science Without Experience," *Journal of Philosophy*, cilt 66, sayı 22, (1969).

tulması gibi kalorik de maddi cisimlerde çeşitli miktarlarda tutulabilir. Kalorik, türdeş bir cismin içinde her yana eşit olarak akar veya yayılır ve birbirleriyle fiziksel temas halinde olup birinin kalorik akışkan basıncının diğerinin kalorik akışkan basıncından yüksek olduğu bir durumda bir cisimden ötekine doğru akar. Denebilir ki, tıpkı su gibi kalorik de “kendi düzeyini bulmaya çalışır.”

Ancak maddelerin bu akışkanı emme eğilimi veya kapasitesi farklıdır. Yani bazı maddeler diğerlerinden daha iyi birer “sünger”dir. Bazı maddeler büyük miktardaki kalorik akışkanını rahatlıkla emerken emilen akışkanın basıncı çok az artar. Fakat başka maddelerde dışarıdan çok az akışkan emilmesine rağmen emilen akışkanın basıncı keskin bir biçimde artar ve akışkanı veren cismin basıncıyla denge durumuna çabucak ulaştığı için akış kesilir. Örneğin su mükemmel bir kalorik süngerdir, alüminyum ise görece daha zayıf bir kalorik süngerdir. Elbette maddeler kaloriğin içlerinden akma oranına göre de birbirlerinden farklılaşır.

Bu insanlar bize kaloriğin normal basınç altında tamamen saydam olduğunu, ama çok yüksek basınçlar altında renginin önce son derece belirgin bir kırmızıya, daha sonra kendisine uygulanan basınç arttıkça sırayla turuncuya, sarıya ve sonunda beyaza dönüşerek kolayca görünür hale geldiğini çekinmeden anlatır. Bununla birlikte normal basınç altında da kolayca *hissedilir*. Çeşitli miktarlarda kalorik basıncı olan cisimlerle tensel temas kurulması, akışkanın gözlemcinin bedenine (veya bedeninden dışarıya) akması yüzünden karakteristik duyumlara yol açar. Yani bu insanlar maddi cisimlerin kalorik akışkanı içerip içermediğini hissederek ve bazen görerek *algıladıklarını* veya *gözlemlediklerini* ve hatta yüksek kalorik akışkanı basıncı olan bir cisme dokundukları zaman onun parmak uçlarından aktığını hissettiklerinde veya yüksek kalorik akışkanı basıncı olan bir cisimde gördüklerinde sıvının kendisini algıladıklarını ileri sürerler. Keşfediyoruz ki, bu toplumun çocuklarına gözlem bildirimlerinde bulunurken ilgili söz dağarcığını kullanmak

küçük yaşta öğretilmiştir. Bizim “sıcaktır” ve “soğuktur” demeyi öğrendiğimiz durumlarda onlar “yüksek kalorik basıncına sahip” ve “düşük kalorik basıncına sahip” demeyi öğrenmişlerdir. Ayrıca baştaki bu sözel davranış sürekli bir eğitim sayesinde, çocukların ebeveynlerinin kalorik ve onun davranışı hakkındaki sağduyuya dayalı inançlarını, aslında bir çocuğa bile bir ısı kaynağı, birkaç çeşit madde ve çocuğun iki eli dışında hiçbir “aygıt” kullanmadan kolayca öğretilebilecek inançları yansıtacak şekilde hızla pekiştirilir ve işlenir.

Okur bütün bunlarda, günümüzde artık kullanılmayan bir ısı kuramının biraz süslenmiş bir versiyonunu fark edecektir. Fakat burada kalorikle ilgili kuramsal bir durum olduğu iddiası az önce betimlenen bu halk tarafından şaşkınlıkla ve küçümsemeyle karşılanmıştır. Kaloriğin doğası ve davranışıyla ilgili olumsal inançlarının hiçbirinin doğrudan deneyimin basit genellemelerinden daha fazlası olmadığında ısrar ederler. Üstelik gerçekte kalorik diye bir şeyin var olmadığı iddiasına boş boş bakarak karşılık verirler: Onlar bu maddeyi hissedebilir ve hatta görebilirler. Gerçi kalorik akışkanının içsel veya mikroskobik doğasının gerçekte ne olduğunun aslında bir kuramsal spekülasyon ve keşif sorunu olduğunu kabul ederler, ama bu tamamen başka bir sorundur. Kalorik akışkanı ne olursa olsun, onun açıkça var olduğunda ısrar ederler.

Onların tutumunu reddederken ayrıca onu değerlendirmeye çalışmamız da gerekir. Onların şeyleri kavrayışı gayet güçlüdür, üstelik bizim dayanıksız (sağduyuya dayalı) “sıcak ve “soğuk” kavrayışımızdan çok daha kullanışlı ve ayırt edicidir. Biz fark etmeyi başardığımız takdirde tamamen gizemli görünen olağan fenomenleri onlar doğal bir durum olarak fark edecek, bekleyecek, kullanacak ve açıklayacaklardır. Neden bir cisim ısıtıldığı ölçüde genişler? Bu tür cisimlerin basıncı artan bir akışkan içerdiğini düşünen biri için bu yalnızca doğal bir fenomendir. Farklı sıcaklıklardaki cisimler birbirleriyle temas ettiğinde neden daima aynı sıcaklığa, baştaki iki uç sıcaklık arasında bir sıcaklık-

ğa ulaşırlar? Bu “sıcaklıkların,” birbirleriyle bağlantılı iki akışkan rezervindeki, birbirlerine eşit olmayan basınçlar olarak kavrayan birine göre, bir denge değerine ulaşılan kadar bir akışkan alışverişinin gerçekleşmesi kaçınılmaz sonuç olacaktır. Ayrıca neden bu denge değeri çoğunlukla uç değerlerden birine ötekinden daha yakındır? Farklı maddelere özgü kalorik kapasitelerine (“sünger etkisine”) aşına olan biri için bu fenomen sadece beklendiği gibidir. Daha genel bir deyişle, onların olağan deneyimindeki çok az şey ya da belki hiçbir şey onların şeyleri çok doğal bir şekilde kavrayışlarını biraz daha teşvik etmek ve sağlamlaştırmak dışında bir etki yapacaktır. Kuşkusuz aralarından biraz daha şüpheli olanların aklında kaloriğin doğası ve davranışı hakkında yanıtsız kalmış bazı soruları olacaktır, ama bu sorular onların fiziksel nesnelerin doğası ve davranışı hakkındaki yanıtsız kalmış sorulardan daha fazla olmayacaktır. Kendi “gözlem” yargılarına sorgusuz sualsiz güvenmeleri tamamen anlaşılırdır.

Öyleyse varsaydıkları şeyi algılamadıklarına veya gözlemlemediklerine, söz konusu fenomenleri kavrayışlarının bulanık ve hatalı olduğuna onları nasıl ikna edeceğiz? Aşağıdaki retorik soruda bunun için cazip bir yaklaşım bulunmaktadır:

Bu nesne içinde bir *akışkan*, *akan* ve *basınç* altında bir *madde* olduğunu gerçekten *hissedebiliyor* musun?

Fakat kendilerine özgü felsefe gelenekleriyle övünen dostlarımız bütün bunları daha önceden zaten tartışmışlardır. Hemen cevabı yapıştırırlar:

Önünde kırmızı bir fiziksel nesne olduğunu gerçekten *göremiyor* musun? Dış yüzeyinin ardında bir *madde*-*si* olduğunu, başka cisimlerin etkisine *direnci* olduğunu, bir *ağırlığı* olduğunu, fiziksel bir nesne olmaya özgü başka özellikleri olduğunu *göremiyor* musun? Onun *başka* gözlemcilere de kırmızı görüneceğini *göremiyor* musun?

Bu yaklaşımı izlemekle memnun edici bir sonuca ulaşamayacaktır. Onların şeyleri kavrayışı, genel epistemolojik kuşkuculuğa bizim kavrayışımızdan daha fazla tabi veya savunmasız *değildir*. Üstelik sınırlı kuşkuculuk bakımından, tıpkı Macbeth'in "Bir [yüksek basınçlı kalorik rezervi] mi bu önümde [hissettiğim]" sözünde olduğu gibi, onlar da bu tür sorular sormaya bizim kadar yeteneklidir. Örneğin biz direnç sergileyip sergilemediğini belirlemek (hissetmek) amacıyla, ne olduğu kuşkulu fiziksel bir nesneyi (gözlemlenebilir şekilde) başka bir fiziksel nesneyle ittirirken, onlar da kalorik basınçlarının olması gerektiği gibi eşitlenip eşitlenmediği belirlemek (hissetmek) amacıyla, varsayımsal olarak kaloriklenmiş bir cisim (gözlemlenebilir şekilde) daha az kaloriklenmiş bir cisimle temasa sokarlar.

Onların iddialarının bütün olası sorgulamalara dayanmayacağı gerçeğinde teselli arayabiliriz. Sonuçta, sağduyu kuramlarının yanlış olduğu, "gözlemlenebilir olgularla" açıkça uyumsuzluğu sayesinde olmasa da, bazı durumlardaki açıklayıcılık yetersizliği, ondan çok farklı olan parçacık/kinetik ısı kuramının üstünlükleri ve onların kuramının modern fiziksel kuram tarafından sağlanan daha geniş dünya kavrayışı içinde kendine uygun ve fazlalıksız bir yer bulamayışı sayesinde gösterilmiştir. Belki de onların doğru saydıkları gözlem iddialarının ve arkaplan inançlarının aynı şekilde *yanlış* olduğunu göstermek gibi basit bir yola başvurarak kendi deyişlerine olan sağlam inançlarını çürütebiliriz.

Öyleyse şimdi onların madde kuramı hakkındaki bilgilerini tazelemeye çalışalım. Hiçbir şeyi şansa bırakmamak için moleküler kimyayla başlayıp, klasik ve kuantum atom fiziğinden geçip kuantum alan kuramını da katarak bizim bildiğimiz haliyle bütün hikâyeyi onlara anlatalım. Sonra özellikle, onların görüşlerini de dikkate alarak "kalorifik fenomenlere ilişkin parçacık/kinetik kuramı" diye adlandırmamız gereken kuramı da onlara öğretilim. Onların "bir cisimdeki kalorik miktarı" olarak kavradıkları şeyin sadece o cisim oluşturan uyarılmış parçacıkların toplam hareket enerjisi olduğu

gösterilecektir. “Cismin içerdiği kaloriğin basıncı” olarak kavradıkları şeyin sadece tekil parçacıkların kinetik enerjilerinin ortalaması olduğu gösterilecektir. “Kalorik akışkanının akışı”nın sadece parçacık uyarılmasının yayılımından ibaret olduğu gösterilecektir. “Kalorik rengi”nin yerini cismin ışıyım davranışı alacaktır. Kullandıkları terimlerle anlaşılır olan birçok şey bu sefer de anlaşılır olacaktır, bununla birlikte birçok gizem de ilk kez anlaşılır hale gelecektir: Örneğin hareketin sürtünme direnciyle karşılaşması halinde “kaloriğin ortaya çıkması,” hareket üreten ısı makinelerinde “kaloriğin ortadan kaybolması” ve ateşin “kalorik açığa çıkarması veya üretmesi” gibi. Kısacası, onları parçacık/kinetik kuramın *doğru* olduğuna ikna edeceğiz.

Fakat onların tepkisi şaşırtıcı olacaktır. Kalorikle ilgili kendi “gözlem” yargılarının ne asılsız ne de yanlış olduğunu kabul edeceklerdir. Bunun yerine kalorik akışkanının içsel doğası bakımından gerçekte ne olduğu ve kendi gözlemsel özelliklerini, yani basınç, akış, renk, ağırlıksızlık vs neden taşıdıkları hakkında aydınlatılmış oldukları için minnet göstereceklerdir. Gerçekte kalorik diye bir şey olmadığı hakkındaki iddiayı yine daha önceki boş bakışlarla karşılayacaklardır.

Onların tekrar eden bu anlama yetersizlikleri ciddi derecede önemli olsa da kolayca giderilebilir. Onlara bir tutam parçacığın ortak *uyarılmasının* nasıl akışkan bir *madde olabileceğini* sorarız. Ayrıca (sıkıştırılmış bir gazın uyarılmış parçacıklarının, harekete geçmeye zorladıkları büyük bir piston enerjilerinin bir kısmını aktarırken gerçekleştiğini varsayacakları gibi) bir maddenin *harekete* “dönüşmesinin” nasıl mümkün olabileceğini sorarız. Buna karşılık (bir çekicin hareketinin, çarptığı örsü oluşturan parçacıkların mikro-hareketlerine aktarılmasında gerçekleştiklerini varsayacakları gibi) hareketin bir maddeye “dönüşmesinin” nasıl olanaklı olabileceğini sorarız. Söz konusu cisimleri oluşturan parçacıklar dışında burada ağırlıksız veya başka türlü hiçbir maddenin bulunmadığını açıklarız. Burada düzenli veya kaotik olsun, sadece hareketler vardır.

Nihayet bu biraz akıl karışıklığı yaratır, ama teslim olmalarını sağlamaz. Bazıları kinetik kuramın doğru olması halinde kaloriğin aslında çok tuhaf bir madde olduğunu kabul eder ama kinetik kuramın inandırıcılığını kaloriğin gözlemlenebilir davranışını açıklayabilmesinden aldığını ve kabul edilebilir hiçbir kuramın onun apaçık dayanağını tutarlı bir biçimde inkâr edemeyeceğini ileri sürmeye devam eder. Diğerleri “beliren maddeler” hakkında belli belirsiz söylenir. Bazıları araçsalcılığı icat eder ve kinetik kuramı yararlı kurgular veya doğruluk değeri taşımayan hesaplama aygıtları sınıfına dahil ederek düğümü çözmeye çalışır. Yine de bazıları bize şaşırtıcı bir soru yöneltir: Kinetik kuramın doğruluğuna dayanarak kaloriğin var olmadığını ileri sürüyorsak, özel göreliliğin ve kuantum alan kuramının doğruluğunu göz önünde tuttuğumuzda maddi nesnelerin var olduğundan nasıl bu kadar emin olabiliyoruz? Aksi takdirde boş olacak uzaydaki çeşitli *alan*larda duran ve yol alan *dalgalar*ın uyumlu bir mozaiği nasıl *maddi cisim* haline *gelebilir* diye alay ederler. Ayrıca bir maddenin enerjiye, özellikle de *harekete* “dönüşmesi” nasıl olanaklı olabilir? Sözü edilen kuramlar ve nükleer patlamalara ilişkin deneysel olgular bizi maddelerin harekete dönüşebileceği fikrine itmez mi? Öyleyse genel olarak, bizim maddi nesneler hakkındaki algısal yargılarımız onların kalorik hakkındaki “algısal” yargılarıyla aynı kuşkulu konumda değil midir? Öyleyse kalorik aleyhine bu ölçüde seçici bir önyargıya ne gerek var?!

Biraz önceki yargının ana fikri, tarihin kaloriği yanlış değerlendirdiği değildir. Fakat kalorik kuramının kavramsal çerçevesinin sıradan insanın algısal yargılamasının yerleşmiş aracı *olmadığı* gerçeğine dayanılarak, sözü geçen çerçeve aleyhine tarihin (isabetli) bir yargıda bulunduğu takdir edilebilir. En fazla alışıldığı üzere algılamaya uygulanan bu kavramlar için bir tür “kavramsal eylemsizlik” söz konusudur ve bu eylemsizlik, kişinin kendi kavramsal gözlem alışkanlıklarının yerindeliğiyle ilgili kuramsal sorunların isabetli değerlendirmeleri önünde yersiz bir engel oluşturur. Az önce

bu direncin bütün gücüyle iş başında olduğunu görmüştük. Kalorikçi dostlarımızın anlamalarına yardımcı olunması gereken şey, kendi algısal yargılarını ona göre çerçevelemeye bu derece alışmış oldukları kavramsal ağın yalnızca bir tane kuram, her biri onların duygulanımlarında aynı yere sahip olabilecek sonsuz sayıda kuramdan sadece biri olduğudur. Bundan sonra ne olduklarına ilişkin kendi durumlarının ayrıntılarını takdir edebileceklerdir. Birincisi kalorik çerçevesinin, üstünlükleri alternatif kuramların üstünlükleriyle karşılaştırılarak bir kuram *olarak* değerlendirilmesi gerekir. İkincisi, bu çerçeveye göre düşünmeye ve algılamaya iyice alışmış oldukları gerçeği tarihsel bakımdan tesadüfi, kültürel bakımdan kendine özgü ve epistemolojik olarak ilgisizdir. Üçüncüsü, onların sağduyuya dayalı kuramsal çerçevesinin yerine son derece üstün bir kuram, parçacık/kinetik kuram geçmiştir ki kalorik kuramı bu kurama yalnızca çok kaba bir biçimde, o da mümkünse indirgenebilir. Son olarak dördüncüsü, onların kendilerini eski kuramın ontolojisinin ve alıştıkları algısal yargılama kalıplarının yerindeliğinin savunmasına bu kadar umutsuz bir biçimde adamaları için hiçbir *sebe*p yoktur. Bu, onların bunların herhangi birinden utanmaları gerektiği anlamına gelmez (kalorik kuramını benimsemekten çok daha kötüsünü de yapabilirlerdi), aksine onlar için ciddi bir kavramsal değişikliğin zamanının açıkça geldiği anlamına gelir.

Duyusal bilginin kavramsal olarak işlenmesinin (veya yanlış işlenmesinin) neleri içerebileceği hakkında, kendimizden uzaklaşıp biraz anlayış edindikten sonra, şimdi sıra kalorikçi kuzenlerimize verilen derslerin aynısının ısrarla kendimize de yöneltilmesinin gerekip gerekmediğini sormaya geldi. Bizim kendi kavramsal işleme durumumuzun onlarınkinden farklılaşıp farklılaşmadığını, farklılaşıyorsa nasıl farklılaştığını sormamız gerekiyor. İlk varsayım bunun farklılaşmadığı yönündedir, çünkü §2’de “sıcak” ve “soğuk” gibi olağan gözlem terimlerinin anlamının bunların dahil oldukları inançlar ve varsayımlar kümesi tarafından belirlendi-

ğini görmüştük. Bu bakımdan bunlar, anlamları bunları işe dahil eden kuramın (ifadeler kümesinin) bir değerlendirmesi sayesinde kavranan kuramsal terimlerle tamamen tutarlıdır. Söz konusu olan olağan terimlerin gözlemsel bir role sahip olması, §2'de gördüğümüz gibi semantik bakımdan ilgisizdir. Öyleyse tamamen semantik bir bakış açısından bakılırsa, bizim sıcaklıkla ilgili olağan gözlemsel çerçevemiz kuramsal bir çerçeveden ayırt edilemez.

Açıklayıcılık gücü açısından bakılırsa bu benzeşim aynı ölçüde açıktır. Bunu açıkça görmek için sadece sağduyuya dayalı sıcaklık kavramlarımızın gözlemsel rolünün basitçe dışta bırakıldığı ve bunların geri kalan fonksiyonlarına dokunulmadığı (§2'nin bir tamamlayıcısı olan) bir durumu hayal etmemiz gerekir. Bizim bildik sıcaklık inançlarımızın ve özel durumlar hakkındaki uzlaşmalarımızın hepsine sahip olan, ama sıcaklığa yönelik *hiçbir* duysal donanımı olmayan, yine İngilizce konuşan bireylerden oluşan, yalıtılmış bir toplum hayal edelim. İsterseniz bunların "sıcaklık körü" olduğunu söyleyelim. Onların sıcaklığa olan aşinalıkları, geçmişte yaşamış bazı bilginlerinin başarılı çalışmalarına dayansın; bu bilginler bütün basit nesnelerin "sıcak olma" veya "soğuk olma" özelliklerine sahip olduğunu, bu özelliklerin iyi düzenlenmiş tek-boyutlu bir sürem üzerinde derecelendirilmeye elverişli olduğunu, bitişik cisimlerde kendini yönlendirme ve birbirlerini karşılıklı olarak giderme gücü taşıdıklarını, karakteristik olarak bir uçta örneğin ateşte ve diğer uçta örneğin buzda yer aldıklarını *öne sürmüş* olsunlar. Özetlersek, bizim sağduyuya dayalı sıcaklık kavrayışımız olarak çevrilmesi güzelce mümkün olan ifadeler *öne sürmüş* olsunlar. Onların açıklamalarına göre bu kavrayışın kayda değer bir açıklayıcı gücü vardır. Onlar bununla, neden ateşe konan çaydanlıktaki suyun kaynadığı, neden kaynayan suyun buzu erittiği, neden kömür ve ateşin kor haline geldiği, neden kışın suyun katılaştığı, neden insanların kışın çoğunlukla titrediği, neden bir ateşe yaklaşıldığında titremenin hafiflediği, neden ilkbaharda karın eridiği vs gibi çeşitli de-

neysel olgulara düzgün ve tutarlı açıklamalar getirebilirler. Onların kuramı (bizim sağduyuya dayanan kuramımız) bu bakımdan bırakın kinetik kuramı, kalorik kuramı kadar bile güçlü değildir, ama açıklayıcılık gücüne sahiptir. Sıcaklığa hiçbir biçimde duyusal erişimi olmayan bir kimse için bu açıklayıcılık üstünlüğü açıktır, fakat bu tasarım aynı açıklayıcı fonksiyonları en az onlar için olduğu kadar bizim için de gerçekleştirir.

Öyleyse şimdiye kadar bizim sıcaklıkla ilgili sağduyuya dayalı çerçevemizin hem semantik bakımdan hem de açıklayıcılık bakımından kalorik dostları tarafından benimsenen çerçeve kadar kuramsal olduğunu gördük. Geriye sadece bizim çerçevemizin onlarınkinden epistemolojik olarak farklı bir konumda olup olmadığı sorunu kaldı. Fakat şimdi bu farkın ne olabileceğini görmek zor olacak. Doğrusu biz, gerçekleşmesine söz konusu çerçeveye uygun tekil yargılarla karşılık verdiğimiz bir dizi bedensel duyuma maruz kalırız ve genel olarak bu şekilde iyi iş görerek durumu idare ederiz. Aynı şey kalorik dostları için de geçerlidir. Tek fark, kullandıkları çerçevedir. Bu, onların durumunun aksine, bizim durumumuzda bizim duyularımızın verdiği algısal yargı türlerine eşsiz biçimde uygun olmadığı anlamına gelecektir, çünkü §2'de bu düşünce çürütülmüştür. Bu, kalorik kavrayışını kuran ilkeler yanlışken bizim çerçevemizi kuran ilkelerin hiç değilse doğru olduğu fikriyle teselli bulmak demek de olmayacaktır. Daha önce ima edildiği gibi, bizim sağduyuya dayalı sıcak/soğuk kuramımız olguları ciddi bir biçimde yanlış betimlemektedir. Bazı basit olaylara normal biçimde uygulandığında can alıcı içsel güçlüklerle karşılaşır, çünkü daha seçici bir bakışın üç parametre (ısı enerjisi *miktarı*, ısı enerjisi *derecesi* ve bir cisimden diğerine ısı enerjisinin *akış oranı*) göreceği yerde o kendinden emin bir şekilde yalnızca bir tane parametre (sıcak-soğuk tayfı) görür.

Şimdi bu güçlükleri ayrıntılarıyla betimlemeye çalışalım. Her biri bizim naif veya sağduyuya dayalı ısı kavrayışımızın,

bence, çevresel olmayan öğeleri olan aşağıdaki değişleri değerlendiririm.

- (1) Belirli bir cisim ikinci bir cisimden sıcaksa ve bu ikinci cisim bir üçüncüsünden sıcaksa, o zaman birinci cisim üçüncü cisimden sıcaktır.
- (2) Belirli bir cisim ikinci bir cisimden sıcaksa, o zaman ikinci cismin birincisinden sıcak olması mümkün değildir.
- (3) İki cisimden daha sıcak olanı, ikisi birbiriyle temas halindeyse, bir şekilde diğerinin *ısınmasına* neden olacaktır.
- (4) (Aynı ağırlıktaki) iki cisimden daha sıcak olanı üçüncü bir cismi en fazla ısıtacak olan cisimdir.
- (5) İki cisimden daha sıcak olanı, normal koşullarda normal gözlemciler tarafından sıcak olduğu *hissedilen* cisimdir.

Bu yavan ilkeler yeterince tanıdık olmasına rağmen bunların betimlediği ısı kavrayışı deneysel olarak tutarsızdır. Üç cisim düşünelim: 55 °C (130 °F) sıcaklığında bir kilogram yaş *odun*, 49 °C (120 °F) sıcaklığında bir kilogram *demir* ve 43 C° (110 °F) sıcaklığında bir kilogram *su*. 3 numaralı ölçüt bu nesnelere ikili gruplar oluşturacak şekilde uygulandığında bunları azalan sıcaklıklarına göre şu şekilde sıralamamız gerektiği görülecektir: Odun, demir, su. (Sıcaklıktaki artışı yargılamak için bir termometre veya avuç içlerimizi kullanabiliriz; deneysel sonuç aynı olacaktır.) Fakat 4 numaralı ölçütü uygularsak onları şu şekilde sıralamamız gerekecektir: Su, odun, demir. Bunun sebebi, bunlar arasındaki sıcaklık farkının “ısı kapasitelerindeki” büyük farklılığa kıyasla az olmasıdır ve çok küçükler dışında bütün üçüncü nesneler için diğer şeyleri ısıtma bakımından en fazla kapasiteyi açık farkla sergileyen cisim su olacaktır. Aynı sıcaklıkta oldukları takdirde su, eşit kütledeki demirin içerdiklerinden on kat fazla ısı enerjisi içerecektir. Ayrıca son olarak 5 numaralı ölçütü uyguladığımızda onları şu

şekilde sıralamamız gerekecektir: Demir, su, odun. Bir ısı enerjisi iletkeni olarak demirin üstünlüğü onun elimiz tarafından en sıcak cisim olarak hissedilmesine yol açacaktır ve tam da karşıt sebepten dolayı odunun en soğuğu olduğu hissedilecektir. Burada iletkenlikteki büyük farklılık sıcaklıktaki göreceli olarak küçük farklılığa ağır basar. Fakat 1 ve 2 numaralı ölçütler bakımından bu çeşitli sonuçlar birçok tutarsızlığa yol açar. Deneysel 3-5 ölçütleri topluluğu, çoğu olağan durumda genel olarak kuşkuyla yer bırakmazken, bu durumlardan bazılarını yakından incelediğimizde darımağın olur. Sağduyuya dayalı kavrayışın kendisinden belediği ölçütleri hep birlikte karşılayan "sıcaklık" diye gerçek bir özellik yoktur.

Bunun bir çaresi yok gibidir: Yukarıda ele alınan "kalorik algılayanlar"la aynı konumdayız. Buradaki sağduyuya dayalı kavrayışımız bir kuramdır, aslında yanlış bir kuramdır; böylesine yerleşmiş bile olsa, mevcut algısal yargılama matrisimiz olmak için kalorik kuramından daha iyi bir kuram değildir. Dünyanın bizim sıradan gözlem yüklemelerimizi somutlaştırdığı kanısı basitçe "duyunun apaçık hükmüne" başvurulamaz. *Dünyanın bunları somutlaştırtıp somutlaştırmaması, en başta bunları içeren kuramın doğru olup olmadığına bağlıdır* ve bu sorun öncelikle dünyayı anlaşılır kılmanın bir aracı olarak kuramın göreceli gücüyle ve yeterliğiyle ilgili bir sorundur. Bu çok önemli ders bize özenle hazırlanmış bir yabancılar örneğinde değil, tam da bizim bulunduğumuz bu yerde, kendi gözlem yüklemelerimizin en basitleri ve en bildiklerinden bazılarının durumunda bizi hedef alır.

"Kalorik algılayanlar" hikâyesinde canlandırılan algılama modelinin, konu bizim sıcaklık üzerine sağduyuya dayalı gözlemsel söz dağarcığımızla ilgili olduğunda gerçekten isabetli olduğu görülmüştür. Peki ama bu genel olarak bizim algısal yargılamalarımız için bir model olarak iş görebilir mi? Evet. Başka algısal kipliklere yöneldikçe du-

yumların da yüklem ve bunların dahil olduğu semantik çerçeveler gibi farklılaştığını görürüz, ama epistemolojik durum aynı kalır. Başka kipliklere özgü çeşitli duyuların nesnel yönelmişlikleri yine koşullu, ilişkisel bir sorun, yani gerçekleştirmelerine yol açan çevre özellikleriyle ilgili bir sorundur. Bunların öznel yönelmişlikleri de aynı ölçüde ilişkilere ve koşullara bağlıdır, yani birçok olanaklı kavramsal çerçeveden hangisinin bunların gerçekleşmesine verilen alışılmış kavramsal tepki matrisi olarak edinildiğiyle ilgili bir sorundur. Şeylerin doğasında onlara uyguladığımız kavramların yerindeliğini *ab initio* garanti eden hiçbir şey yazılı değildir. Başka kipliklerle ilgili kavramsal çerçevelerin az önce oluşturulan çerçeveden belirli bir biçimde farklılaşacağını da bekleyemeyiz. Gerçi bunları kuran ilkel ve varsayımlar aslında bizim gözlenebilir dünyaya dair mevcut kavrayışımızın temelidir, bu bakımdan statüleri onların yeni bilgilerin ve taze bir anlayışın ışığında uyarlanması veya reddedilmesi aleyhine hiçbir kanıt sağlamaz. Ne kadar tanıdık, yerleşmiş veya başarılı olurlarsa olsunlar, bunlar özünde kurgusal olarak kalır. Dolayısıyla algısal düzeyde bile bizim dünya kavrayışımız miyop, karışık, hatta açıkça yanlış olabilir.

Eğer bu düşünceyi olduğu gibi kabul etmeye karar veriyorsak, hiç olmazsa kabul ettiğimiz şey hakkında bir hata yapmayalım. Burada söz konusu olan şey, "gözün gördüğünün ötesinde bir gerçekliğin bulunduğu" ifadesinden daha da fazlasıdır. Öne sürülen şey, her şeyden önce gerçekliği sistematik olarak *yanlış* algılıyor olabileceğimize dair daha güçlü bir düşüncedir. Mevcut kavrayışlarımıza yönelik bir dizi bölük pörçük saldırıyı sürdürmek yerine bazı sahici alternatifleri soruşturarak bir bütün olarak bu düşünceye yaklaşmayı deneyelim. Algısal olarak dünyayı *daha iyi* nasıl kavrayabileceğimiz hakkında bir fikir edinelim. Değerlendirmeci karşılaştırmalar yapma işi bunun ardından daha iyi bir biçimde sürdürülecektir.

4. Algısal Bilincin Açılımı

Burada bakmamız gereken şey, kendi duyularımızın nesnel yönelmişlikleri bakımından değeri genellikle bilinmemiş zenginliğidir. Yerel maddi nesnelerin mevcudiyetinin ve uzamsal düzeninin görsel ve dokunsal duyuları_o yerel moleküler kümelenmelerin mevcudiyetinin ve uzamsal düzeninin duyularından_n farklı bir şey değildir ve bunların oluşturucu molekülünün (konumları bakımından) sıkıca birleşik mi, sadece zayıfça birleşik mi, yoksa tamamen çözünük mü oldukları algısal olarak genellikle açıktır. Bunun gibi kümelenmelerle temas üzerine elde edilen normal sıcaklık ve soğukluk duyuları_o, bunların oluşturucu molekülünün ortalama kinetik enerjisinin (KE) epey güvenilir göstergeleridir.⁵ Örneğin bu odadaki atmosferik moleküllerin ortalama kinetik enerjisinin yaklaşık $6,2 \times 10^{-21}$ kg m²/s² olduğu kolayca hissedilebilir ve bizim duyularımıza bu alanda 4,8 ile $7,5 \times 10^{-21}$ kg m²/s² arasındaki değerler için güvenilebilir. Aynı duyular temassızlık durumlarında, duyumun yer aldığı deriye yönelen kızılötesi elektromanyetik (EM) dalgaların enerji akışının da güvenilir göstergeleridir.

Şimdi burada kısaca durup bu açıklamaların ana fikrini vurgulayalım. Ana fikir, sözü edilen duyuların, sağduyunun daha bildik parametrelerine (nesnel olarak) özgü_n olmalarıyla tamamen aynı anlama gelecek şekilde bu tuhaf parametrelere özgü_n olmalarıdır. Dolayısıyla potansiyel gözlem nesneleri olarak bu tuhaf parametreler, bizim şu anda sağduyunun ilkel ve hayali kategorilerine harcadığımız kavramsal dikkatten daha fazla bir şey beklemez.

Devam edecek olursak: Bizim işitsel duyularımız, dalga katarlarının özelliklerinin ve bunların atmosferde sıkışmasının –daha doğrusu bunların dalgaboylarının (15 m'den 15

⁵ Çözüşük (gaz halindeki) kümelenmelerin aksine birleşik durumlarda doğrusu bu ortalama *maksimum* KE olacaktır, çünkü böyle durumlarda her parçacığın enerjisi kinetik ve potansiyel enerji arasında gidip gelir.

mm'ye kadar), frekanslarının (saniyede 20'den 20.000 devire kadar) ve ikincil olarak, bunları hangi cismin veya sürecin ürettiğini gösteren salınım frekanslarının- dikkat çekecek derecede duyarlı ve güvenilir göstergeleridir. Mevcut düşünce tarzlarımız, bağlı "perde"nin aksine mutlak perde hakkında en basit olanlar dışındaki herhangi bir yargılamada önem vermez, ama bunu daha iyi yapmayı öğrenebiliriz. ("Mükemmel kulak" diye bilinen sıradışı kimseler fizyolojik ucubeler değil, sadece dikkatli ve iyi eğitilmiş gözlemcilerdir.) Ayrıca frekanstaki Doppler kaymaları, yansıma etkileri, kırılma ve girişim etkileri ve de dalga katarının şekli nedeniyle dünyada duyulacak daha çok şey vardır. Yarasaların ve yunusların görsel-işitsel yeteneklerinin aynısını elde etmeyi bekleyemeyiz, ama algısal kaynaklarımızın izin verdiği ölçüde bunları taklit edebiliriz ve birçok yönden onlardan çok daha başarılı olabiliriz, çünkü ses fiziği bize işitsel fenomenlere dair, bunların gerçekliğin geri kalanının dinamik ve mikrofiziksel ayrıntılarıyla olan sıkı bağlantılarını açığa vuran bir kavrayış sunmaktadır.

Koklama ve tatma duyularımızı da unutmayalım, çünkü burnumuz ve ağızımız dikkat çekici ölçüde kapsamlı ve incedelikli birer analitik kimya laboratuvarından meydana gelmektedir. Bunlar çok çeşitli bileşikler, moleküler yapıları/şekilleri/boyutları ve kimyasal durumları tanımamız için duyumsal kaynaklar sunar. Çözümleyiciliğe, betimleyiciliğe ve açıklayıcılığa yönelik ilgimiz dar anlamda estetiğe yönelik ilgimize eşit olsaydı, bu organlar dolaysız çevrenin yapısını bize şimdi yapabildiklerinden daha açık bir şekilde betimlerdi.

Tekrar gözlerimize dönelim. Bunlar insanın isteyebileceği türden kusursuz tayfölçerler olmamakla birlikte, görsel duyularımız gelen elektromanyetik ışınının $0,38$ ve $0,72 \times 10^{-6}$ metre arası değerlerdeki baskın dalgaboylarının (ve/veya frekanslarının) ve ışınının kaynaklandığı moleküler kümelenmelerin yansıtıcı, soğurucu ve ışımsal özelliklerinin fazlasıyla elverişli göstergeleridir. Ayrıca seste olduğu

gibi burada da (görsel) yansıma, kırınım ve saçılım etkileri biçiminde gizli kalan başka bilgiler de bulunur. Hatta “renk” duyularımızdan bazılarının “parlaklıkları” da bir moleküler kümelenmenin kinetik sıcaklığının, yani oluşturu moleküllerinin ortalama kinetik enerjisinin güvenilir göstergeleridir. Bu arada burada bizim §2’de ele alınan kızılötesi gözlülerle neredeyse aynı varlıklar olduğumuzu fark edebiliriz, gerçi bizim sıcaklığa karşı görsel duyarlılığımız daha yüksek değerlere yöneliktir. Fakat bizim kinetik sıcaklıkla ilgili görsel donanımımız onlarınkinden *üstündür*. Çünkü biz bir yıldızın yaklaşık kinetik sıcaklığını, örneğin görünür parlaklığından bağımsız olarak bir bakışta görebiliriz, ama onlar göremezler, çünkü onların sıcaklık için kullanabildikleri *tek* ipucu parlaklıktır. Burada biz belirli “yanılsamalara” maruz kalırız: Işınının *tayfi* basit termal (“kara cisim”) ışıınımdan görsel olarak her zaman ayırt edilemez, fakat tamamlayıcı bilgiler çoğunlukla bu belirsizliği dağıtacaktır ve bu çifte duyarlılık ara sıra can sıkıcı olduğu kadar yararlı da olabilir.

Bu kısa açıklamalar, gelişmiş algılama kapasitemiz konusuna girmemize pek yardımcı olmaz, fakat ben burada sadece farklı bir kültürün “temel” veya “azami ölçüde basit” gözlenebilirler olarak değerlendirebileceği özelliklerden ve parametrelerden bazılarını kabaca betimlemeye çalışıyorum. Göreceğimiz gibi, daha karmaşık kuramsal özellikler ve durumlar da ayrıca algısal olarak ayırt edilebilir sayılmalıdır. Ayrıca burada tamamlayıcı bilgiler ve normal algısal koşullar hakkında da bir söz söylemek gerekir. Sözde normal koşullardaki bir bozukluğun her zaman algısal yeteneklerimizi boşa çıkarması gerekmez. Aksine, standart olmayan koşullar çoğunlukla bunları güçlendirebilir, hatta bize yeni yetenekler sağlayabilir. Örneğin kinetik sıcaklık zifiri karanlıkta güpegündüz olduğundan daha iyi görülür ve sözde olağan ışık altında ayırt edilmesi imkânsız olan birçok nesne özelliği ile nesneler arasındaki farklılıklar çeşitli tekrenkli ışık türleri altında görünür olur. Çoğunlukla farklı koşullar

sadece farklı işleme olasılıkları sağlar. Açıkçası püf noktası, bunları sistematik olarak takip edebilmektedir. Kişinin çevresinin belirli yönleri hakkındaki tamamlayıcı bilgilerin o kişinin (salt çıkarımsala karşıt olarak) algısal yargılama kapasitesini uyarlayacağı veya inceleyeceği fikrini de rahatsız edici bulmamamız gerekir. Ne de olsa koşulların “normal” olduğu inancının, “normal” algılamanın dayanağı olan bu inancın kendisi, birbirlerini tamamlayan bilgilerin bir parçasından ibarettir, fakat bununla birlikte bütün “normal” algısal yargıların bu sebepten dolayı çıkarımsal olduğunu varsaymayız.

Öyleyse genel olarak, bizim bildik duyularımız çoğunlukla kendilerine atfedilen tanıdık kümenin yanı sıra (veya belki onun yerine) nesnel yönelmişliklerle de yüklüdür. Buna göre, algılayanın –duyumdan kaynaklanan tekil yargılarda bulunmaya yönelik edinilmiş yetenekleri sayesinde– kendi duyularının nesnel yönelmişliklerini işleyen bir varlık olduğu düşüncesinde bir hakikat varsa, o zaman bizim duysal bilgileri kavramsal olarak işlemeye yönelik mevcut tarzlarımızın ancak yüzeysel biçimde iş gördüğü ve uygun eğitim ve öğretimin farklı ve daha güçlü işleme tarzlarına neden olabileceği, hatta kendi ilkel öncüllerinin yerini alabileceği açıktır.

Şimdi de bizim olağan deneysel kavramlarımızın büyük kısmını ne kullanan ne de hatırlayan hayali bir toplumu veya kültürü, “olağan” “sağduyuya dayalı” gerçeklik kavrayışları modern fizik kuramında somutlaşmış kavrayışla aynı olan bir toplumu keşfe çıkaralım. Dil öğrenimi sürecinde bu toplumun çocuklarına gözlemsel durumlarda bu kurama ait ilgili ifadelerle karşılık vermek öğretilsin. Bizim (kabaca) “kırmızıdır” demeyi öğrendiğimiz durumlarda onlar “EM dalgalarını $0,63 \times 10^{-6}$ metrede seçici olarak yansıtıyor” demeyi, bizim (kabaca) “yüksek sesli” demeyi öğrendiğimiz durumlarda onlar “yüksek genlikli dalgaların atmosferde sıkışması” demeyi, bizim (kabaca) “sıcaktır” demeyi öğrendiğimiz durumlarda onlar “yaklaşık $6,5 \times 10^{-21}$ kg m²/

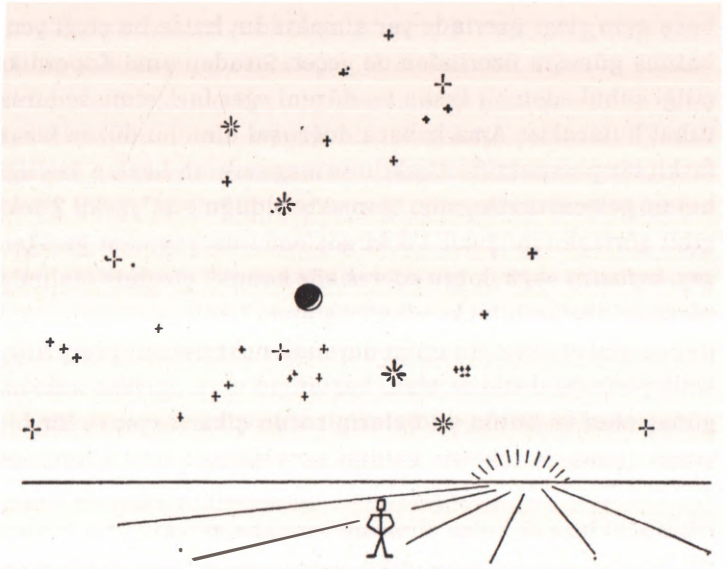
s^2 ortalama moleküler KE'ye sahip" demeyi, bizim (kabaca) "ekşidir" demeyi öğrendiğimiz durumlarda ise onlar "bağlı hidrojen iyonu yoğunluğu yüksek" demeyi vb öğrenmiş olsunlar. Başlangıçta bu biçimsiz ifadeler elbette tekil birimler olarak kavranacak ve ancak daha sonraları yararlı bir biçimde çözümlenecektir, tıpkı bizim "büyükanne," "televizyon," "başbakan" sözcüklerini çözümlemeyi öğrenmemizde olduğu gibi. Fakat bu toplumun çocuklarına aynı zamanda bu ifadelerin basit çıkarımsal kullanımları, yani neleri içerdikleri ve neler tarafından içerildikleri de öğretilecektir. Çocuklar büyüklerden bir bütün olarak kuramsal çerçeveye özgü zorunlu ilişkilerin zengin dokusunu değerlendirmeyi öğrendikçe, başta bir dizi uyarıcı-tepki kalıbı olan bu şeyler gittikçe daha iyi dile getirilecek ve incelik kazancaktır. Bu değerlendirme gelişirken, aksi takdirde yararsız olacak olan, en başta kendilerine kazandırılmış dilsel tepki kalıplarından yararlanma becerileri de gelişecektir. Bizim kendi gözlem yargılarımız hiçbir biçimde bir şey ifade etmezken, onların durumundaki olgunlaşmış gözlem yargıları hem dolaysız hem de bağlamsal sistematik çıkarımlarla dolu olacaktır.

Burada öngörülen algısal dönüşümün boyutunu, belirsiz bir biçimde de olsa takdir etmeyi denememiz önemlidir. Bu insanlar plajda oturup kıyıya çarpan dalgaların bitmek bilmeyen seslerini dinlemezler. Bunun yerine plajda oturup okyanus dalgalarının eşevreli enerjileri sıklıkların kaotik çalkantısında işitilebilir biçimde etrafa dağılırken ortaya çıkan periyodik olmayan dalgaların atmosferde sıkışmasını dinlerler. (Bu durumun bazı belirgin sonuçları, örneğin sıklıklardaki H_2O moleküllerinin aşıktakilerden biraz daha yüksek ortalama KE'ye sahip olması ve çözeltinin daha yüksek yoğunlukta atmosferik moleküller içermesi olacaktır.) Onlar gökyüzünün batısının güneş batarken kızılaştığını gözlemlemezler. Bunun yerine, dünyanın dönüşü bizi dünyaya gelen güneş ışınımın kaynağından yavaş yavaş uzaklaştırırken, bu ışınımın dalgaboyu dağılımının daha uzun dal-

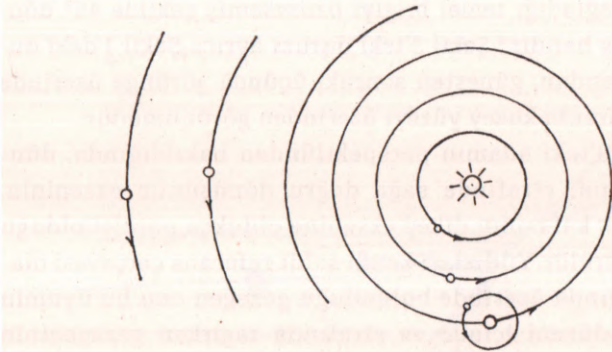
gaboylarına (yaklaşık $0,7 \times 10^{-6}$ m) doğru kaydığını ve daha kısa dalgaboylarındaki ışınların katetmeleri gereken ama gittikçe daha fazla uzayan atmosferik yollarından saptığını gözlemlerler. (Bu durumun belirgin bir sonucu, güneşe doğru olan görüş hattımız kesildikten sonra ve bize ulaşan tek görünür ışıma sadece dünyanın yüzey eğrisi etrafında dağılan daha kısa dalgaboyundakiler [yaklaşık $0,45 \times 10^{-6}$ m] olduktan sonra dalgaboyu dağılımının görünür biçimde diğer uca doğru savrulmasıdır. Bu şu anlama gelir: Gökyüzünün batısı güneş battıktan bir süre sonra "masmavi" olacaktır.) Karanlığın çöküşüyle sıradan nesnelerin soğuduğunu da hissetmezler, yüzeylerde çiy oluşumunu da gözlemlerler. Onlar sıradan kümelenmelerin moleküler KE'sinin artık yenilenmeyen enerjilerinin yıldızlara doğru ışımasıyla birlikte gittikçe azaldığını hissederler ve yeniden birbirlerine yaklaşan atmosferik H_2O moleküllerinin çarptıkları artık daha durgunlaşmış kümelenmelere KE'lerini aktararak üst üste biriktiklerini gözlemlerler. (Bu durumun belirgin bir sonucu, en fazla birikmenin en etkili ısıyıcıların yüzeyinde görülmesi olacaktır.) Onlar ateşin yanında ısınmazlar ve titreşen alevleri izlemezler. Bunun yerine, yüksek düzeydeki bir ekzotermik oksitlenme tepkimesinden 10^{-5} metre değerinde yayılan EM enerjiyi soğururlar ve çevrelerini saran daha yoğun atmosfer tarafından yukarıya doğru itilen termal olarak akkor haline gelmiş molekül ırmağındaki çalkantılarını gözlemlerler.

Bize sır doluymuş gibi gelen bu gözlemsel betimlemeler söz konusu insanlar için hiçbir şekilde sır değildir. Onlar sadece bu deyişleri bilirler. Bütün büyüklükler akılsallaştırılmış birimlerle (metre, kilogram, saniye, coulomb) kavranır. Bütün sıradan maddeler kendi kimyasal ve/veya yapısal betimlemeleriyle kavranır. Bütün dönüşümler dengeli bir enerji hesabındaki girdiler olarak kavranır. Bu insanlar için dünya, karşısında bizim olağan kavrayışlarımız tamamen kör kalacak biçimde, en sıradan ayrıntılarına kadar tutarlı olacak şekilde görülür (hissedilir, işitilir vs).

Yukarıda incelenen bilgi türlerinin, daha güçlü bir çerçevenin iyice yerleşmesiyle dünyayı "okuyabilmesini" sağlayacak dolaysızlığı resmetmeye çalışmanın belirgin bir güçlüğü vardır ve bu çoğumuz açısından onu oluşturan kuramların yeni ontolojilerine ve alışılmış karmaşıklıklarına yakından bir aşinalığın bulunmayışından kaynaklanır. Fakat bence, ilgili noktanın anlaşılmasını sağlamanın bir yolu vardır, çünkü neredeyse herkesin yeterince aşına olduğu, ama henüz en özverili gökyüzü gözlemcileri dışında hiç kimse tarafından *gözlemsel* amaçla kullanılmamış basit bir kuram bulunur. Burada aklımda Kopernik'in güneş sisteminin düzenine ve hareketlerine ilişkin kuramı var. Belki zihinlerimiz düz ve hareketsiz bir dünya düşüncesinin sultasından kurtulmuştur, ama gözlerimiz hâlâ buna esirdir. Çoğumuz eş düzlemli dairelerden oluşan bu sistemi başarıyla kâğıda çizebilir ve doğru devir ve dönüş yönlerini gösterebiliriz, ama gece gökyüzüyle fiilen karşılaştığımızda kâğıt üzerine çizdiklerimiz ile görebildiklerimizi nasıl ilişkilendirmek gerektiği konusunda ancak belirsiz bir fikrimiz olur. Ama buna rağmen yine de sistemimizin yapısı ve öğelerinin davranışı kolaylıkla görsel olarak anlaşılır bir hale getirilebilir ve buradaki "gestalt kayması"nın boyutu oldukça dikkat çekicidir. Bu kaymayı gerçekleştirmek için Kopernikçi görüşe aşına olmanın yanı sıra iki unsur daha gerekir. Birincisi güneş sisteminin birkaç gezegenini çıplak gözle tanımayı öğrenmek gerekir. Bu iki dakikalık bir iştir, çünkü bu gezegenler gece göğünde deniz fenerleri gibi dikkat çeker ve bunlar arasındaki renk ve görelî parlaklık farkları onların kolayca teşhis edilebilmesini sağlar. İkincisi bütün konumları ve hareketleri görsel uzay algısına ilişkin yeni (ama doğal) bir koordinat sisteminde, görsel uzayın "yatay zemini"nin yerel ufukla değil de *yörünge düzlemiyle*, yani güneş sistemi gezegenlerinin ve ayın aşağı yukarı hep birlikte üzerinde döndükleri düzlemle tanımlandığı bir koordinat sisteminde yeniden kavramayı öğrenmek gerekir. Bunu bazı çizimlerle açıklamaya çalışalım.



Şekil 1



Şekil 2

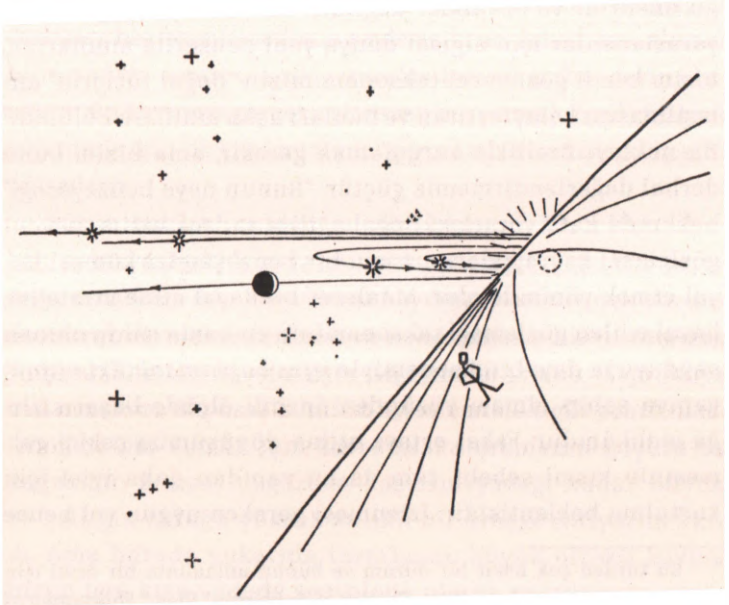
Şekil 1, kuzey yarımkürede günbatımından kısa bir süre sonra gökyüzünün batısında sık görülen gezegen konumları düzenini betimliyor. Ay dışında ufkun üzerinde yer alan en parlak dört nesne sırasıyla Merkür, Venüs, Jüpiter ve Satürn'dür. Görülebileceği gibi, bu beş nesnenin hepsi de ka-

baca aynı çizgi üzerinde yer almaktadır, hatta bu çizgi yeni batmış güneşin üzerinden de geçer. Sıradan ama Kopernikçiliği kabul eden bir insan bu düzeni eğer fark etmişse biraz tuhaf bulacaktır. Ama kabaca doğrusal olan bu düzen biraz farklı bir perspektiften bakılırsa manzaranın baskın özelliği haline gelecektir. Durumu “gerçekte olduğu gibi” (Şekil 2’deki gibi) görmek için Şekil 1’deki gözlemcinin yapması gereken şey, *kafasını* sağa doğru *eğerek* söz konusu çizginin (aslında yörünge düzleminin) kendi görüş alanı içinde yatay bir çizgi haline getirmektir. Bu onun dayanak noktalarını, yatay düzlemi yörünge düzlemi olan, başlangıç veya merkez noktası güneş olan ve bütün yıldızların sorun çıkarmayacak bir biçimde içinde hareketsiz kaldığı bir referans veya koordinat sistemi üzerinde belirlemesini sağlayacaktır. Eğer bu başarlarsa (ki bu pek kolay olmayan bir çaba gerektirir) o zaman gözlemciye sadece Kopernikçi astronomiye olan aşinalığını kendi durumunu algılamak için Şekil 3’te betimlendiği gibi işlemek kalır. Şekil 3 elbette sadece, Şekil 1’in Kopernikçi anlayışın sağladığı temel bilgiyi *özümsemiş* şekilde 45° döndürülmüş halidir.⁶ Şekil 3’teki durum ayrıca Şekil 1’deki durumun yandan, güneşten sonraki üçüncü yörünge üzerinde dönen kürenin kuzey yüzeyi üzerinden görünümüdür.

Şekil 3’teki adamın perspektifinden bakıldığında, dünyanın kendi etrafında sağa doğru dönüşünün ekseninin, onun eğik kafasının dikey eksenine oldukça paralel olduğu açıkça görülür. Yıldızları kendi sabit referans çerçevesi olarak aldığında üzerinde bulunduğu gezegen onu bu uyumlu gezegen düzeni içinde ve etrafında taşıırken gezegeninin kendi etrafında dönüşünü de gözlemleyebilir. 24 saat içinde aynı durumu, güneş ve yıldızlar dışında araya giren her şeyin hareketiyle bir şekilde değişmiş olarak tekrar görecektir. Bu hareketlerin neler olacağı da açıktır. Kendi gezegeninin konumu görülür bir miktarda sağa kaymış olacak-

⁶ İstenen görsel sorunu vurgulamak için kendime burada serbest çizimler yapma yetkisi verdim.

tır (Güneşin yıldızlara karşı konumu 1° veya iki güneş çapı kadar sola kaymış olacaktır). Hızlı hareket eden ay önemli ölçüde (13°) sola kaymış olacak, hep güneşe dönük olan aydınlık yüzü buna uygun olarak genişleyecektir. Üstelik izleyen gecelerde gezegenlerin kendi beklenen yollarında yavaş yavaş ilerlediği, bu sırada dünyadan uzaklıklarına bağlı olarak yansıtıkları parlaklığın arttığı veya azaldığı görülebilecektir. Gözlemcimiz güneşin aydan daha uzakta olduğunu, Venüs'ün "içeriden" bizi geçmek üzere olduğunu görebilecek, aylardan nisan olduğunu, kuzey kutbunun sağ tarafta kaldığını vs bir bakışta anlayabilecektir. İncelikli yargılar ve uzak gelecekle ilgili tahminler dışında artık bir gökgünülgüne ihtiyacı kalmamıştır. Görsel çevresini oluşturan bütün bir yarımkürenin değişen görünümünü artık şaşkınlıkla karşılaması gerekmez: Güneş ailesinin değişen düzeni artık onun tarafından görsel olarak tanınabilir. Artık kendisini kendi güneş sisteminde ilk kez evindeymiş gibi hisseder.



Şekil 3

Okura, yetersiz taslaklarıma dayanarak konu hakkında bir yargıda bulunmamalarını tavsiye ediyorum. Bunun yargısına gezegenlerin uygun bir biçimde konumlandığı alacakaranlıkta bizzat ulaşmalarını öneririm. Başarıyı baş döndürücü bir his müjdeleyecektir.

Bu örneğin değeri, söz konusu kuramın herkese tanındık gelmesindedir. Hal böyleyken görsel bilginin işlenmesinde doyurucu bir dönüşüm ancak kişinin dünyayı bu kuramın bizim düşünmemizi talep ettiği gibi görmeyi öğrenmemizle gerçekleşir. Dünyanın unsurları, olayları ve süreçleri yeni bir ilişkisel düzenin görünümüleri olarak algılanır ve bu düzenin devam eden ayrıntıları algısal olarak açık hale gelir. Bu, benim genel olarak algılama alışkanlıklarımızın yerine önerdiğimle açıkça aynı türden bir dönüşümdür. Şimdiki örnek ve daha önce ele alınan daha kökten dönüşüm arasındaki tek önemli fark, ikincisine daha uyumsuz bir boyuttaki ontolojik değişiklikle ulaşılmasıdır. Yeni ilişkisel düzenin ilişkilenenleri çoğunlukla sağduyunun göz yumduğu unsurlar ve özellikler değildir. Önerilen yeni eğitimden yararlananlar için algısal dünya yeni benzerlik sınıflarına, bizim kendi gözlemsel taksonomimizin “doğal türlerin” anlaşılmasını kolaylaştıran ve bunları aşan sınıflara bölünür.⁷ Bu noktayı özellikle vurgulamak gerekir, ama bizim bunu derhal değerlendirmemiz güçtür. “Bunun neye benzeyeceği” hakkında kafa yorarken doğal eğilim sadece bizim mevcut gözlemsel kavrayışlarımız için bir benzeşmeler kümesi hayal etmek yönünde olur. Maalesef bu hayal etme stratejisi, hayal edilen gözlemsel taksonominin en başta sahip olunan sağduyuya dayalı taksonomiyle aynı *kaplamsal* (*Extention*) yapıya sahip olması yüzünden önemli ölçüde başarısızlığa mahkûmdur. Fakat ortaya atılan dönüşümün çekici gelmesinin kısmi sebebi, tam da bu yapıdan daha iyisi için kurtulma beklentisidir. İzlenmesi gereken uygun yol bence

⁷ Bu türden çok basit bir durum ve bunun anlamının bir özeti için bkz. P.M. Churchland, “Two Grades of Evidential Bias,” *Philosophy of Science*, cilt 42, sayı 3 (1975), s. 3’teki tartışma.

eski taksonomiye göz ardı etmek, çeşitli duyu organlarımızı ölçüm ve saptama araçları olarak kavramak, bunların türlü yeteneklerini bilimsel çerçeveden yola çıkarak sorgulamak ve bundan sonra buradan uygun bir bilimsel söz dağarcığı altkümesini gözlemsel olarak özetlemektir. Bu daha karmaşık ve incelikli bir girişim olacak, fakat böyle bir strateji, aşmayı umduğumuz taksonomiye ulaşana kadar hayal gücümüze kesinlikle engel olmayacaktır.

Bu bölümün temel kaygısı çok basittir. Eğer algısal yargılarımızın her durumda kuramla yüklü olması gerekiyorsa, o zaman neden onların eldeki en iyi kuramla yüklü olmasına izin vermeyelim? Şu an kullandığımız neolitik mirası neden modern dönem biliminde somutlaşan gerçeklik kavrayışıyla değiştirmeyelim? Bu yeni kavramsal ekonominin ilginç bir biçimde şimdi ve burada kurulu olduğu haliyle kendi duysal sistemimizin değeri büyük ölçüde bilinmemiş kaynaklarına dayanılarak doğrudan sürdürülebileceği görülür. Ayrıca eğer benim burada vermeye çalıştığım basit, betimleyici örnekler bekleyebileceğimiz şeylerin birer örneğiye, algısal bilincimizin sonuç olarak gerçekleştireceği açılım derin olacaktır. Bu kaymayı gerçekleştirmeyi başarırırsak kendi fiziksel evrenimiz için ilk kez kendimizi gerçekten evimizdeymiş gibi hissederiz.

Bütün bunları cidden mi söylüyorum? Kesinlikle. Birkaç noktaya açıklık kazandırmak amacıyla şaşırtıcı derecede muazzam bir kavramsal kaymayı betimlemek zorunda olmak diyalektik bakımdan belki şanssız bir durumdur. Rakip kuramlar ve ontolojik değişim hakkında tespitlerde bulunmak ve duysal bilgileri işlememizle ilgili esaslı ilerlemelere yer açmak için kavramsal sıçramanın boyutu ve doğasının kimsenin gözden kaçıramayacağı kadar büyük ve belirgin olduğu yüksek zıtlıklı bir örneğe ihtiyacım vardı. Ama burada yukarıda tasarlanan büyük ölçekli kayma bizim için kısa vadede sosyolojik olarak uygulamaya elverişliymiş gibi davranmayacağım, ayrıca hepimizin çocukla-

rımıza EM-ce ve KM-ce' konuşmayı öğretmeye girişmesini de savunmuyorum. Toplumsal düzeyde savunduğum şey, sağduyuya uygun olarak kullanılan kavramların bilim tarafından sunulan daha geniş kavrayış bakımından sahip olacakları karşılıklara *doğru evrilmesine* yardımcı olabilecek her şeyi yapmamızdır. (Bu yüzden Sellars'ın, bağımsız kuramsal söz dağarcıklarındaki ifadeleri birbirine bağlayan "karşılıklılık kurallarının" en iyi biçimde, az elverişli bir kuramın ifadelerinin daha elverişli ve kapsamlı ardılı'nın ifadeleri bakımından yeniden tanımlanmaları yönündeki öneriler olarak görülebileceği görüşüne olumlu yaklaşıyorum.) Öyleyse tek hamlede gerçekleştirilemeyecek bir kaymayı yüzyıllar içinde aşamalı olarak tamamlayabiliriz. Bu muhtemelen sağduyunun hep yaptığı şeyin –yani yeni ve başarılı bir kuramın peşinde ilerleyerek evrimleşmenin– ta kendisidir, savunduğum şey bu yüzden sadece binlerce yıl devam edecek bir sürece destek olmaktır.

Şu halde toplumsal bakımdan ağırbaşlı bir tutumun benimsenmesi gerektiğinde ısrar ediyorum. Öte yandan bireysel bakımdan bu kadar ağırbaşlı bir tutumu savunmuyorum. "Apaçık" olanda "kuramsal" olanı algılamaya çalışmak, tıpkı arkaplanının önünde birden algılanan bir bukalemun gibi ortaya çıkmasını sağlamaya çalışmak aslında son derece eğitici ve eğlendirici bir oyundur. Burada kararlı gözlemciyi ödüllendirecek fazlasıyla güzellik ve sonsuz ilginçlik bulunur. Ayrıca faydalı da olabilir, özellikle kişi kendi pratik akıl yürütmelerini algılamaya yeni uygulanmış aynı kuramsal terimlerle yeniden kavramayı denediğinde. Buradaki ödüllerin, en azından ufak çaplı olanları, kişinin başta beklediğinden çok daha bol olduğu görülür. Ayrıca son olarak gerçekliği, algısal olarak, onun yapısını ve içeriğini daha derinlemesine ve daha isabetli bir biçimde yansıtacak yollarla anlamının, onu "gerçekten olduğu" gibi görme idealine yaklaşmanın verdiği tatmin de vardır.

EM: Elektromanyetik; KM: Klasik Mekanik –yn.

5. Ölçüm Araçları Argümanı

Şimdiye kadar birlikte işleyen bir dizi olası kavramsal çerçeve/duyusal donanım çiftini ele aldık. (Farklı biçimlerde neden olunan) görsel duyularla tamamen etkili bir biçimde beslenen olağan sıcak/soğuk çerçevemizin kavramsal ekonomisiyle başladık. Bunu, normalde bizim olağan sıcak/soğuk çerçevemizi besleyen bir duyusal düzene (burada duyulara *normal* biçimde neden olunmuştur) dayanan kalorik çerçevesi örneği izledi. Bu da bize, şimdi duyusal bakımdan olduğumuz halimizdeki insanlar için bir gözlem çerçevesi olarak işleyen, açıkça kuramsal bir çerçeve örneği sağladı. Bunun ardından bu çerçevenin doğası, statüsü veya kullanım tarzı ile bizim mevcut sıcak/soğuk çerçevemizin doğası, statüsü veya kullanım tarzı arasında bir fark gösterme girişimlerimizde hiç başarı elde edemeyince, en azından son çerçevenin durumunda bizim aslında dünyayı bir kuramın matrisi içinden algılamakta olduğumuz sonucuna ulaştık (üstüne üstlük bunun yanlış bir kuram olduğunun keşfedilmesiyle vardığımız sonuç daha da pekişti). Sonra bu durumun tipik olduğu, aynısının başka kipliklerle ilgili durumlardaki algılama için geçerli olduğu ileri sürüldü ve bu iddianın §2'den çıkarılan bazı genel değerlendirmelerle desteklendiği gösterildi. Özlerine indirgediğimizde bunlar şu anlama gelir: Sağduyuya dayalı gözlem terimlerimizin anlamı duyular tarafından değil de içinde ortaya çıktıkları ortak inançların, varsayımların ve ilkelerin oluşturduğu bir ağ tarafından belirleniyorsa, bu durumda bunun gibi inançların, varsayımların ve ilkelerin düzeltilemezliği hakkındaki bazı (kuşkusuz desteksiz) hikâyeler dışında ortak gözlemsel terimlerimiz, bir kuramın bütün özsel özelliklerine sahip olan bir tümceler çerçevesi içine tipik bir tarzda semantik olarak yerleşiktir.

Eğer normal algısal yargılar duyusal uyarıma karşı yerleşik bir kuramsal tepki kalıbının örnekleriye, o halde herhangi bir kimsenin algısal yargılarının yerindeliği sorununun sonuç olarak terimleri aracılığıyla tepkilerin gerçek-

leştirildiği kuramın üstünlükleri sorununa dönüşeceği görülebilir. Bu yüzden algısal bir gereksinim, mümkünse mevcut en iyi dünya kuramına göre verilen algısal yargılardır. Kendi duyuşal sistemimizin yetenekleri hakkındaki bir inceleme, modern fizik kuramı bakımından bunun aslında güncel bir olasılık olduğunu ve böylesi bir kavramsal dönüşümün sonuçlarının son derece ilginç olacağını göstermiştir.

Bizim bu noktaya ulaşmamızı sağlayan rota farklı olmuş olmasına rağmen burada benimsenen algılama görüşü temel özellikleri bakımından birçok başka yazarın benimsediğinin aynısıdır. Paul Feyerabend, kuramsal terimlerin yalnızca gözlenebilirler bakımından bir "yorum" elde etmeleri yoluyla anlam kazandıkları görüşü aleyhine uzun uzadıya tartışmıştır. Ona göre gerçek durum bunun neredeyse tam tersidir. Gözlem tümceleri (duyuşal uyarıma verdiğimiz sözel tepkiler), semantik olarak bir kavramsal çerçeve, bir *kuram* içine yerleşmiş olmaları sayesinde edindikleri "yorum" dışında tamamen anlamsız olacaktır.⁸ N.R. Hanson, arkaplan kuramındaki değişmelere eşlik eden algısal değişimleri özenle incelemiştir.⁹ Aynı gelenekten gelen Mary Hesse, hiçbir yüklem in sadece kendi duyuşal ilişkilendirmeleri aracılığıyla bir dildeki öğeler olarak iş göremeyeceğini ileri sürmüştür.¹⁰ Bunların başka yüklem lere, onlarla ilgili genel varsayımlar tarafından deneysel değerlendirmeye bütünüyle tabi olan bir ağ oluşturacak biçimde bağlanmaları gerekir. Ayrıca semantik sorunları hakkında benzer görüşlere sahip olan Wilfrid Sellars "Deneycilik ve Zihin Felsefesi"nde, duyuşal bir uyarıcıya verilen kavramsal bir tepkinin garantisinin veya yerindeliğinin (kabaca) onun, telkin ve teşvik edilmesinin onaylanması

⁸ Özellikle bkz. "An Attempt at a Realistic Interpretation of Experience," *Proceedings of the Aristotelian Society*, cilt 58, (yeni ser.) (1958); ve "Explanation, Reduction, and Empiricism," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 3 (Minneapolis, 1962).

Norwood Russell Hanson, *Patterns of Discovery* (Cambridge, 1958). Mary Hesse, "Is There an Independent Observation Language?" *The Nature and Function of Scientific Theories*, ed. Colodny (Pittsburgh, 1970).

ve desteklenmesi makul bulunan bir kavramsal tepki kalıbının veya alışkanlığının örneği olmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca belirli bir alışkanlığı dayanıklı kılan şeyin, onun konusunu tıpkı bir termometre gibi çevresinin ilgili yönünü güvenilir bir deneysel göstergeye dönüştürmesi olduğuna açıklık getirmiştir. Ölçüm araçlarıyla olan bu benzetim ayrıca Feyerabend tarafından "Explanation, Reduction and Empiricism"de [Açıklama, İndirgeme ve Deneycilik] güçlü bir biçimde vurgulanmıştır. Bir ölçüm aracının durumlarının (örneğin kadran üzerindeki ibre konumları) bir kuram tarafından desteklenen bir yorum dışında kendinde dilsiz olduğu gerçeği, algının kuramsal göreliliğinin ve onun yeni kuramlar ve yeni bilgiler karşısında daima savunmasız oluşunun örnekleri karşısında çekici görünür.

Genel tartışma çizgisi –buna "ölçüm araçları argümanı" diyebiliriz– deneme aşamasındadır (bears rehearsing). Her şeyden önce *yorumlama fonksiyonu* fikrini anlamamız gerekir. Bir yorumlama fonksiyonu, bir ölçüm aracının (diyelim ki bir ampermetre üzerindeki ibre konumları) belirli durumlarını belirli önermelerle ("devredeki akım 5 amperdir [A]" vs gibi) eşleştirir. Bir ölçüm aracını ayarladığımızda, bu araçla ilgili olarak kullanacağımız yorumlama fonksiyonunu belirlemiş oluruz. Karakteristik biçimde, derecelendirmeleri, sayıları, birimleri vs benimsenmiş yorumlama fonksiyonu bildirmesi ve bunu uygulamada bize yardımcı olması için bir kadran veya ölçek üzerinde işaretleriz.

Belirli bir araç için hangi yorumlama fonksiyonunun uygun olacağı elbette deneysel bir sorundur. Yorum fonksiyonları gökten zembille inmemiştir, ölçüm araçlarımızın çıkış durumlarında *a priori* olarak yazılı da değildir. Bunlar mevcut dünya anlayışımızdan, dünyanın oluşumu ve davranışı hakkındaki anlayışımızdan çıkarılır veya bu anlayışı yansıtır ve zaman zaman, dünya anlayışımız gelişip değiştikçe bunların da bazen kökten değişmesi gerekir. Kuramlar çürütülür, ontolojiler tarihe gömülür ve eski ölçüm araçlarının davranışına yeni anlamlar yüklenir.

Bu açıkçası her birimizin kendi kişisel ölçüm araçları (duyu organları) bataryasının “ardına oturmasını,” bunların duyusal çıkışlarını gözlemlemesini ve kendi algısal yargılarını formüle ederken bir yorumlama fonksiyonu kullanmasını önermek anlamına gelmeyecektir. Öncelikle bu, normal algılamanın psikolojik gerçeklerini fena halde yanlış betimlemektedir. Öte yandan çocukların kendi duyumsal yaşamının zenginliği, hatta varoluşu hakkında anlamlı ya da apaçık bir farkındalığını edinmeden *önce* dünyayı gözleme ve betimleme yeteneğini derinlemesine edindikleri gerçeğiyle çatışır. Ayrıca bu algılama betimlemesi elbette “içgözlemsel” algılamayı çözümlenmemiş bir ilkel öge, “dışsal” algılamadan özünde farklı olan artık bir gizem olarak geride bırakacaktır.

Fakat algılamanın bir yorumlama fonksiyonunun ileri sürülen apaçık şekilde kullanımını içermediği açıksa, duyularımıza verdiğimiz kavramsal tepkiler belirlenmiş ve saptanabilir kalıplar sergilediği sürece, bizim bir yorumlama fonksiyonları kümesini, dünya hakkında büyüklerimizin tarzıyla düşünmeyi ve konuşmayı öğrendiğimiz çocukluk döneminde yerleşmiş fonksiyonların bir kümesini *somutlaştırdığımız veya modellediğimiz* de aynı ölçüde açıktır. Üstelik doğaüstü bir statü elde etmeye istekli olmadığımız sürece somutlaştırdığımız veya modellediğimiz yorumlama fonksiyonlarının başka herhangi bir bağlamda olacağı gibi değerlendirmeye, eleştiriye ve yerinin alınması olasılığına gerektiği gibi tabi olduğu açıktır. Uygun olmayan bir yorumlama fonksiyonları kümesinin kaza kurbanları olabiliriz. Böyle olup olmadığımız deneysel bir sorundur; *doğru* fonksiyonlar kümesinin hangisi olduğu da deneysel bir sorundur; ve genel olarak anlaşılırsa bilimin işi bunların ne olduklarını bize söylemeye çalışmaktır.

Birkaç sebepten dolayı burada çoğul (yorumlama fonksiyonları) konuştum. Birincisi açıkçası insan çokkipli (poly-modal) bir ölçüm aracıdır. İkincisi farklı algısal koşullar altında, örneğin az ışıpta, farklı yorumlamalar geçerli hale

gelmelidir ve gelir, yani duyumlarımızın nesnel yönelmişliğindeki geçici değişimleri telafi edebiliriz. Üçüncüsü, birazdan göreceğimiz gibi, değişen duyusal *ilgiler* farklı yorumlama fonksiyonlarını devreye sokabilir. İnsan duyumları ve insan yargıları arasındaki ilişki gerçekten de karmaşık ve incedir.

“Konuşan ölçüm araçları” olarak kendimize dair bu resim, daha önce karşı karşıya kaldığı yersizlikten “iç” algılama sayesinde kurtulur. İçgözlemsel yargılar (örneğin “turuncu bir dairenin görsel duyumunu ediniyorum”) genel olarak algısal yargılardan epistemolojik bakımdan farklıymış gibi ifade edilemez. İçgözlemsel algılama, normalde kavramsal tepkilerimize egemen olan yorumlama fonksiyonlarından geçici bir kopuşu ve bunun yerine duyumları (duyumlar diye kavradığımız şeyleri) vs, duyumlar *hakkındaki* yargılarla vs, eşleştiren bir yorumlama fonksiyonuyla ilgilenmeyi gerektirir. Fakat bu yargılara sadece bu gerekçeyle hiçbir özel epistemik darbe vurulmaz. İçgözlemsel yargılarımızın yerindeliği, bu yargıların varsaydığı içsel durumların genel kavranışının yeterliliğine bağlı olmaya devam eder. Bu noktada başka bir durumda olduğumuzdan daha iyi bir durumda olmayız.

(Buna paralel olarak kadranı “5 A,” “10 A,” diye derecelendirilmiş bir ampermetre düşünelim. Bunun bir düğmesine basıldığında ibrenin arkasında, “0,01 gauss,” “0,02 gauss,” şeklinde derecelendirilmiş başka bir kadranın çıktığını varsayalım. Bu ikinci kadran öyle ayarlanmış olsun ki ibrenin kadran üzerindeki konumları şimdi aracın içindeki değişken manyetik alanın, etkinliği sayesinde yaylı ibrenin hareket ettiği manyetik alanın eşzamanlı şiddetini açıkça yansıtsın. Ampermetremiz artık “içgözlemsel kipte” çalışmaktadır. Ancak bu kipteyken, ötekinde olduğundan önemli ölçüde daha güvenilir değildir. Bu durumda da hatalı ayarlanmış olabilir: Bu hata küçük de olabilir (derecelendirmeler yanlış yapılmıştır), büyük de olabilir (gauss birimiyle ölçülen manyetik alan şiddeti kavrayışının tamamen gerçekliğin hatalı bir betimlemesi olduğu ortaya çıkabilir); ibrelerin bükülmesi ve

kadranların yamulması gibi çok daha sık rastlanan sorunları saymıyorum bile.)

Önceki birkaç sayfanın argümanı, Feyerabend'in sunduğu argümanın (bkz. "Explanation, Reduction, and Empiricism" ["Açıklama, İndirgeme ve Deneycilik"] s. 36-39) aşırı ölçüde serbest bir yorumu veya genişletilmiş halidir, ama bence metnin ruhu korunmuştur. Kendimiz hakkındaki resim bu bölümün daha önceki kısımlarında parçaları bir araya getirilen resimle özdeştir. Bu kısımlar açısından konuşulacak olursa, §3 ve §4'ten çıkarılması gereken ders, ölçüm araçları olarak biz insanların tamamen yeniden ayarlanmaya muhtaç olduğudur.

6. Birkaç Sonuç

Kuramsal bir bakış açısından bakılırsa, burada benimsenen algılama kuramının en önemli sonucu genel olarak insan bilgisinin doğasıyla ilgilidir. Eğer bu kuram doğruysa, o zaman insan bilgisi önermesel veya yargısal dayanaklardan yoksun demektir. Yani insan inançları kümesinin hiçbir altkümesi kendisi dışında kalanlar için gerekçesel dayanaklar sunmaz. İnsan inancının gerekçelendirici yapısındaki böylesine temel bir asimetriyi açıklamaya yönelik geleneksel girişimler temel bir hataya dayanır. Bunlar algısal yargılar dahil bütün yargıların sistematik veya kuramsal doğasının takdir edilememesine dayanmaktadır. Bir algısal yargının, gerçekliğe hiç mi hiç uygun düşmeyen genel bir kavramsal işleme tarzının bir örneği veya ürünü olduğu düşünülürse, inancın değerlendirilmesinde ve rakip dünya görüşleri arasında bir uzlaşmaya varma süreçlerinde algının oynadığı rolü yeniden değerlendirmemiz gerekir. Çünkü algısal yargılar, kendisi karşısında birbirine rakip kuramların her zaman etkili bir biçimde sınanabileceği kavramsal bakımdan yansız bir olgusal bilgi alanı sağlayamaz.

Bu sonuç, bizim "gerçeklikle olan bütün iplerimizi koparmış olduğumuz" anlamına gelmez. Aksine burada benimsen-

miş olan görüşe göre, inanç ağı gerçeklikle sistematik nedensel bağlantılarını, üstelik gerçeklik hakkında bilgi taşıyan bağlantıları devam ettirir. Reddetmek için gerekçe bulabildiğimiz tek şey ise mutlak olarak temelde bulunan bir *yargı* alanı olduğu düşüncesidir.

Korkularımızın en azından bir kısmını dindirmek için konuya bir de şu şekilde yaklaşalım. Duyusal duyularımız çevremize karşı sistematik ayırt edici tepkileri ifade ettiği ölçüde bu çevre hakkında bilgiler içerir. Kuşkusuz bu bilginin ne *olduğu* potansiyel bir algılayan tarafından *a priori* sezilebilecek bir şey değildir. Duyusal durumlar yalıtılmış halde ele alınarak bunun *a posteriori* sezilmesi de mümkün değildir. Ama hep birlikte ele alınırlarsa durum değişir. Bu birinci düzey durumlara verilen ayırt edici *kavramsal* tepkilerin bir kalıbının inşa edilmesiyle veya telkin edilmesiyle yeni olanaklar ortaya çıkar, çünkü kavramsal tepkiler, (bir şekilde anlaşılan) tutarlılık ve uygunluk gibi sınırlamaların etkilediği daha yüksek bir etkinlik düzeyindeki öğelerdir. Duyusal durumlara bilgi yükleme girişimleri –benimsenmiş çeşitli kavramsal tepki kalıplarıyla ifade bulan girişimler– böylece en azından olumsuz bir anlamda değerlendirmeye açık hale gelir ve duyusal uyarımlara verilen farklı kavramsal tepki kalıpları baştaki girişimlerde karşılaşılan güçlüklerden kaçınmak umuduyla denenebilir. Deneysel düşünce etkinliğinin böyle mütevazı bir tarzda başladığını varsayabiliriz. Ayrıca onun duyusal durum akışından ayıklanan (varsayımsal) bilgi çeşitliliğini ve miktarını en yüksek düzeye çıkararak özünde aynı tarzda sonuca ulaşacağını tahmin edebiliriz. Algılayanın başlangıçta sadece gürültü diye karşıladığı şeyden bilgi elde etmeye çabalar ve devam eder.

Bu görüşler ne uygun bir normatif epistemoloji kurmaya elverir ne de bütün korkuların dinmesini sağlar. Ama *yargılama* alanında bir temel bulunduğunun reddinin bizim gerçeklikle sürekli ve eleştirel bir bağı reddetmemizi gerektirmeyeceğini açıklamaya hizmet eder. Yalnızca bu bağın neye

dayandığını yeniden kavramamızı talep eder. Bu sorun ileri-ki bölümlerde tekrar ele alınacaktır.

Bu bölümün konularından kaynaklanan benzer biçimde önemli diğer bir sorun ise sağduyuya dayalı ontolojimizin kaderiyle ilgilidir. Modern çağ biliminin sağladığı, yeni yeni ortaya çıkan gerçeklik resminin geçici olarak doğru olduğu kabul edilirse, akıl, sağduyuya dayalı kavramsal çerçevemizde somutlaşan kurgusal gerçeklik kavrayışına fiilen hangi statüyü atfetmemizi talep edecektir? Bu sorunun açıkçası birkaç parçaya bölünmesi gerekir, çünkü sağduyuya dayalı gerçeklik kavrayışı yekpare bir bütünden ziyade gevşekçe bir araya gelmiş altkuramların yamalı bohçasına benzer ve bunun bazı parçaları aydınlanmış eleştirinin potasında diğerlerinden daha iyi iş görebilir. Ayrıca "modern çağ biliminin sağladığı, yeni yeni ortaya çıkan gerçeklik resmi" gücü ve genelliği açısından açıkça bunaltıcı olsa da, bu resmin tamamlanmış, birleşik veya deneysel yeterliliği bakımından kusursuz olduğunu iddia edemeyiz. Kısacası bu resim hâlâ ortaya çıkma süreci içindedir. Üstelik bu güçlükleri hesaba katsak bile uygun biçimde işlenmiş tekil sorunların çözümü kavuşturulması, kuramın indirgenmesine karşı kuramın değiştirilmesi tartışmasıyla ilgili olarak filozofların şimdiye kadar başardığından daha net bir fikir birliğine ulaşmayı gerektirecektir. Kuramın mükemmelliğinin ontolojinin ölçüsü olmasını hepimiz bilimsel gerçekçiliğin başlıca ilkesi olarak benimsesek bile bu ilke tek başına bütün ontolojik sorunlarımızı çözüme ulaştırmaya yetmeyecektir. Diyelim ki ϕ s sınıfının en iyi ihtimalle zayıf ve yüzeysel bir kurama göre ileri sürülebilmesi ve yine de ontolojik güvenilirliğini koruması, ancak bu kuramın, üstünlüklerini zorunlu olarak doğrulayacağımız daha üstün bir kurama açıkça indirgenebilmesi durumunda mümkündür. Buna göre kuramlararası indirgemeye dayatılan koşulların sıklığının merkezi bir öneme sahip olduğu ortaya çıkar.

Özetle, sorumuza hem kolay hem de genel bir yanıtın verilmesi beklenmemelidir. Yine de sağduyuya dayalı gerçeklik

kavrayışının statüsü ve/veya dayanıklılığı karşısında filozofların gösterdiği yoğun memnuniyet bana son derece asılsızmış gibi geliyor. Bu yüzden bu bölümü bazı kısa eleştirel açıklamalarla bitirmek istiyorum.

Bu konuyla ilgili en popüler tutum, sağduyuya dayalı kavrayışımızın bir modern kuramın sağladığından daha dar, daha az güçlü bir gerçeklik kavrayışı olduğunu, ama temel bakımlardan yanlış veya hatalı olmadığını ileri sürer. Gerçekliği kısmen ve seçici bir biçimde betimlese bile bu *yanlış* bir betimleme değildir. Daha özel olarak bu görüş, sağduyuya dayalı gerçeklik kuramı tarafından desteklenen unsurların ve özelliklerin modern kuram tarafından desteklenen unsurlar ve özelliklerle, birincisinin varsayımlarını ve ilkelerini ikincisinin varsayımları ve ilkelerinin basit sonuçları haline getirecek bir tarzda özdeşleştirilebildiği ölçüde devam eder. Yani sağduyuya dayalı ontolojimiz modern fizik kuramının daha etkili olan ontolojisine *indirgenerek* varlığını sürdürecektir.

Bu güven verici görüş tam olarak neye dayanıyor? Çoğunluğun memnuniyetinin birincil unsurlarından biri yine ben-
ce şu kanıdır: "Modern fizik kuramının inancımız hakkında savunduğu iddia esasen onun sağduyu tarafından kavrandığı haliyle gerçekliğin davranışı ve oluşumunu açıklamadaki başarısından kaynaklanır. Ayrıca o bu başarıyı sağduyu ontolojisinin unsurlarının kuramsal benzeşimlerini veya betimlemelerini, bunları içeren yeni kuramın açıklanmayı bekleyen olağan ontolojimizin unsurlarının özelliklerini (veya bunların kuramsal benzeşimlerini) gerektireceği şekilde kavrayarak elde etmiştir. Sağduyunun indirgenmesi için gereken koşullar bu nedenle en başından beri bilimsel girişimin amaçları arasına koyulmuştur ve bu girişimin başarısı bunların karşılanacağını garanti edecektir."

Bu görüş tamamen çılgınca sayılmaz, ama bu saf haliyle açıkçası savunulabilir de değildir. Bu görüşle daha önce, kalorikçi dostlarımızın kalorik kuramının parçacık/kinetik kuramına görünüşte indirgenemezliğine yönelik endişeli il-

gilerinde, ikincisinin inanılabilirliğinin özünde birincisine göre kavranan “olguları” açıklama becerisine dayandığına dair tuhaf kanılarından kaynaklanan ilgilerinde karşılaşmıştık. Başarılı bir kuram gerçekten de olguları açıklamalıdır, ama bunu bizim tarafımızdan şu anda kavranabilecek “olguları” açıklamasını sağlayacak şekilde, kabul edilebilir kuram üzerinde bir kısıtlama haline getirmek çılgınlık olur. Göklerin yıldızlı küresinin her gün dönmesini sağlayan şeyin ne olduğu hakkındaki, iki bin yıldan beri güncel olan sorun, bu kürenin hareketini veya varoluşunu reddeden dinamik bir kuramı göz ardı etmiş olsaydık asla çözülemezdi. Bizim tarafımızdan şu anda kavranıp gözlemlendikleri halleriyle “olgular” kuramsal soruşturmanın başlangıç noktasını oluştururlar, ama onun başarılı bir biçimde takip edilmesi bu başlangıç noktasını mümkün olan en hızlı şekilde terk etmemiz gerektiğini de gösterebilir. Büyük ölçekli entelektüel ilerleme, yeni açıklayanların (*Explanantia*) toptan elde edilmesini gerektirdiği gibi eski açıklananların (*Explananda*) toptan reddedilmesini de gerektirecektir.

Topa tutulan görüşün güçsüzlüğü şöyle özetlenebilir: Başarılı veya kabul edilebilir kuramlardan beklentisiyle –bunların sağduyuya (veya çoktan “yerleşmiş” kuramlara) göre kavrandığı haliyle olguları açıklamaları veya indirgemeleri– sağduyu çerçevesine hak ettiğiinden fazla anlam yüklemektedir. Ne de olsa bu çerçeve geçerli olmuş ilk kuramdır, ama bu kendinden sonraki bütün kuramların ona kendi yeterlilikleri bakımından bir denektaşımı gibi yaklaşması için yeterli bir sebep değildir. Bütün diğer koşullar aynı olmak şartıyla bir kuram açıkça üstün öncülerini başarıyla indirgiyorsa kuşkusuz bu bir artı sayılır, ama bu kesinlikle ikinci dereceden bir üstünlüktür. Sağduyuya dayalı ontolojimizin indirgenmesi bu yüzden sadece bilimsel girişimin doğası tarafından garanti edilemez.

Bu genel noktaları yinelemenin dışında sağduyuya dayalı ontolojimizin herhangi bir alanının bilimsel ontolojinin

herhangi bir alanı tarafından yerinden edilip edilemeyeceği veya ona indirgenip indirgenemeyeceği hakkında ahkâm kesmeyeceğim. Bunun pek faydası olmadığını keşfettim, çünkü sahici bir indirgemenin koşulları pek belirsiz ve kaçamaktır ve filozoflar çoğunlukla indirgemeye ilgili koşullarını, tehdit altında gördükleri bir sağduyu ontolojisi alanını korumak zorunda oldukları ölçüde gevşetmeye yönelik kararlı bir eğilim gösterirler. Karşılaştırmalı kuramsal farklılıklar yerine karşılaştırmalı kuramsal benzerliklere yönelik bu seçici ilgi bir anlamda neredeyse haklıdır, çünkü kavramsal bölünmeye egemen olduğunu gördüğümüz türden sürekliliklerde ve kavramsal paralelliklerde, eski tasarımın neden aynı şekilde iyi işlediği hakkındaki açıklamamız bulunur. Buradaki hata, böyle paralelliklere işaret etme ve böyle açıklamalar sağlama becerimizin, eski tasarımın, onu benimsemeye devam etmemizin *gerekçesini* sağlayan bir doğrulaması sayıldığını düşünmekte yatıyor. Bu hatanın doğası daha ayrıntılı bir biçimde §11'de tartışılacaktır.

III

ANLAMANNIN ESNEKLİĞİ

7. Analitik/Sentetik Ayrımı

Analitik/sentetik ayrımının dilbilim kuramında göze çarptığı kadar dilbilimsel olguya yansımadağının giderek daha fazla farkına varılması anlam tartışmasını tekrar ilgi çekici kılmıştır. Sadece deneysel inancın oluşturduğu yapıdan bağımsız olan ve onun tarafından varsayılan sınırları kesin bir biçimde çizilebilecek bir kavramsal çerçeveye, temel direkleri analitik doğrular olan ve eklemleri bu yüzden sıkı bir biçimde tanımlanmış kavramlar olan bir çerçeveye dair bildik resimdir bu. Bütün bunların bir kenara bırakılması, insanın bütün inançlarının, hiçbir ayrıcalıklı semantik referanstan veya hiçbir kendine özgü epistemolojik statüden artık farklı olmayan inançların evrimleşen ağının bütünselci ve dinamik bir resmiyle yer değıştirmesi gerekir. Eski resim, kişinin inançları arasında anlamsal bakımdan hiçbir önemli fark olmadığı için değil –bunlar elbette vardır–, bu farkların neye dayandığının açıklaması karmaşık, yanlış anlaşılmaya müsait ve açıklayıcılık bakımından kısır olduğu için bir kenara bırakılmalıdır.

Analitik/sentetik ayrımının akla yatkınlığı öncelikle kabul ettiğimiz belirli tümceler bakımından –örneğin “bütün bekârlar evlenmemiş erkeklerdir”– bunların içerdikleri terimleri şu anki anlayışımızla tutarlı bir değillemeye olanak vermediklerini ileri sürmeyi akla yatkın bulmamızdan ileri gelir. Bu da birçok kimseye bunların içerdığı terimlerin anlamının bunun gibi tümcelerin doğruluğunun kaynağı veya dayanağı olduğı fikrini vermiştir. Bundan sadece içerdikleri terimlerin anlamları sayesinde doğru olan tümceler olarak analitik tümcelere dair bildik kavrayış ve bunların zorunluluğı ve herhangi bir deneysel içerikten yoksun oldukları hakkında her zamanki söylem ortaya çıkar.

Ama buna hemen aldanmamamız gerekir, çünkü yakından bakıldığında bunların hiçbirinin herhangi bir kanıtla desteklenmemiş olduğı görülür. Öncelikle bazı tümceler bakımından hissedilen, bunların değillemelerinin içerdığı terimlerin biri veya birkaçının bir kimsenin mevcut anlayışıyla tutarsız olacağına dair sezgiyi ele alalım. Ayrıca gerçekte bu türden tümcelerin bulunduğunu kabul edelim. Tek başına bu olgu, bizi bu türden tümcelerin doğruluğunun bir şekilde bunların içerdığı terimlere dair anlayışımızdan ileri geldiğini düşünmeye sevk etmemeli, çünkü az önce kabul edilen koşulu karşılamasına rağmen, bunları analitik, zorunlu olarak doğru, *a priori* bilinebilir veya deneysel içerikten yoksun saymanın bize cazip gelmeyeceğı çok sayıda tümce bulunur. Örneğin aşağıdaki tümceler kümesini ve bunların somutlaştırdığı basit kavrayışı ele alalım.

- (1) Flojiston bir temel maddedir.
- (2) Flojiston başka maddelerle bileşikler oluşturur.
- (3) Yanma ve küllenme (calxification), bir bileşiğin içerdığı flojistonu salıvermesinden ileri gelir.
- (4) Flojiston salımı yüksek sıcaklıklar tarafından başlatılır.

Şimdi kendimizi belirli bildik fiziksel dönüşümlerin ayrıntılarını anlaşılır kılmak umuduyla bu kuramı formüle

etmiş bir proto-kimyacının (proto-chemist) yerine koyalım. Maddelerin flojiston bileşikleri (tahta, metal) olup olmadığını belirleyen birkaç önemli varsayımın dışında (1)'den (4)'e kadarki varsayımlar kümesi flojistona dair kavrayışımızı, "flojiston" terimi hakkındaki anlayışımızı etkili bir biçimde *tüketir*. Bunlar, terimi genel dilbilimsel alışverişlerimize dahil eden tümcelerdir ve onun semantik neliğinin en azından başlangıçta bunlar dışında hiçbir kaynağı yoktur. Bunun gibi bir durumda bu varsayımlardan birinin veya birden fazlasının değillenmesi gerçekten de "flojiston" terimini anlayışımızla tutarsız olacaktır. Yine de bu varsayımları biz üretmiş olmamıza rağmen bunların zorunlu doğrular olduğunu, deneysel olarak çürütülemez olduğunu, yalnızca içerdikleri terimlerin anlamları sayesinde doğru olduğunu ileri sürmeye kalkışmayız. Aksine bunlardan birinin veya birkaçının, hatta hepsinin yanlış olma olasılığının gayet belli olduğunun farkında oluruz. Üstelik bildiğimiz kadarıyla işin aslı gerçekten de böyledir.

Öyleyse az önce bahsedilen temel sezgi "bütün bekârlar evlenmemiş erkeklerdir" gibi bu tür analitik zorunluluk paradigmalarını "flojiston başka maddelerle bileşikler oluşturur" gibi sentetik olumsuzluk paradigmalarından ayırt etmeye yaramaz. Belirli bir tümce, içerdği terimler hakkındaki mevcut anlayışla tutarlı bir değillermeye olanak vermeyebilir, ama bu durum tümcenin zorunlu olarak doğru olması, yalnızca anlamlar sayesinde doğru olması bir yana, *doğru* olmasını bile garanti etmez.

"Flojiston" örneği alışılmışın dışında değildir. Belirli bir terimin anlamını ifade eden veya onun anlamını kısmen oluşturan tümcelerin yanlış olduklarının ortaya çıkmasına sık rastlanır. Daha çarpıcı bir örnek olan "atomlar bölünemez parçacıklardır" tümcesini ele alalım. Bu tür durumlarda karışık, hatalı, elverişsiz veya yanlış kavrayışlardan bahsederiz. Ayrıca kavrayışlarımız kendi adına bir doğruluk *kaynağı* olarak iş görmeye uygun, deneysel olarak eleştiriye kapalı bir "verilmişlik" oluşturmadığı için durum tam da

böyledir. Aksine dünya hakkındaki öğrenme süreci devam ettikçe kavrayışlarımız da sürekli olarak değerlendirilmeye, eleştiriye ve değiştirilmeye tabi olur. Kavramsal değişimin gerçekleşmesi elbette analitik/sentetik ayrımının savunucularının hep kabul etmeye istekli oldukları bir şey olmuştur, ama yine de bunun var olması onlar için ciddi bir sorun oluşturur. Peki neden bu oluyor? Neden zaman zaman kavramlarımızı değiştirmeyi, kullandığımız bazı terimlerin anlamlarını değiştirmeye makul buluyoruz? Bu anlamları ifade eden veya somutlaştıran “analitik” tümceler deneysel içerikten yoksun sayıldıkları için deneysel olgular bir anlam değişimini bize dayatamaz. Ayrıca önerilen herhangi bir (yeni anlamlar ifade eden) analitik tümceler kümesi de herhangi bir deneysel içerikten aynı ölçüde bağımsız olacağı için bunlar kendileriyle başlayabileceğimiz kümeye kendilerini tercih edilir kılacak deneysel üstünlüklere sahip değildir. Kavramsal değişimin bu yüzden sentetik inançlarımızda değişikliğe yol açan çeşitli deneysel değerlendirmelerden başka gerekçeler yüzünden gerçekleşmesi gerekir. Bu sözde özel gerekçeler ne türdendir?

Bütün önemine rağmen bu, analitik/sentetik ayrımının savunucularının sıkça karşılaştığı bir sorun değildir, ama karşılaşıldığı ölçüde buna verilen yanıtlar genelde şu yönde olmuştur:¹¹ Dünyayı betimlemek için kullandığımız bazı terimlerin anlamlarındaki bir değişme çoğunlukla bizim onun daha *basit* veya daha *düzgün* bir genel tanımını ifade etmemize olanak sağlar. Örneğin sentetik bir yanlışlığı ifade eden bir tümce olarak “balina dev bir balıktır” tümcesinin kendisine göre analitik olduğu “balık” terimi hakkındaki daha önceki anlayışımızı daraltabiliriz. Sonuçta balık hakkında, balinaları balık saymaya devam etmiş olsaydık yanlış sayıl-

¹¹ Bkz. Rudolf Carnap, “Empiricism, Semantics, and Ontology,” *Meaning and Necessity*, 2. baskı (Chicago, 1956), s. 206-208. Ayrıca C.I. Lewis, “A Pragmatic Conception of the A Priori,” *Journal of Philosophy*, cilt 20 (1923); yeni baskı: *Meaning and Knowledge*, ed. Nagel ve Brandt (New York, 1965).

ması gerekecek çok sayıda kullanışlı genellemeyi artık basitçe ifade edebiliriz. "Balina suda yaşayan dev bir memelidir" tümcesini yukarıda vazgeçtiğimiz tümcenin yerine kabul etmemizle birlikte balinalar hakkındaki birçok olgu artık memeliler hakkındaki genel inançlarımızın basit sonuçları haline gelecektir. Öyleyse inançlarımızdaki saf bir değişimin aksine anlamlarımızdaki bir değişmeye neden olan şey, deneysel gerçekliği *betimlememizde* sağladığı daha fazla basitlik ve tutarlılıktır.

Deneysel olan ve olmayan değerlendirmeler arasındaki karşıtlığın bir açıklaması olarak bu düşünceyi benimsersek aslında yanılmış oluruz. Quine'nın gösterdiği gibi,¹² karşıt kanıtlar ne olursa olsun, eğer kişi inançlarının geri kalanında karmaşıklığı arttırmayı ve tutarlılığı azaltmayı göze alıyorsa her tümce doğru sayılabilir. Buna göre bu türden talihsiz ayarlamalardan ve uzlaştırmalardan kaçınma ve bununla bağlantılı genel basitlik ve tutarlılık arayışı, açıkça sentetik tümceleri değerlendirmede bile kuşkusuz merkezi –belki de birincil– önemdedir. Yukarıda tartışılan örnekteki bu tür değerlendirmelerin apaçık anlamlılığı, onun yol açtığı deneysel olmayan değişme türünü ayırt etmeye hiç yaramayacaktır. Aksine bu onların fazlasıyla deneysel görünmelerine yol açar. Balık hakkında daha fazla şey (suda nefes aldıklarını, yumurta bıraktıklarını vs) öğrenmenin ve balina hakkında daha fazla şey (hava soluduklarını, canlı yavrular doğurduklarını vs) öğrenmenin bir sonucu olarak balinaların hiç de balık olmadıklarının, aslında balığa yüzeysel bir benzerlik gösteren memeliler olduklarının farkına varırız. Konuyu bu şekilde betimlemek "balina" ve "balık" terimlerini anlayışımızın süreç içinde bazı değişikliklere maruz kalmış olabileceğini inkâr etmek demek değil, bu değişmeyi açıklamak için birilerinin bizi benimsemeye zorladığı deneysel olan/deneysel olmayan ikiliğini reddetmek demektir.

¹² W.V. Quine, "Two Dogmas of Empiricism," *The Philosophical Review*, 60 (1951); yeni baskı: W.V. Quine, *From a Logical Point of View* (New York, 1963).

Sözde analitik/sentetik ayrımının güçsüzlüğü ve epistemolojik yersizliği en açık biçimde bence şöyle örneklenebilir: Davranışları neredeyse özdeş olan, A ve B diye iki insan düşünelim. Bunlar en azından başlangıçta gözlem tümcelerini kabul etmek bakımından aynı eğilimleri paylaşsınlar ve biri dışında bütün inanç alanlarında aynı gözlemsel olmayan tümceleri kabul etsinler. Ortaklaşa kabul ettikleri muazzam tümceler sürüsünün semantik ve kipsel özellikleri bakımından ise aralarında tam bir anlaşmazlık söz konusu olsun. Dikkat çekici bir biçimde B, kabul ettiği neredeyse her genel tümce için onun zorunlu olarak doğru, analitik, yalnızca içerdiği terimlerin anlamları sayesinde doğru olduğunda ısrar etsin. Bunun tam aksine A, paylaşılan bu tümcelerin birkaçı dışında hepsi için bunların sadece sentetik olumsuzluklardan daha fazlası olduğunu kabul etmeyi reddetsin.

Hem A'nın hem de B'nin aklı başında olduğunu varsayarak şimdi başlangıçtaki bu ortaklaşa paylaşılan tümceler kümesinin her birindeki evrimini değerlendirelim. Öyle ki A ve B ortak bir dünyaya dair ortak bir deneyim yaşasın ve kaçınılmaz olarak bazı düzenlemelerin gerçekleşmesi gereksin. A'nın bizim gibi birini temsil ettiğini ve kabul ettiği tümceler kümesinde yaptığı ayarlamaları dünya hakkındaki genel açıklamasının basitliğini ve tutarlılığını en üst düzeye çıkarmak amacıyla yaptığını varsayalım. Ama B de kolay aldanacak biri değildir. A'nın olmadığı bir biçimde başlangıçtaki tümceler kümesine açıkça "saplanıp kalmış" olmasına rağmen B yine de genel basitliğe ve tutarlılığa A kadar çok değer verir ve ortaklaşa onay verdikleri sorunlu gözlem tümceleri kümesi bakımından başlangıçtaki tümceler kümesinde yapılacak hangi ayarlamaların bu hedeflere en iyi şekilde ulaşmayı sağlayacağını kavramak konusunda A kadar anlayışlıdır. Buna uygun olarak B başlangıçtaki tümceler kümesinde A tarafından yapılan ayarlamaların *aynısını yapar*. *Çünkü B basitliği ve tutarlılığı başlangıçtaki anlamlarını korumaktan üstün tuttuğu sürece, yapacağı ayarlamaların herhangi bir bakımdan A'ninkilerden farklı olması için hiçbir gerekçe bulunma-*

yacaktır. B elbette bu değişimleri farklı bir biçimde betimler. B'nin anlatımına göre kendisi terimlerinden bazılarının anlamlarını değiştirmiştir; böylece o ufak çaplı bir kavramsal devrimin faili olmuştur. Öte yandan A ise yalnızca belli sayıda inancında değişiklik yaptığını ileri sürer. Sonuç olarak onlar özdeş gerekçelerden dolayı özdeş ayarlamalar yapmakla yine özdeş tümce kümelerini onaylamış olurlar, fakat yine de bu tümcelerin semantik ve buna eşlik eden kipsel özellikleri bakımından birbirleriyle ayrı düşerler.

Öyleyse bu tür uyumsuzluklara ne anlam vermeliyiz? En azından epistemolojik bir bakış açısına göre, kesinlikle hiç. B'nin anlamda değişikliklerden kaçınmak konusunda daha inatçı olması ve bu yüzden A'nın yaptıklarından farklı ayarlamalar yapmış olması beklenebilir. Ancak bu beklenti B'nin akli başında olduğu varsayımına uygun düşmez. A'nın yaptığından daha özgürce analitiklik ("tanımsal statü") atfetmesine rağmen bu onun daha büyük epistemik amaçlarını gerçekleştirme çabası böyle gerektirdiği için bu atıfları ("tanımlar") değiştirmeye herhangi bir direnç sergilemesi gerekeceği anlamına gelmez. Eğer akli başındaysa böyle bir direnç göstermez. Üstelik kendisinin sözde anlamlarını değiştirmeye istekli olduğu sürece kendisi için elverişli olan ayarlamaların kapsamı A için elverişli olana eşittir ve yaptığı fiili ayarlamaların A'ninkilerden herhangi bir biçimde farklılaşması gerekmez (farklılaşmaması gerekir). Fakat bu da bu analitiklik atıflarının akli başında bir insan için epistemolojik olarak hiçbir değeri olmadığı anlamına gelir. B'nin söz konusu ayarlamaları yaparak anlamlarından bazılarını değiştirdiğini kabul etsek de, onun kendi terimlerine hangi anlamları yüklemesi *gerektiği* sorununun fazlasıyla *deney-sel* bir sorundan, üstelik genel epistemik amaçlarını gerçekleştirme çabası içinde benimsemesi gereken genel tümceler kümesiyle ilgili basit sorundan bağımsız bir sorun olduğu ve olmaya devam edeceği açıktır.

Şu veya bu tümcenin analitikliği hakkındaki ortak sezgiler, genel olarak inançlarımızın oluşturduğu ağa yerleşik

deneysel olmayan özel bir yapının var olduğunu değilse bile yine de bir şeyi yansıtır. Öncelikle yansıttıkları şey, (bir T terimini içerdiğini) kabul ettiğimiz tümcelerin (T terimine göre) göreli *semantik önem*idir. Semantik önem bireysel olmaktan çok toplumsal bir konudur. Semantik bakımdan önemli tümceler, kabaca söylenirse, bir kimse tarafından (*t* zamanında) kabul edilmelerine o kimsenin bir topluluk içindeki sözel alışverişinin düzgünlüğünün ve etkililiğinin (*t* zamanında) en fazla bağlı olduğu tümcelerdir.

Bunu açıklamaya çalışalım. İki konuşmacının birbirlerini anlamasına, birbirleriyle özgürce ve etkili bir biçimde söyleşmelerine olanak veren şey sonuçta nedir? Bunların aynı söz dağarcığını, sözdizimini ve biçimsel sonuç çıkarma eğilimlerini paylaştıkları düşünülürse, bunu sağlayan şey kuşkusuz bunların her birinin kabul ettiği tümceler kümesinin sistematik benzerliği ve bu yüzden çıkarmaya eğilimli oldukları maddi sonuçlardaki karşılıklı benzerliktir. İki konuşmacının bu bakımdan benzer olması ölçüsünde, iş bunların kabul veya reddedilmesinin sonuçlarıyla ilgili olduğu sürece, her biri diğerinin ifadelerini sanki bunlar kendi tümceleriymiş gibi değerlendirebilir. Ama bütün hikâye bundan ibaret olamaz, çünkü genel olarak farklı konuşmacılar oldukça çeşitli tümce kümelerini benimseme eğilimi gösterir. Gayet muazzam bir sayıdaki tümceler hakkında aralarında açıkça bir uyumsuzluk olmayan bir çift bulmak gerçekten zor olacaktır ve birinin onay vereceği (veya vermeyeceği), diğerinin ise ilgisiz kalarak omuz silkeceği çok daha büyük bir tümceler kümesini ele alırsak bu ikisi arasındaki farklılık daha da artacaktır. Ayrıca böyle olsa bile onlar birbirleriyle sorunsuz ve akıcı bir biçimde sohbet edebilirler.

Açıkçası düzgün ve etkili iletişim olanağı bazı tümcelerin paylaşılmasına başka tümcelerin paylaşılmasından çok daha fazla bağlıdır. Geleneksel görüş bunları analitik tümceler olarak saptamada aceleci davranır: Analitik tümceler anlamları somutlaştırır ve iletişimi olanaklı kılan ortak anlamlardır. İki konuşmacı aynı analitik tümceleri paylaştığı

sürece onların salt sentetik inançları geniş çapta farklılaşabilir ve iletişim kurma becerileri yine de olduğu gibi kalır.

Burada belirli tümcelerin semantik önemi onların iddia edilen analitikliği bakımından açıklanmıştır. Ancak bu açıklama yararsızdır ve bu, analitikliğin neye dayandığının savunulabilir bir açıklamasını sunmakla ilgili bildik sorundan başka gerekçelerden dolayıdır. Birkaç paragraf önceki A ve B kişilerini hatırlayalım. Hipotetik olarak bunların ortak analitik tümceleri yoktur (veya göz ardı edilebilecek kadar az sayıdadır). Onlar özdeş genel tümceler kümeleri onaylamak bakımından ortaktır, ama bunların neredeyse tümü B'nin bireysel dilinde analitikken A'nın bireysel dilinde sentetiktir. Ayrıca yine de A ve B hiçbir iletişim sorunu yaşamayacaktır. Aslında her biri kendi genel inançlarının "semantik statülerindeki farkı" keşfetmeden yıllar önce bile özgürce ve etkili bir biçimde söyleşebilir. Onlar arasında etkili bir söylemi olanaklı kılan ortak tümceler ne hakkında olursa olsun "analitiklikleri" bakımından açıklanamaz, çünkü bunların analitik olup olmamaları etkili bir söylem bakımından hiçbir önem taşımaz. Üstelik flojiston olayının doğruladığı gibi, bunların *doğru* olması bile gerekmez.

Öyleyse belirli tümceleri diğerlerinden semantik olarak daha önemli kılan şey nedir? Birçok şey. Öncelikle, sadece bir tümcenin ilgili topluluk içinde evrensel kabul görmesi olgusu, ona başka türlü sahip olamayacağı bir önem kazandırır, çünkü bu türden bütün tümcelerin oluşturduğu ağ her bir kimsenin paylaştığı ve dilsel topluluğun bütün diğer üyelerinden beklemeye eğilim gösterdiği ortak sonuç çıkarma kalıplarını tanımlar. Bunlar arasından elbette genel tümceler tekil tümcelerden, maddi sonuçlar çıkarma işindeki belirgin rolleri dolayısıyla daha büyük bir önem taşır. Ayrıca gündelik sonuç çıkarmalarda örtük veya belirtik olarak en sık anılan bu evrensel olarak paylaşılan genel tümcelere, onlar kadar sık anılmayan benzerlerinden daha çok semantik önem atfetmek gerekir. Göreli "yalıtılma" da önemli bir etkidir. Eğer bir T terimini içeren ortak bir tümcenin, T'yi içeren bu

türden çok az sayıdaki tümceden biri olduğu ortaya çıkarsa, bunun büyük ve etkin bir yığının tek bir üyesi olsaydı olacağından daha önemli sayılması gerekir. Ayrıca bir tümce, ilgili bir terimin kullanımını henüz bilmeyen konuşmacıların söz dağarcığına bu terimi *katmak* için en sık kullanılan formül ise, bu tümceye daha fazla önem atfedilecektir.

Bu çeşitli koşulları birleştiren ortak özellik, bunları karşılayan tümcelerin iletişiminin önemidir. Bir T terimini içeren (belirli bir zamanda ve belirli bir toplulukta) semantik olarak önemli tümcelerle tutarsız olacak bir biçimde T terimini kullanan bir konuşmacı, iletişim çabaları muhtemelen dinleyicilerine akıl karışıklığı, kendisine de hayal kırıklığı yaratacak olan bir konuşmacıdır. Dinleyicileriyle paylaştığı anlayıştan yararlanamadıkça ve onların T'yi içeren semantik olarak önemli kanılarında bir değişiklik yaratmaya yeterli bir hikâyeyi onlara sunamadıkça, kendisini bu terimin anlamını bilmeyen biri gibi dışlanmış halde bulacaktır.

Semantik önem kavramı, işin analitikliğin gerçekleştirmesi tasarlandığı kadarki kısmını gerçekleştirecektir, ama benzerlik bundan ibarettir. Semantik olarak önemli tümceler, yukarıda nitelendiği gibi, herhangi bir özel kipsel veya epistemolojik statü ileri sürmez. Toplumsal düzeyde bu tümcelerin anlamı basit değildir. Bunlar hep birlikte konuşmacılar arasındaki dilsel temasın temelini, her konuşmacının diğer konuşmacılarda bulmayı ve yararlanabilmeyi beklediği ortak paydaları somutlaştırır. Ama yalnızca bu kadar. Bireysel düzeyde de bu tür tümcelerin önemi kesin bir biçimde azalır. Bunlar en fazla kabul edilmiş tümcelerin en yakın benzerleri olmaya eğilim gösterecektir.

Burada öngörülenlere göre, bir tümcenin semantik öneminin bir *derece* sorunu olduğu ve genel olarak dilsel topluluk içinde altgruptan altgruba çeşitlenebilecek olduğu da ayrıca açıktır. Aynı şekilde anlam değişmesinin de burada bir *derece* sorunu olarak, söz konusu terim bakımından semantik olarak önemli (ama bulanık) tümceler kümesinde yapılmış değişikliklerin kapsamıyla ve kendilerinden fiilen vazgeçilen

tümcelerın semantik önem derecesiyle ilgili bir sorun olarak sayılması gerekir. Burada öne sürölen süreklilik, varlığı analitik/sentetik ayrımının savunucularının başına hep bela olmuş çok sayıdaki “sınır” tümcesine doğrudan yansır, buradaki sorun bunların değillemelerinin, bunların içerdikleri terimlerin anlamlarıyla tutarsız olup olmayacağına veya bu anlamlarda bir değışiklik gerektirip gerektirmeyeceğine karar vermeyi sağlayacak etkili bir ölçütün yokluğudur. Bunun gibi keskin bir ölçüt arayışı anlamsız sayılmalıdır, çünkü bunun açıklamayı amaçladığı kipsel, epistemolojik ve semantik ikilik bir yanılsamadan ibarettir.

Son olarak, “analitikliğin” doğal dilin akıcı öğelerine ancak kusurlu bir biçimde uygulanan, “nokta kütle” gibi *idealleştirilmiş* bir kavram olduğu düşüncesinde teselli aramak da işleri yoluna koymayacaktır. Böylesi bir tutumun ardındaki gerekçe muhtemelen, sözü geçen “nokta kütle” gibi kavramın, kendi entelektüel etkinliğimizin kinematığını ve dinamiğini anlayışımızda önemli bir açıklayıcı rol oynayabileceği inancı veya umudu olmalıdır. Fakat bu umut da boştur. A ve B’nin paralel entelektüel evrimlerinin gösterdiği gibi, bir analitik/sentetik ayrımı epistemoloji bakımından göze çarpacak bir anlamdan yoksun olacaktır. Üstelik A ve B’nin özgürce söyleşme becerilerinin gösterdiği gibi, bir analitik/sentetik ayrımı *semantik* kuram bakımından göze çarpacak herhangi bir anlamdan yoksun olacaktır.

8. Anlam ve Anlayış

Bundan sonra bir bireyin belirli bir T terimini anlayışı ve T’nin bu bireyin içinde bulunduğı topluluğun dilindeki anlamı arasında bir ayrım yapmak faydalı olacak. Bunlardan birincisi ilk bakışta söz konusu bireyin kabul ettiğı T’yi içeren tümceler kümesi tarafından ifade edilebilir. İkincisi ise onun dilsel topluluğı içinde T için semantik olarak önemli olan tümceler kümesi tarafından ifade edilir. Belirli bir bireyde bu ikincisi birincisinin bir altkümesini oluşturduğu

zaman bu bireyin T'ye hâkim oluşu söz konusu olduğu ölçüde bu topluluğun dilinin etkili ve normal bir konuşmacısı olacaktır.

Ancak bazı apaçık karmaşıklıkların altından kalmak için her iki kavramın da netleştirilmesi gerekir. Bir T terimi için şu ya da bu tümcenin semantik önemi değerlendirilirken, doğrusu bizi ilgilendirmesi gereken şey bütün topluluk değildir. Örneğin henüz dili öğrenme sürecinde olan çocukların dilsel eğilimleri apaçık sebeplerden dolayı semantik önemin belirleyicileri arasında sayılmayacaktır. Ayrıca bazı terimler bakımından dilsel eğilimleri semantik önemi belirleyen "tercih edilen" grup gerçekten ufak kalacaktır. "Muon," "nükleotit," "disleksi," "torus," "fotosfer" ve hatta "karaağaç" terimlerini ele alalım. İngilizce konuşanların çoğu bu terimlerin bazılarını anlamazken, geri kalanlar da çok genel bir kavrayışa sahiptir. Ortalama konuşmacının örneğin "karaağaç" terimini anlayışı hemen hemen "Karaağaç bir ağaç türüdür"le sınırlıdır. Üstelik böyle olmasına rağmen bunların hepsi İngilizcedeki terimlerdir. Böyle durumlarda anlam sorunlarını "uzmanlara," muonlar, nükleotitler ve karaağaçlar hakkında mesleği gereği bilgisi olanlara havale ederiz.¹³ Yani semantik önemi değerlendirdiği düşünülen grup, ilgili terimin en azından basit olmayan bir anlayışına *sahip olan* bireylerle sınırlıdır. Fakat sözlükçü terimleri düz anlayan konuşmacıları (örneğin muonları, adaları Veneryalılarla yaptıkları savaştan sonra denize gömülen, ileri bir uygarlığa sahip tarihöncesi bir toplum olan Mu yurttaşları olarak anlayan adamı vs) haklı olarak hesaba katmayabilir.

İlgili seçimi yapacak olanların boyutunun oldukça çeşitlenmesine olanak tanımış olsak da *kabul* kavramı burada ileri sürülen semantik önem açıklaması bakımından çok önemlidir. Bu kavramın bir boyut açısından daha sı-

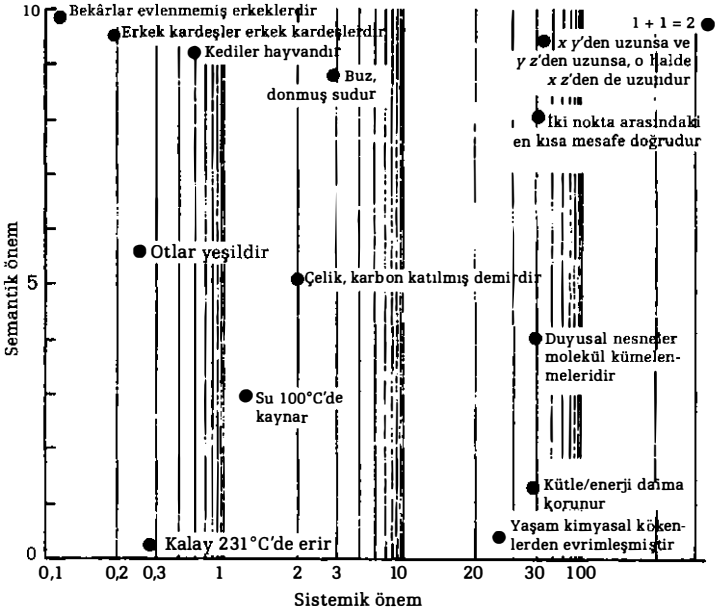
¹³ Krş. Hilary Putnam, "The Meaning of 'Meaning,'" *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 7, ed. Gunderson (Minneapolis, 1975); yeni baskı: Hilary Putnam, *Mind, Language and Perception* (Cambridge, 1975).

nırlandırılması gerekir. Ölmüş ve canlanma sürecinde olan kuramsal terimler başlıca örnekleri sağlar. "Flojiston"la ilgili daha önceki örneğimizi ele alalım. Bu örneğin ana fikri, birçok başkasının yanında, bu terim bakımından semantik olarak önemli tümcelerin yanlış olduğu ve yanlış olduğunun bilindiğiydi. Öyleyse bunların artık hiç kimse tarafından kabul edilmemesi şaşırtıcı değildir. Ama terim hâlâ anlamlıdır; aslında önceden ne anlama geliyorsa şimdi de tam olarak o anlama geliyor. Ayrıca bunun sebebi, en parlak zamanında bu terim için semantik olarak önemli *olmuş* olanlar dışında şu anda önemli olan hiçbir tümce yoktur. Terim "ölmüştür:" Onu hep birlikte besleyen tümcelerin oluşturduğu ağ evrilmeyi durdurmuş ve basitçe terk edilmiştir. Bu yüzden bu ağın sağladığının ötesinde hiçbir semantik kimliği yoktur. Öyleyse ona, kendine özgü geçmişinin gücü dolayısıyla özel bir anlam atfediyoruz. Özetle, söz konusu terimin kontrolü için şu anda mevcut bir rekabet söz konusu olmadığı sürece, geçmişteki kabul şimdiki semantik önem için yeterli olabilir.

Yeni kuramsal terimler veya daha doğrusu bunları içeren yeni kuramın temel tümceleri, buna benzer bir sınırlandırma yapmamızı gerektirir. Çünkü yeni bir kuramın koyutlarının kabul edilmesinde söz konusu olan anlam zayıflamış bir anlamdır. En iyi ihtimalle bunlar sınama ve değerlendirme amaçlarıyla "varsayılmışlardır." Semantik önemin sınırları yine de çizilebilir. Kendimizi söz konusu terimleri kullananlar altgrubuyla sınırlarsak, semantik olarak önemli tümceler en geniş ölçüde uygun bulunan, zayıflamış anlamda varsayılan, kuramı başkalarına tanıtırken en sık sunulan vs tümceler olacaktır. Kuramın başarısı kanıtlanırsa bunlar en geniş çapta kabul *görecektir* olan tümcelerdir. Bir paralellik kurmaya çalışma riskine girersek diyebiliriz ki, ilgili terimin hâkimiyeti mevcut rekabet tarafından geçersiz kılınıyorsa, gelecekteki bir kabulün beklentisi şimdiki semantik önem için yeterli olabilir.

Semantik önem ve onun üzerine kurulu anlam kavramı üzerine şimdilik bu kadar yeter. Şimdi dikkatimizi bir bireyin T terimini *anlayışına* kaydıralım. Yukarıdaki ilk bakış, belirli bir bireyin T'yi anlayışının, kabul ettiği T içeren tümceler kümesiyle (bundan sonra T-kümesi diyeceğiz) temsil edildiğini bize göstermişti. Ancak farklı konuşmacılar arasında anlayışın *aynılığı* ölçütünü bir şekilde serbestleştirme amacıyla belirli bir konuşmacının T-kümesindeki tümceler arasındaki belirli farklılıkların farkına varırsak daha kullanışlı bir kavrayış ortaya çıkacaktır.

Herhangi bir konuşmacının T-kümesindeki bazı tümcelerin değillemelerinin diğer tümcelerin değillemelerine göre genel olarak bu konuşmacının inançlar kütesinde daha kapsamlı ayarlamaları ve yenilemeleri gerektirmesi veya açıklayıcılık gücünde daha büyük bir kayba yol açması bakımından bu tümceler diğerlerinden daha önemli olacaktır. Bunlar daha fazla "yerleşmiş" tümcelerdir veya burada söylemeye karar verdiğimiz şekliyle, bu birey için *sistemik olarak önemli* olan T-tümceleridir. Bu sistemik önem kavramı bazı bakımlardan semantik önem kavramına paraleldir, fakat aralarında çok ciddi bir ayrım olduğunu da görmemiz gerekir. Bir tümcenin semantik önemi bireysel olmaktan çok özellikle toplumsal bir sorundur ve konuyla ilgisi iletişim kuramıyla sınırlıdır. Bunun aksine bir tümcenin sistemik önemi öncelikle bireysel bir sorundur ve konuyla ilgisi açıkça epistemolojiktir. Kuşkusuz birçok tümce aynı zamanda her iki kavrama da örnek oluşturur, fakat diğer tümceler bunlardan birine diğerinden daha fazla eğilim gösterir. Bunu örneklemek için çeşitli tümcelerin Şekil 4'teki görelî konumlarının oluşturduğu grafiği ele alalım. Dikey eksenle temsil edilen semantik önem genel olarak İngilizce konuşanlar sınıfı bakımından tasarlanmıştır. Yatay eksenle temsil edilen sistemik önem, gösterilen tümcelerin yazarın inanç ağındaki görelî yerleşmişliğini ifade eder, ama sonuçların okurlarının çoğunun aynı tümceleri yerleştireceği konumlardan anlaşılmayacak ölçüde farklı olmayacağını farz ediyorum.



Şekil 4

Grafiğe dayanarak yargıda bulunulursa, tümcelerin her yere dağılmış olması bakımından semantik önemin ve sistemik önemin birbirlerinden oldukça bağımsız değişkenler olduğu ortaya çıkar. Bunun sebebi, yatay eksenin sistemik önemi *bütün* tümcelere göre belirtmesidir. Örneğin "Bekârlar evlenmemiş erkeklerdir" tümcesinin değeri bu özel ölçekte çok düşüktür. Fakat eğer yatay eksenin sistemik önemi *bekâr* terimini içeren başka tümcelere göre belirten başka bir grafik çizmiş olsaydık, söz konusu tümce dikkat çekici ölçüde daha yüksek bir değer alırdı. Bu da demektir ki, her belirli T terimi için, T'yi içeren bir tümcenin semantik önemi ve T'yi içeren başka tümcelere göre (çoğu konuşmacı bakımından) onun sistemik önemi arasında ciddi ölçüde olumlu bir bağlantı ortaya çıkar. Bunlardan birincisi ikincisinin toplumsal bakımdan saflaştırılmış hali olma eğilimi göstereceği için bu durum elbette o kadar da şaşırtıcı değildir.

Şekil 4'ün ayrıntıları çok ciddiye alınmamalıdır. Hem yatay hem de dikey eksenin belirttikleri, haklarında tahminde bulunulan kişi ve gruplardaki değişmelere karşı çok duyarlıdır ve bunlara uygulanan ölçü tamamen keyfidir. Buna ek olarak, yapılan tahminler sadece bana özgü yaklaşık tahminlerdir. Bunların, hatta bana özgü varsayımların bile görelî konumları bakımından yalnızca kaba farklılıklar göstereceklerine güvenilebilir.

Fakat sergiledikleri karşıtlıklar dolayısıyla bu kaba sonuçlar bile ilginçtir ve klasik "analitik" tümcelerde kararlı bir biçimde sol üst uca doğru yığılma eğiliminin bulunduğu ve bildik "sentetik *a priori*" tümce örneklerinin sağ üstte ortaya çıkma eğilimi gösterdikleri okurun dikkatinden kaçmayacaktır. Bu dağılımlarda, tümceleri eski analitik/sentetik ve *a priori/a posteriori* taksonomilerine göre ayırmaya koyulan filozofların edindiği sezgi çeşitliliğine dair bir açıklamanın malzemelerini görmek ilgi çekicidir. Örneğin *a priori* tümceleri ayırmak için kullanılan kutsal ölçütü ele alalım: Bunların değillemelerinin kavranamazlığı. Açıkçası semantik olarak olağandışı olmayan bir hikâyenin hayal edilebilmesindeki kolaylık –değilleme için yeterli gerekçe burada hikâye edilen koşullardan doğal olarak çıkacaktır– sol üst çeyrekte yer alan genel tümceler için en düşük düzeyde olacaktır. Bu bölgeyi terk etmemizle birlikte hayal edilebilme kolaylığı hızla artacak, ama en sağa doğru ilerledikçe tekrar düşmeye başlayacaktır. Akla uygun yanlışlayıcı hikâyelerin dayandığı (bir kimsenin geri kalan inançlarıyla olan) maddi bağlantılar en soldaki tümceler bakımından en düşük ve en sağdakiler bakımından en yüksek düzeydedir, ama bunlar o kadar yerleşmiştir ki esaslı bir devrim dışında bunların değillesmesi imkânsız hale gelmiştir ve tutarlı bir alternatifi düşünmek için bile alışılmış dışı bir yaratıcılık ve kuramsal beceri gerekecektir. Değilleme isteği önündeki bir başka engel de "sentetik *a priori*" tümcelerin "analitik" tümcelerle paylaştığı yüksek semantik önem tarafından ortaya konur. Tek fark, birincisinin çok daha fazla olan sistemik önemin-

dedir. Analitikliğin işareti olan deneysellik boşluğunun ortaya çıkışı bu yüzden sağa yakın tümcelerde daha azdır. Dolayısıyla bunların sentetik olduğu söylenir.

Öyleyse filozofların analitiklik kavramı bakımından anlamaya çalıştıkları tümce türleri için şu açıklamayı öneriyorum: Bunlar basitçe aynı anda semantik önemi çok yüksek ve sistemik önemi çok düşük olan tümcelerdir. Benim kendi durumumda bu iki-boyutlu açıklamanın kökeni Quine'nın ("İki Dogma"daki) sadece görelî yerleşmişlikle ilgili kaba açıklamasından duyduğum memnuniyetsizlikti. ("Bütün bekârlar evlenmemiş erkeklerdir" tümcesi, bir "analitiklik" paradigması olmasına rağmen derin kuramsal yerleşmişliğin mantıksız bir örneğidir.) Bildik tümceleri grafikte görmenin üzerine, "sentetik *a priori*"nin hem sistemik hem de semantik önem bakımından değeri çok yüksek olan tümceler olduğunun keşfi beklenmedik bir ödöldü ve ileri sürölen kaba açıklamaya fazladan güven kazandırdı. Fakat şimdi analitiklik konusunu bir tarafa bırakalım. Konu bu özel kavramı açıklamak olduğu sürece yukarıda özetlenen açıklama Hilary Putnam tarafından öne sürölen bildik açıklamadan¹⁴ çok az farklılaşır ve bunun burada daha fazla incelenmesi esas konumuzdan sapmak demek olacaktır.

Şimdi, belirli bir T terimi için, belirli bir bireyin T-kümesindeki sistemik olarak daha önemli tümceleri ele alalım. Belirtmek gerektiğı gibi, bunların mutlak bir ölçekte pek fazla sistemik öneme sahip olmaları gerekmez. Örneğın doğal olmayan türlere özgü terimler görelî olarak az sistematik anlam sahibi olmaya eğilim gösterir; bunların T-kümeleri görelî olarak daha düşük sistemik öneme sahip tümceler tarafından tüketilmeye eğilimlidir. Yine de bu T-kümeleri için bile bazı öğelerin sistemik önemi başkalarınınkini (örneğin tekil tümcelerin üzerindeki genel tümcelerinkini) aşacaktır ve işte şimdi dikkatimizi bu türden altkümelere yönelteceğiz.

¹⁴ Krş. "The Analytic and the Synthetic," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 3, ed. Feigl ve Maxwell (Minneapolis, 1962), özellikle s. 365; yeni baskı: Putnam, *Mind*.

Bir bireyin bir T terimini anlayışını, onun T-kümesinin sistemik olarak daha önemli üyeleriyle (yeniden) temsil edelim. Buna göre, iki konuşmacının kendi T-kümelerinin “tercihli” altkümelerinin aynı elemanlara sahip olmaları durumunda bu iki konuşmacının T hakkında *aynı* anlayışa sahip olduğunu söylememiz gerekir. Bu da bu iki konuşmacının kendi T-kümelerindeki sistemik olarak daha az önemli öğeler bakımından önemli ölçüde farklılaşmasına (elbette hepimizde kişisel ıvır zıvır kütlesi hatırı sayılır miktarda bulunduğu için çoğumuzda bu durum geçerli olacaktır), bu sırada T’ye dair ortak bir anlayışa sahip olmayı yine de sürdürmesine olanak verecektir.

Bu düzeltilmiş anlayış kavramı ve onun olanak verdiği serbestleşmiş özdeşlik ölçütü açıkçası öncüsüne göre bir gelişme sayılır. Ancak bu kazanımın doğasını yanlış değerlendirmememiz gerekir. Anlayışın özdeşliği burada pragmatik bir sorun haline gelmiş, kendi T-kümelerimizi, devam etsek daha ne gibi farklılıkların açığa çıkacağını düşünmeyi kesmeden önce (sistemik önemi azaltma yönünde) ne kadar derinleri araştırmaya istekli olduğumuzla ilgili bir soruna dönüşmüştür. Öyleyse başka sorunlar bakımından T hakkındaki kendi anlayışlarımızın özdeş olmadığını varsaymamız gerekirken, bazı sorunlar bakımından bunların özdeş olduğunu varsayabiliriz. Aramızdaki bazı ufak farklılıklar, söz konusu özel sorunla ilgili olmalarından dolayı çok önemlidir.

Şimdi konumumuzu gözden geçirelim. Önümüzde bir anlam kavramı ve bir de anlamın aynılığı kavramı bulunuyor. Bir T terimi, α ve β gruplarının her birinde T için semantik olarak önemli olan tümce kümelerinin elemanlarının aynı olduğu bir durumda α grubu için β grubu için olanla aynı anlamı taşır. Ayrıca önümüzde bir bireysel anlayış kavramı ve anlayışın aynılığı kavramı bulunuyor. Bir x kişinin T hakkındaki anlayışı y kişinininkiyle, her birinin T-kümelerinin sistemik olarak daha önemli olan elemanlarının özdeş olduğu bir durumda aynıdır.

Bunların şimdiye kadar karşılaştığı ufak farklılıkların kabul edilebilir biçimde üstesinden gelindiği varsayıldığında her iki kavramın da temelde yetersiz kaldığı bir durumla karşılaşmamız gerekir. Yetersizlik iki durumda da özdeştir ve her birini niteleme biçiminin aynı anda hem çok güçlü hem de çok zayıf olmasına dayanır. Sorunu önce, farklı gruplar arasında anlamın aynılığı sorunuyla ilgili niteleme karşısındaki hali bakımından ele alalım. Anlamın aynı ve yine de her bir gruptaki semantik olarak önemli olan ilgili tümce kümelerinin farklı olabildiği açıktır. Belirli bir T terimi için α grubundaki ilgili kümenin β grubundaki ilgili kümeden sadece tek bir tümceyle farklılaştığını varsayalım: Birincisi bir S_α tümcesi, ikincisi de bir S_β tümcesi içersin. S_α ve S_β yalnızca tek bir terimle farklılaşsın: S_α bir T_α terimi, S_β bir T_β terimi içersin. Şimdi eğer T_α ve T_β 'nin eşanlamlı oldukları ortaya çıkarsa, orijinal terim T'nin her iki grup için aynı anlama sahip olduğu konusunda bir sorun yaşanması gerekmez, ama yukarıda öne sürülen anlam kavramı buna olanak vermez, çünkü her bir gruptaki T bakımından semantik olarak önemli tümceler kesin konuşmak gerekirse özdeş değildir. Daha genel olarak Almanca "baum" ve İngilizce "tree" sözcüklerini ele alalım. Bunlar aynı anlama sahiptir, ama bu durumda ilgili kümeler *hiçbir* ortak tümce içermez.

İlgili kümelerin özdeş ama yine de T'nin anlamının her grupta farklı olması mümkündür. Örneğin her gruptaki ilgili T-tümceleri kümelerinin özdeş olduğunu, α -kümesindeki terimlerden birinin β -kümesindeki eşesli karşılığından tamamen farklı bir anlamı olduğunu varsayalım. Burada orijinal T teriminin anlamı, her bir gruptaki T için semantik olarak önemli tümcelerin özdeşliğine rağmen farklı olacaktır. Buna göre nitelememizin dayattığı koşul da çok zayıftır. (Semantik olarak önemli tümceler kavramı yerine "analitik" tümceler kavramıyla uğraşıyor olsaydık da aynı güçlüklerin ortaya çıkacağını belirtelim. Buradaki resmimiz hatalıdır, ama bunun sebebi analitiklikten vazgeçmiş olması değildir.)

Elbette anlam sorunları, bizim eksik bulduğumuz türden bir anlam kavramına atıfta bulunularak çözülebilir ve genelde çözümler de, ama bunun tek sebebi bu sorunların hepsinin, konuşmacıların kendine özgü bir arkaplan dilinin varsayıldığı özdeş veya çok benzer bir dilsel arkaplanı zaten paylaştıkları durumlarda ortaya çıkmalarıdır. Öne sürülen kendine özgü anlam kavramının akla yatkınlığı, akla yatkınlığı ölçüsünde konuyu yalnızca bu dar sınır çerçevesinde ele almamıza bağlıydı. Aslında karşı örneklerimizin gösterdiği gibi, temel anlam biriminin bütün bir dile yakın olması gerekir. Çünkü daha küçük birimlerin anlamı ancak bu türden azami bir birim tarafından sağlanan arkaplana göre kesin olarak nitelenebilir. Bir terimin semantik özdeşliği onun bir bütün olarak dilin semantik olarak önemli tümcelerinin oluşturduğu ağdaki kendine özgü yerinden gelir. Buna göre, eğer diller *arasında* anlamın aynılığından söz etmek istiyorsak, o zaman söz konusu iki dilin semantik olarak önemli tümcelerinden oluşan kümelerin oluşturduğu *birbirine benzer ağlarda benzeşik yerler* işgal eden terimlerden söz etmeyi öğrenmemiz gerekir.

Bireyler arasındaki anlayış aynılığı hakkındaki daha önceki nitelememize de tamamen paralel güçlükler eşlik eder ve yukarıda çıkarılan ders bundan çıkarmamız gereken derse ayna tutar. Anlayışın temel biriminin bütün bir bireysel dili andıran bir şey olması gerekir. Bir bireyin bir terimi anlayışı ancak onun kabul ettiği (sistemik olarak daha önemli) tümcelerinin oluşturduğu iç içe geçmiş bütün bir ağ tarafından sağlanan arkaplana göre nitelenebilir. Bu yüzden eğer bireysel diller arasında homodoksiden (anlayış aynılığından) bahsetmeyi istersek, bu sefer de yeterince paralel ağlardaki birbirlerine karşılık gelen düğümler (*Node*) bakımından düşünmemiz gerekir. Böylece *bütünselci* bir anlam ve anlayış kavrayışına ulaşırız.

Metaforik olmayan anlam bu "birbirlerine karşılık gelen düğümler" ve "paralel ağlar" ifadelerinden çıkabilir mi? Evet çıkabilir ve buradaki temel düşünce çok basittir. Bu,

en açık şekilde sadece fonetik olarak farklılaşan iki dille ilgili bir durumla örneklenebilir. Bu dillerin "iç yapıları" (*Intensional structures*) birincisinin terimlerinin ikincisinin terimleriyle eşleşmesine, öyle ki bu eşleşme sırasında birinci dildeki her bir terimle ilgili semantik olarak önemli tümcelerin görüntülerinin, tam olarak ikinci dilde onun eşi olan terimle ilgili semantik olarak önemli tümcelerle aynı olmasına dayanır. Böyle bir eşleşme iki dilin karşılıklı olarak çevrilmesinden, bu durumda mükemmel bir çeviriden başka bir şey değildir.

Kuşkusuz diller burada betimlenen durumda olduğundan daha esaslı bir biçimde farklılaşır. Öyleyse aşağıdaki daha genel çeviri düşüncesini ele alalım.

- (i) L_α 'nın L_β 'ye *en uygun çevirisi*, L_α 'nın terimlerinin ve sözdizimsel formlarının L_β 'nin terimleri ve sözdizimsel formlarıyla eşleştirilmesidir, öyle ki (1) bu eşleşme sırasında L_α 'nın her bir dilbilgisel tümcesinin görüntüsü L_β 'nin bir dilbilgisel tümcesi olsun ve (2) bu eşleşme sırasında L_α 'daki her bir T_α terimiyle ilgili semantik olarak önemli tümcelerin görüntüleri tam olarak L_β 'daki eşi olan T_β terimiyle ilgili semantik olarak önemli tümceler olsun.

Arkaplandaki bu düşünceyle birlikte diller arasında eşanlamlılık için uygun bir tanım güçlük çekmeden elde edilir.

- (ii) İki terim, L_α 'daki T_α ve L_β 'deki T_β , ancak ve ancak bir dilin diğerine en uygun çevirisinde eşleşiyorsa *eşanlamlıdır*.

Bu tanımlar hakkında birkaç yorumda bulunalım. Çeviri, sezgisel olarak varsayıldığı gibi, anlamları koruyan bir dildil eşleştirmesidir. Analitik tümcelerin anlamları somutlaştırdığı varsayılırsa bu sezgi, çevirinin analitikliği koruyan bir eşleştirme olduğu tezinde en etkili ifadesini bulacaktır. Bu tez bence doğru olmaktan o kadar da uzak değildir. Yal-

nızca gözden düşmüş analitik kavramını daha yalın olan semantik önem kavramıyla değiştirmemiz gerekir. Böylece durumu kurtarmış oluruz. Çeviri semantik önemi koruyan bir eşleştirmedir. Çevirinin amacı, hedef dilde kişinin kendi dilinin *iç yapısına* paralellik gösteren (onunla eşyapılı olan) bir iç yapıyı, elinden geldiği ölçüde, bulmaktır. Diller arasında sadık bir çeviri ancak söz konusu iki dilin gerçekten de birbirlerine yakından benzeyen iç yapılara sahip olmaları ölçüsünde olanaklıdır. Eğer bu bakımdan kökten farklılarsa, yabancı dilin herhangi bir “çevirisi” ölçüm ve saptama araçları olarak düşünülen yabancıların (veya daha doğrusu onların sözel davranışının) bir *ayarlamasından* başka bir şey sayılmayacaktır; onların şeyleri kavrayışını gösterecek bir rehber olarak tasarlanamayacaktır.

9. Çeviri: Bazı Rakip Görüşler

Yukarıda özetlenen çeviri kavrayışı Quine’nin *Sözcük ve Nesne*’nin¹⁵ 2. Bölümü’nde benimsediği kavrayışa keskin bir biçimde ters düşer. Quine, bir dilin “iç yapısının” onun konuşmacılarının dilsel eğilimleri tarafından, yani bir çevirmenin erişebileceği akla yatkın herhangi bir kanıt tarafından kökten bir biçimde belirlenmediğini, dolayısıyla da bunun “korunmasının” kusursuzca doğru çeviri için bir ölçüt olarak iş göremeyeceğini savunmuştur. Quine tartışmaya daha serbest görünen bir çeviri kavrayışıyla başlar. Quine’nin gördüğü gibi çeviri, *konuşma davranışına yönelik eğilimleri* koruyan bir eşleştirmedir; çeviri aracılığıyla eşleştirilen tümceleri üretmeyle ve onaylamayla ilgilenen konuşmacıların eğilimlerini korur. Daha da önemlisi, çeviri aracılığıyla eşleştirilen *gözlem tümcelerini* üretme ve onaylama eğilimlerini korur, çünkü görünüşe göre çevirinin gözlem tümceleriyle işe başlaması gerekir. Quine’a göre bu sadece metodolojik bir sorun değildir. “Doğallaştırılmış Epistemoloji”de¹⁶

¹⁵ *Word and Object* (M.I.T. Press, 1960).

¹⁶ W.V. Quine, *Ontological Relativity and Other Essays* (New York, 1969).

daha açıkça ortaya çıktığı gibi Quine bizim anlamla ilgili, anlam birimi bir konuşmacının inançlar ağının bütünü olan ve böyle bir birimin “net deneysel içeriğinin” sonuçta ortaya çıkan gözlem tümcelerini kabul etme (ve etmeme) eğilimlerinden ifade edildiği bir “doğrulama” kuramı biçimini ciddiye almamızı ister. Buna göre çevirinin asıl hedefi, bu “net deneysel içeriği” koruyan bir eşleştirme üretmektir. Bu, bir dilin gözlem tümcelerini bir başkasının gözlem tümceleriyle, her birinin konuşmacılarının eşleştirilecek tümceleri kabul etme (ve kabul etmeme) eğilimlerinin örtüşeceği bir biçimde bir eşleştirmesini üretmektir. (Gözlem tümceleri düzeyinde arzulanan başarıyı sağlayacak genel terim eşleştirmesinin her zaman birden fazla sayıda olması çevirinin belirsizliği tezini ifade eder.)

Bu çeviri kavrayışı, davranışçı imalarının saflığı bakımından ilginç bir kavrayıştır ve iç yapıyı koruyan bir eşleştirme fikrine artık güvenemeyenler için belki de doğal bir alternatiftir. Bu son düşünce analitik kavramına dayandığı sürece (ve Quine bunun böyle olduğunu düşünür; *bkz. Sözcük ve Nesne*, s. 42), Quine’nın buna karşı güven eksikliği bütünüyle haklı çıkar. Ama gördüğümüz gibi saptanabilir bir iç yapı fikri gözden düşmüş analitiklik kavrayışının temizlenmesinden kurtulur ve kendine özgü bir çeviri kavrayışına destek sağlayabilir. Üstelik bu kavrayışın dayandığı semantik önem kavramının davranışçı duyarlılıklara aykırı düşmesi de gerekmez. Daha önce belirtildiği gibi, özünde zihinselci olan aşırılıklardan azadedir.

Bu açıklamalardan hiçbirisi, Quine’nın çevirinin içeriği hakkındaki kavrayışını izleyen bildik argümanları eleştirmek amacıyla düşünülmemiştir. Eğer uyarıcı anlamlarının benzerliği (*bkz. Sözcük ve Nesne*, §8) aracılığıyla gözlem tümcelerini eşleştirmekle sınırlanmışsak, o zaman gözlemsel olmayan bütün tümceleri bu kısmi eşleştirmeye tutarlı olacak bir tarzda eşleştirmeye yönelik daha kapsamlı bir görevle karşı karşıya kalırız. Bana öyle geliyor ki bunun sonucu olan muazzam belirsizlik pek şaşırtıcı olmayacaktır. Reddet-

meye çalıştığım şey, çeviri üzerindeki mevcut deneysel kısıtlamaların, tam olarak kavranılırsa en düşük düzeyde olması veya Quine'nın çeviri kavrayışının yol açtığı gibi *en yüksek düzeyde* olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle, Quine'nın çevirinin ne olduğuna dair kavrayışını reddetmek istiyorum.

Öncelikle Quine'nın her bir dildeki gözlem tümceleri çiftlerine öncelik vermesi bana son derece yanlış geliyor. Çünkü aralarında çevirinin tamamen sorunsuz, hatta eşsesli olduğu, ama yabancı toplum için gözlemsel olan tümceler kümesinin aile dilinde çevirisel benzeşiklerden neredeyse tamamen yoksun olduğu bir dilsel topluluk çifti hayal etmek güç değildir. Sadece §4'te uzun uzadıya tartışılmış kavramsal ve algısal alışkanlıklarında sistematik bir değişim yapmayı başarmış bir toplum hayal etmemiz gerekiyor. Hatırlanacağı gibi burada kendisini bizim olağan gözlemsel söz dağarcığımızın çoğundan arındırmış ve modern fizik kuramına uygun olarak konuşmayı, düşünmeyi ve *gözlemde bulunmayı* öğrenmiş bir toplum söz konusuydu. Şimdi bunların dilinin yabancı bir dilmış gibi çevirme sorununu ele alalım. Eğer bize burada uyarıcı anlamlarındaki (kabaca belirli bir tümceyi kabul etmeye teşvik eden uyarıcı koşulları aralığındaki) benzerlikler rehberlik ederse, sonunda onların dilindeki "bu seçici olarak 0,63 μ m değerindeki EM dalgalarını yansıtmaya eğilimlidir" tümcesini bizimkindeki "bu kırmızıdır" tümcesiyle, onların dilindeki "bunun ortalama moleküler KE'si yüksektir" tümcesini bizimkindeki "bu sıcaktır" tümcesiyle vs eşleştirmemiz gerekir. Bu çevirinin yol açacağı tehlikeleri keşfetmeye ara vermeden, iki dildeki terimleri ve tümceleri genel olarak eşleştirmeyi denersek böyle bir "çevirinin" daha gelişmiş olan toplumda olup bitenlerin ağır bir biçimde yanlış anlaşılmasına yol açacağı açıktır. Buna karşın bu yabancı gözlem tümcelerinin aile dilindeki eşsesli benzeşiklerine, aslında olduğu gibi mevcut durumda bizim için gözlemsel *olmayan* benzeşiklerine eşsiz bir biçimde çevirmek mümkündür. Burada, her bir dildeki gözlemsel tümcelerin eşleştirilmesinin yoksanabilir ve rastlantısal olduğu ideal bir çeviri söz konusudur. Yabancıların

gözlem tümceleri kendi uygun çevirilerini aile dilinin son derece kuramsal tümcelerinde bulur. Quine'nın çeviri kavrayışının, bunun gibi durumlar karşısında neden onayımızı alması gerektiği gayet açıktır.¹⁷

Bu da yetmezmiş gibi, çevirinin eşsesli ve herhangi bir durumda sorunsuz olduğu, ama dilsel ayrımın iki tarafındaki konuşmacıların kökten farklı duyu organlarına sahip olması ve dolayısıyla bizimle ortak bir uyarıcı anlamı bile paylaşmadığı durumlar tasarlayabiliriz. "Bilimsel İngilizce" olarak rahatça çevrilebilecek bir dil konuşan bir ırk, ilgili gözlemsel ifade altkütmesi, yabancı duyuşal donanımlarının (radar kulaklar, elektron mikroskobu gözler, manyetometre eller, gaz kromatografik deri vs) kendilerine erişme olanağı sağladığı çok farklı gerçeklik yönlerini yansıtan bir ırkı ele alalım. Burada da aile dilinin son derece kuramsal tümceleri yabancı gözlem tümceleriyle eşleşmeyi bekler, ama burada yabancıların ürettiği herhangi bir şeyle uyarıcı anlamlar paylaşan basitçe *hiçbir* yerli gözlem tümcesi yoktur. Quine'nın ortaya attığı şekilde çeviri yapmak sadece önerilemeyecek durumda değil, ayrıca imkânsızdır. Üstelik böyle bile olsa bu "yabancı" dil düzgünce çevrilebilir.

Bunun anlamı, çevirinin hedefleri arasında gözlemselliği koruma yönünde hiçbir temel kaygının bulunmayışındır. Yabancı bir tümcenin gözlemsel olup olmamasının ve uyarıcı anlamının ne olup olmadığının, bu tümcenin aile diline nasıl çevrilmesi gerektiğiyle hiçbir ilgisi yoktur. Daha genel bir ifadeyle bu, dillerin ve bunların somutlaştırdığı inanç ağlarının, bağlı oldukları tekil duyuşal yollardaki ve duyuşal bağlantıların gerçekleştiği dil içindeki tekil konumlardaki değişimleri aşan ve buna rağmen sabit kalan bir kimliği olduğu anlamına gelir. Buna göre, Quine'nın kavradığı haliyle kendi yeterliliğini "net deneysel içeriğin" korunmasına bağlayan bir çeviri kavrayışı sadece akıl karışıklığına yol açacaktır.

¹⁷ Bu tarz durumların Quine'nın çeviri kavrayışıyla ilişkisini bana Patricia Churchland göstermiştir.

Yine davranışçı bir ruh taşıyan alternatif bir çeviri görüşü ise çevirinin temel hedefinin sadece, söyledikleri çevrilecek konuşmacılar bakımından, çeviride eşleştirilen tümceleri kabul etme (ve etmeme) eğilimlerini korumaktan ibarettir. Burada gözlem tümcelerine hiçbir özel önem atfedilmez; genel olarak dikkatimize hükmetmesi gereken şey tümcelerdir. Donald Davidson'ın çevirinin doğası üzerinde düşünürken ifade ettiği gibi,

en uygun uyuşmayı sağlayacak bir yorumda bulunurken başkalarının sözcükleri ve düşüncelerine en fazla anlamı veririz...¹⁸

Bu, bizi yabancı tümceleri, yabancılar tarafından kabul edilenleri bizim *doğru* saydığımız yerli tümcelerle eşleştirecek bir tarzda, elden geldiğince çevirmeye davet ettiği için genellikle "İyilik İlkesi" diye bilinir.

Bence bu görüş de kusurludur, ama diğeri kadar değil. Aslında benim semantik önem kavramımı, ilkesel bileşenine –ilgili grupta gördüğü evrensel kabule– indirgeyecek şekilde odaktan uzaklaştırırsak, o zaman daha önce ileri sürülen çeviri görüşü Davidson'un görüşüyle çakışır. Daha önce

uygun bir çevirinin *semantik önemi* koruyan bir eşleştirme olduğunu,
ileri sürdüğüm için,
semantik önem = evrensel kabul
varsayımı şu sonuca varmama yol açıyor:

Uygun bir çeviri *evrensel kabulü* koruyan bir eşleştirmedir.

Bu da açıkçası Davidson'un en iyi çevirinin *uyuşmayı en yüksek düzeye çıkaran* bir eşleştirme olduğu görüşüne çok yakındır.

¹⁸ Donald Davidson, "On the Very Idea of a Conceptual Scheme," *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, cilt 67 (1973-1974). Ayrıca bkz. "Belief and the Basis of Meaning," *Synthese*, cilt 27 (1974) ve "Thought and Talk," *Mind and Language*, ed. Guttenplan (Oxford, 1975).

İşte benzerlik. Ama burada önemli olan farklılıklardır. Sadık bir çeviride korunan şey olarak semantik önem sadece evrensel kabulden daha fazla şeye dayanır. Daha önce açıklandığı gibi, bu ilk ölçütü karşılayan tümceler arasında tekil tümcelerden çok genel tümcelere, az kullanılan çıkarımlardan ve çoğunlukla terim tanıtıcı formüller olarak kullanılanlardan çok daha sık kullanılan veya varsayılanlara daha fazla semantik önem atfedilecektir. Evrensel olarak kabul görmüş yerli tümceler kümesini evrensel olarak kabul görmüş yabancı tümceler kümesiyle tam olarak eşleştirmeyi gerçekten başaran bir çeviri söz konusu olduğunda, bu daha incelikli etkenlerin uygunluğu özellikle göze çarpmayacaktır. Fakat eğer evrensel olarak kabul görmüş tümceleri betimlenen biçimde eşleştiren bir çevirinin mevcut olmadığı durumları ele alırsak bunların uygunluğu daha net bir biçimde ortaya çıkacaktır. Bunun gibi durumlarda, her biri bir toplumdaki evrensel olarak kabul görmüş tümcelerden bazılarını bir başka toplumda sorunlu olan veya genel olarak reddedilen tümcelerle eşleştiren bir dizi olası terim-eşleştirme arasından (eğer gerçekten çeviri yapmak istiyorsak) bir seçim yapmak zorunda kalırız.

Bunun gibi durumlarda Davidson'ın görüşü, bizim bu kaçınılmaz olmayan uyuşmazlığı en aza indirmemizi sağlayacak şekilde çeviri yapmamız, evrensel kabul örtüşmesini en üst düzeye çıkaran terim eşleştirmesini benimsememiz yönünde bize yol gösterir. Ama neden böyle bir görüşü kabul edelim? Davidson'ın savunması, başarılı bir çevirinin ortak kanıların varsayılmış bir çekirdeğine uygun olması gerektiğine dikkat çekmesine dayanır, çünkü sahici uyuşmazlıklar öncelikle sadece böylesi bir uyuşmanın sağlayacağı arkaplanaya göre saptanabilir. Bunun böyle olduğunu, eğer çeviri biraz olanaklıysa dilsel ayırım boyunca biraz değeri olan bir uyuşma çekirdeği bulması gerektiğini kabul edelim. Fakat açıkçası bu mütevazı sonuç, *en iyi* çevirinin daima söz konusu ayırım boyunca *en fazla* uyuşmayı bulan çeviri olduğu hakkındaki çok daha güçlü iddiaya tek başına yol açmaz.

Üstelik bu güçlü iddiadan kuşkulanmak için olumlu bir gerekçe de bulunur, çünkü saf uyuşmadan başka etkenlerin de burada değerlendirilmesi gerekir. Örneğin verili bir çevirinin bizi yabancılara atfetmeye zorladığı inançlar kümesinin içsel tutarlılığı, yabancı görüşlerin bizimki kadar rastlantısal olduğu ifade edildiği ölçüde çevirisel başarının bir ölçüsü olarak kuşkusuz önem taşır. Üstelik aynı şey, önerilen bir çevirinin onların mevcut kanılarında bulunduğu tümevarımsal ve açıklayıcı *tutarlılık* bakımından da geçerlidir. Eğer iyilikçi olmaya eğilimliyse, yabancılara normal bir tündengelim ve tümevarım yeteneğinin bahşedilmiş olduğunu kabul etmemiz ve inançları ne olursa olsun onların yanlış veya alışılmış dışı bile olsa en azından az çok tutarlı bir hikâye oluşturduklarını varsaymamız kuşkusuz akla daha uygun olur. Ne de olsa çevirinin hedefi, onların *bizimle anlaşma* ölçüsünü en yüksek düzeye çıkarmak değil, *onları* anlama ölçümüzü en yüksek düzeye çıkarmaktır. Kısacası bazı uyuşmalar diğerlerinden daha önemlidir ve basitçe bu farklılıkları göz ardı etmek pahasına uyuşmayı en yüksek düzeye çıkarmak yabancılardan dilini ve kanılarını ciddi bir biçimde yanlış ifade etmeye yol açabilir.

Eğer diller arasında bir terim eşleştirmesi yapacaksak, bu terimleri içeren semantik olarak önemli tümceler bakımından kabul etme/etmeme eğilimlerini korumaya özel bir dikkat göstermemiz gerekir ve bunların dışındaki konuşma eğilimlerinin korunması veya korunmaması duruma göre bir kenara bırakılabilir. İki rakip eşleştirmeden (yani analitik hipotez kümelerinden) biri semantik önemi korur, diğeri ise semantik önemi korumada başarısız olmak pahasına konuşma eğilimlerini korumada bir ölçüde daha geniş kapsamlı bir başarıya ulaşır. Bu sonuncusu başka boyutlar bakımından başarısızlığa uğrayacak bir çeviridir. Yabancılardan son çevrildiği haliyle kanılarının sergilediği içsel uyumluluk ve tutarlılık ilk çeviride ortaya çıkandan daha az olacaktır, çünkü yabancılardan dilindeki semantik olarak önemli tümceler kümesi onların ortak dünya görüşünün (muhtemelen tutarlı)

öğelerini meydana getirir. Bu küme onların inançlarının geri kalanıyla da muhtemelen uyumlu ve tutarlı olacaktır. Onların inançlar sisteminin tümünün gerekçesini takdir etme olanağımız bu inançlar kümesinin bizce takdirine dayalıdır. Bununla bağlantılı olarak dilsel ayrım boyunca ortaya atılan argümanların akıcılığı ve etkililiği, bizimkine yakından paralellik gösteren bir iç yapıyı korumayı başaramayan bir çeviride ciddi bir biçimde sorunla karşılaşacaktır.

Bu değerlendirmelerin gerçek bir analitik/sentetik ayrımına dayanması halinde olacakları kadar güçlü olmadıklarını kabul etmek gerekir – bunlar ancak semantik önem kavramı kadar güçlüdür – ama yine de bu önemsiz sayılmaz. Yabancıların gözlem ifadelerinde bulunmalarını sağlayan inançları ve eğilimleri bizimkinden muazzam bir biçimde farklı olabilir. Üstelik dillerinin işlem çekirdeği bizimkine paralellik gösterse bile bu durum çeviriyi belirtilen diğer yönlerden sakatlıyorsa genel konulardaki uyuşmamızı abartmamızın hiçbir anlamı olmaz. Kuşkusuz Davidson uyuşmazlık, hatta derin bir uyuşmazlık olasılığını hesaba katmak istemiştir ve başka türlüymüş gibi yapmak yanlış olur. Fakat uyuşmanın en yüksek düzeye çıkarılması onun açıklamasının temel taşı olmaya devam eder ve görmüş olduğumuz gibi bunun değerlendirilmesi gerekir. Ham uyuşmayı basitçe en uygun düzeye getirecek şekilde yorumlamada bulunduğumuz zaman başkalarının sözcüklerine ve düşüncelerine en yüksek düzeyde anlam vermek zorunda değiliz.

Bu değerlendirmelerle birlikte §8’de önerilen anlam ve çeviri kavrayışına geri dönmüş olduk. L’deki bir terimin anlamının, L konuşmacılarından oluşan bir toplumda bu terim bakımından semantik olarak önemli olan tümceler kümesi tarafından sağlanması gerekir. Burada çevirinin hedefi, semantik önemin korunmasını en yüksek düzeyde tutan bir terim-terim eşleştirmesi yapmaktır. Hatırlanacağı gibi bu kavrayış diller arasındaki terim eş anlamlılığı sorununa getirilen bir çözümün genel biçimi olarak ileri sürülmüştü. Fakat terim *homodoksisi* veya bireysel diller

arasında bireysel anlayışın aynılığı kavramıyla ilgili de benzer bir sorun vardı. Bu sorunun çözümü bence büyük ölçüde aynı sebeplerden dolayı aynı biçimde olacaktır. Basitlik sağlamak uğruna, ortak bir sözdizimini paylaşan bireysel dillerle ilgili bir durumla sınırlanmış olarak aşağıdaki tanımları ele alalım.

- (iii) I_x bireysel dilinin I_y bireysel diline *en uygun doksa ötesi*, (*Transdoxation*) I_x 'in terimlerinin I_y 'nin terimlerine, her bir T_x terimi için, bu eşleştirme sırasında, T_x içeren I_x tümcelerinin sistemik olarak daha önemli olanlarının görüntüleri, onun eşi olan T_y terimini içeren I_y tümcelerinin sistemik olarak daha önemli olanlarının ta kendisidir.

Yani doksa ötesinin sistemik önemi koruması gerekir. Bu fikir göz önünde bulundurulduğunda uygun bir homodoksi tanımını kolayca ifade edilebilir.

- (iv) İki terim, I_x 'teki T_x ve I_y 'deki T_y , ancak ve ancak bir bireysel dilin diğerine en uygun doksa ötelğinde birbirleriyle eşleniyorsa *homodoksiktir*.

Bireysel diller söz konusu olduğunda genel olarak konuşma eğilimlerini korumaya yönelik gelişigüzel bir çabanın uygun yaklaşım olmadığı gayet açıktır. Başka bir kimsenin anlayışının etkili bir değerlendirmesi, onun kabul ettiği tümcelerden hangilerinin açıklayıcılık bakımından ve epistemolojik bakımdan onun kendine özgü gerçeklik görüşünde en çok önemi taşıdığı hakkında bir değerlendirmeyi içermelidir. Onun *entelektüel* davranışının –başkalarını ikna ederken ileri sürdüğü ve bulduğu argümanlar, akla yatkın bulduğu açıklamalar, yeni bilgilerinin baskısı altında inançlarının değişme tarzı– büyük kısmını öngörme ve anlama becerimiz büyük ölçüde bu daha seçici türden değerlendirme becerisine sahip olmamıza dayanır. Öyleyse homodoksi sorunlarına dönersek, ilgili bireyler için sistemik olarak önemli

olan tümcelere özellikle ağırlık vermek gerekir. Yani bireysel dillerin –bir dilin iç yapısıyla benzeşik– sistemik bir yapısı vardır ve isabetli bir doksa ötesi, ancak ilgili bireysel dillerin birbirine yakından benzeyen sistemik yapıları paylaşması ölçüsünde olanaklı olur. Böylesi bir benzerliğin yokluğu halinde ilgili kişiler, en olağanları dışında geri kalan bütün konularda etkili bir tartışmanın oldukça ağır bir mücadeleye dönüşeceğini fark edecektir. Bu fenomenin tanıdık olduğunu düşünüyorum. Bir sonraki bölümde bunun yol açtığı sorunlarla ilgileneceğim.

Son olarak beklenmedik bir yönden gelen bir güçlüğü ele almamız gerekiyor. “*Anlamanın Anlamı*”nda (s. 131-193) Hilary Putnam, burada verilenle aynı doğrultuda bir açıklamanın kökten bir biçimde yetersiz olması gerekeceğini ileri sürmüştür. Şimdi söz konusu argümanları özetlemeye ve bunların yol açtığı eleştirileri karşılamaya çalışacağım.

Putnam, bir terimin anlamı ile bu terimle ilgili rasgele bir konuşmacı tarafından benimsenen inançların kümesi arasında kesin bir ayrım yapmaya uğraşmıştır. Buraya kadar elbette onunla anlaşıyoruz. Benim açıklamam ise belirli bir bireyin bir terimi anlayışı ve bu terimin onun dilindeki anlamı arasında keskin bir ayrım yapıyor. Bana göre anlam nesnel, kolektif ve hatta ara sıra da yarı-resmi bir sorundur. Ama Putnam, benim anlam açıklamamı bir *içlem* (*Intension*) açıklaması olarak yorumlanması halinde kabul edebilecekken, bir *anlam* açıklaması şeklinde yorumlanması halinde ona kuşkusuz itiraz edecek ve bu tür işlemlerin korunmasının iyi bir çevirinin birincil hedefi olduğunu da reddedecektir.

Gerekçesi açıktır. Bir terimin –en azından doğal türde bir terimin– kaplamı onun işlemi tarafından (öncelikle?) sabitlenmiş veya belirlenmiş değildir. Bunun yerine kaplam, “bir şey ancak ve ancak *buralarda* bizim “su” dediğimiz maddeyle “aynı sıvı” olma ilişkisini taşıyorsa “su” teriminin kapla-

mına dahildir" gibi gösterimsel bir formül aracılığıyla kısmen belirtici bir tarzda sabitlenir. Bu tutumun doğrudan bir sonucu, her bir üyesi farklı bir dilsel topluluğa ait olan bir terim çiftinin işlemleri bakımından özdeş, kaplamaları bakımındansa tamamen farklı olabilmesidir.

Putnam'ın bu tutumu betimlemek için tasarladığı başlıca örnek İkiz Dünya diyebileceğimiz bir gezegenin varlığı ve keşfiyle ilgilidir. İkiz Dünya'nın, orada bütün yönleriyle suyun yerini almış bir sıvının içyapısı dışında dünyadan ayırt edilemeyecek durumdadır. Daha da önemlisi, yabancıların (kimyasal formülü H_2O değil de XYZ gibi bir şey olan) bu madde hakkındaki inançları her ayrıntısı bakımından bizim su hakkındaki kendi inançlarımızla eşleşir. Yani "ssu" (İkiz Dünya'daki kullanımı belirtmek amacıyla bizim terimimizi bilerek hatalı yazdım) ve "su"yun kendi işlemleri özdeşdir. Ama "ssu"yu "su" diye çeviremeyiz, diyor Putnam. Çünkü "ssu" İkiz Dünya'da her tarafta görülen sıvı olma kaplamasına sahip olmakla birlikte, bu sıvı açıkça su değildir ve bizim buralarda "su" dediğimiz maddeyle "aynı sıvı" olma ilişkisine katılmaz. O H_2O değil, XYZ'dir. Aynı şekilde ve aynı sebepten dolayı bizim maddemiz de ssu değildir. Buna göre "ssu" ve "su" aynı anlama sahip değildir. Kuşkusuz işlemleri aynıdır, ama kaplamaları farklıdır. Bu yüzden kaplamı, anlam dediğimiz vektörün bağımsız bir bileşeni olarak, işleme denk olan ayrı bir bileşen olarak anlamamız gerekir.

Putnam'a göre ikinci önemli durum da çelişen işlemlere sahip iki terimin varsayımsal olarak ortak bir kaplama sahip olmasıyla ilgilidir. Putnam, Arşimet'in Yunanca lehçesinde "χρυσός"un kaplamasının modern İngilizcedeki "altın"ın kaplamıyla aynı olduğunu, bununla birlikte bu iki terimin işlemleri arasında uyumsuzluklar bulunduğunu ileri sürüyor. Ayrıca gösterimsel formülün (yukarıya bakınız) Arşimet tarafından kullanıldığı haliyle ve bizim tarafımızdan kulla-

Indexical (ilk olarak C.S. Peirce tarafından kullanılmıştır) –yn.

nıldığı haliyle söz konusu olan uygulamalarının tamamen aynı doğal sınıfı –Au atomlarından meydana gelen şeyleri– ayırt etmesi bunun sebebidir.

Putnam'ın buradaki genel tutumu, bizim mevcut terimlerimizin veya daha doğrusu bunların içlemlerinin yalnızca kısmi ve yaklaşık bir kavrayışını sağlayabildiği bu nesnel ve doğal sınıflara karşı kendisinin betimlediği gibi güçlü bir gerçekçi tavrı işaret ediyor. Konuşmamızın, içlemlerimizdeki bütün karışıklıklara ve farklılıklara, belirli bir zamandaki kuramsal çelişkiyi veya zaman içindeki kuramsal değişmeyi yansıtabilecek farklılıklara rağmen bu doğal sınıflara yukarıdaki gibi gösterimsel formüller sayesinde sıkı sıkıya “bağlı” olduğu ileri sürülür. Özetle, bu doğal sınıfları görüşümüz karmaşık ve bulanık olmakla birlikte, görüşümüz yavaşça netlik kazanırken bunlar hakkında sabit bir *kavrayış* edinebilir ve bunu koruyabiliriz.

Putnam'ın açıklamasının dayandığı sezgiler büyük ölçüde özgündür, ama bence açıklamanın kendisi muazzam derecede abartılmıştır. “Orada” önemli, nesnel, doğal sınıflar bulunduğu, genel inançlar çerçevesi içinde upuygun bir biçimde kavranmayı bekleyen sınıflar bulunduğu fikrini kabul edebiliriz. Ama bu sınıfların ne kaplamalar olarak önceden eşsiz bir biçimde güvenceye alınmış olduğunu veya olabileceğini, ne de bunlar gibi güvenceye alınan kaplamaların içsellik dışı araçlar sayesinde güvenceye alınabileceğini kabul etmek zorundayız. Putnam'ın açıklamasını akla yatkın kılan sezgiler, bunlardan daha çarpıcı olmayan varsayımlara dayanarak açıklanabilir.

Doğal türden terimlerin anlamlarının önemsiz sayılmayacak gösterimsel bir öğeye sahip olabildiğini ve çoğunlukla da olduğu konusunda Putnam'la anlaşarak işe başlayalım. Fakat bunu kabul etmek, anlamın içsellik dışı bir öğesi olduğunu kabul etmek anlamına gelmek zorunda değildir. Bir içlemi (anlamı) §8'deki açıklamanın bizi davet ettiği şekilde semantik olarak önemli tümcelerın bir kümesi olarak anlarsak, o zaman semantik önemin genel tümcelerle sınırlanmadığını

vurgulayarak Putnam'la iletişime geçebiliriz. Tekil tümceler de muazzam bir semantik öneme sahip olabilir ve çoğunlukla sahiplerdir. Yakınımızdaki bir örneğe başvuracak olursak, "göllerimizdeki, nehirlerimizdeki ve okyanuslarımızdaki madde sudur" tümcesi, yalıtılmışlık ve basit genellik dışında §7'de bahsedilen bütün boyutlar bakımından büyük miktarda semantik öneme sahiptir. Buna göre, bu bizim "su" teriminin işleminin bir parçasıdır ve eğer "su"yun kaplamını betimlenmesine biraz katkı sağlıyorsa bu kusursuz biçimde normaldir ve kaplamı nitelendirmenin içsellik dışı bir aracı olarak anlaşılmamalıdır.

İlgili gösterimsel tümcelerin ne de olsa bir terimin işleminin parçası olduğunu *ad hoc* koşul olarak ileri sürerek burada Putnam'ın açıklamasını çürütmeye çalıştığım yönünde bir itirazda bulunulması haksızlık olur. Çünkü bu ne koşullu ne de *ad hoc* bir durumdur. Bu, §7 ve §8'de özetlenen genel kuramın, tamamen bağımsız temellere dayanılarak benimsenmiş olan bir kuramın apaçık bir sonucudur.

Elbette "göllerimizdeki, nehirlerimizdeki ve okyanuslarımızdaki madde sudur" gibi tekil bir tümce en fazla "suyun" işleminde olmak için yeterli bir koşul sunar ve Putnam'ın gösterimsel formülünün ikinci yönünün –bir bakıma tümevarımsal tümceciğinin– gerekçesi burada yer alır. Bir şey ancak (ve ancak) göllerimizdeki, nehirlerimizdeki ve okyanuslarımızdaki maddeyle *aynı doğaya* sahipse sudur. Yani söz konusu terim ne ise onun kaplamının "aynı doğaya sahip olma" ilişkisine göre kaplı olduğu ileri sürülmektedir. Öyleyse bu ilişki aracılığıyla ilgili kaplamın herhangi bir örneğini niteleyebilirsek bütün kaplamı niteleyebiliriz.

Birinci koşula bakılırsa, bence bu ikinci koşulun taşıdığı türden bir anlam, ilgili "bir şey ancak ve ancak buralardaki ϕ 'lerle aynı doğaya sahipse ϕ 'dir" örneğinin taşıdığı semantik önemle bir şekilde açıklanabilir. Ama bizim bu bağlamdaki ortak kanılarımızın burada, hiçbir biçimde Putnam'ın elinde olduğu kadar incelikli ve öngörülü olmadığı itirazında bulunacağım. Ne de olsa "aynı doğa"nın " ϕ 'nin mevcut işlemi-

ni meydana getiren aynı evrensel özellikleri paylaşmak"tan daha başka bir anlama gelmesi *gerekmez*. Bu da Putnam'ın aradığı kesinliği sağlamayacaktır. Fakat eğer "aynı doğa" ifadesinde daha derin bir anlam aramamız gerekiyorsa kuşkusuz bu anlam dönem dönem ne olursa olsun farklı olacaktır. Bilimsel veya metafizik kuramlarımızın bize şeylerin aynı doğaya sahip olabilmesinin temel biçimleri hakkında o zaman anlatabileceklerine bağlı olarak, söz konusu türden bir koşul, bir entelektüel dönemde belirli bir kaplamı ve başka bir dönemde tamamen farklı bir kaplamı işaret edecektir. Bir simyacıya göre "buralardaki altınla aynı doğaya sahip olmak," "buralardaki altındaki gibi eşsiz biçimde soylu bir ruhla canlandırılmış" gibi bir şey demeye gelecektir. Ayrıca bu ilişki sadece bizim "altın"ımızın kaplamını ayırt etmekte değil, herhangi bir kaplamı ayırt etmekte de başarısız olur.

Özetleyelim. Putnam'a göre, "Buralardaki madde ϕ 'dir" ve "Bir şey ancak ve ancak buralardaki ϕ 'yle aynı doğaya sahipse ϕ 'dir" biçimindeki tümceler, ϕ için eşsiz derecede doğal bir kaplamı, ϕ 'nin içlemindeki olası bir değişmeye/farklılığa/evrime rağmen sabit kalan bir kaplamı güvenceye alacak içsellik dışı bir araç oluşturur. Bana göre, bu türden tümceler sadece ' ϕ 'nin içlemi içindeki sıradan öğelerden ibaretir; bunların kaplamın belirlenmesine yaptığı katkı gerçektir belki ama sıradışı değildir; ve bunlar, yeni keşiflerin ve gelişen anlayışın karşısında içlemin değerlendirilmeye, yeniden yorumlanmaya veya doğrudan doğruya reddedilmeye maruz kalması bakımından başka herhangi bir öğeden farksız değildir. Bu yoruma göre bunlar bazen diğer öğelerin etrafında yer değiştirebileceği görece yerleşik bir nokta oluşturabilir, ama içlemin şiddetli gelgitlerine karşı kaplam teknesinin sonsuza kadar demir atacağı kalıcı bir iskele kurmazlar: Bunlar kararsız gelgitin bizzat parçasıdır.

Az önce özetlenen alternatif tutumu benimsersek, başlıca örneği hakkında Putnam'ın söyleyeceklerinin çoğuyla yine de hemfikir olabileceğimiz açıkça görülür. Özel olarak "ssu" ve "su"yun aynı anlama gelmediğini ve çeviride eşleştirilmemeleri

gerektiği konusunda anlaşılabılıriz. Ancak bizim gerekçemiz bu iki terimin işlemdeki önemli bir farklılığı sergilemesi olacaktır. En başta onların söylediği “göllerimizdeki, nehirlerimizdeki ve okyanuslarımızdaki madde”ye yapılan gönderme, bizim kullandığımız göndermeden sayıca farklıdır. Kendi başına bu farklılığın “ssu”yun “su” diye çevrilmesini engellemesi gerekmez, çünkü iki yeterli koşul (onların göllerinde olmak ve bizim göllerimizde olmak) tamamen uyumludur ve bunların özdeş olmayışının her birimizin uzaydaki konumlarımızın özdeş olmayışından başka hiçbir şeyi yansıtmaması gerekmez. Fakat bu durumda farkın çok önemli olduğu ortaya çıkar: Yabancıların göllerindeki maddenin H_2O değil de XYZ olduğu düşünülürse, onların “ssu” teriminin işlemi deneysel olarak tutarsızdır. Çünkü *ex hypothesi* bu işlem, öğeleri hep birlikte deneysel bir yanlışlığa yol açan (1) “Göllerimizdeki vs madde ssudur” ve de (2) “Ssu H_2O ’dur”u içerir. Bu yüzden yabancılar ya (1)’i ya da (2)’yi yanlış saymak yönünde bir seçimle karşı karşıya kalırlar (veya XYZ hakkında aydınlandıkları zaman kalacaklardır). Biz de öyle, çünkü “ssu”yu çevirme şeklimizin bu seçimi karşılaması gerekir. Örneğin “ssu”yu “su” diye çevirmek (2)’yi doğru sayarak ama (1) hakkında yanılarak bunlara anlam vermek olacaktır. Fakat *onlar* neredeyse kesinlikle (1)’in doğru ve (2)’nin hatalı olduğunda ısrar edecektir, çünkü gündelik konuşma alışkanlıklarının bozulması bu alternatifte diğerinde olduğundan çok daha az söz konusu olacaktır. Buna uygun olarak “ssu”yu “su” diye çevirmememiz gerekir, çünkü “ssu” karşısında akla uygun bir şekilde bekleyebileceğimiz tek tutarlı işlem “su”yun işleminden önemli ölçüde farklıdır (farklı olacaktır).

Öyleyse bu durumda Putnam’ın çıkardığı sonuca katılıyorum. Gerçi bunun gerekçelerinin onun ikinci koşuluyla hiç ilgisi yok. Ele aldığı başka birçok durumda ise onun çıkardığı sonuçlara karşı çıkmaya eğilim gösteririm, çünkü bu sonuçlar büyük ölçüde ikinci koşulunun cüretkâr uygulamalarına dayanıyor.

Bu kısa yorumlar, Putnam’ın verdiği birçok dikkatli örneğin hakkını vermez. Fakat bunların tam anlamıyla ele

alınması mevcut bağlamda olanaksızdır ve ben de bunlara yaklaşmanın farklı bir yolunu betimlemiş olmakla kendimi rahatlatacağım.

10. İletişim ve Ölçüştürülebilirlik

Ölçüştürülebilirlik veya daha doğrusu *ölçüştürülemezlik** yakın zamanda birçok tartışmanın odak noktası haline gelmiştir. Sorunun yapısı ve kaygıların doğası kolayca özetlenebilir.

“Bir insanın kabul ettiği bütün tümcelerin semantik anlamlılığının sıfırdan farklı olduğunu, içerdikleri terimlerin anlamına bir şeyler kattığını varsayalım. O zaman onun kabul ettiği tümceler kümesindeki en küçük değişiklik, doğru- dan ilgili terimlerin anlamında ve dolayısıyla bu terimleri içeren bütün diğer kabul edilmiş tümcelerin anlamında ve dolayısıyla da bunların daha sonra içerecekleri başka terimlerin anlamlarında vs (onun için) bir değişiklik yaratır. Bununla bağlantılı olarak iki farklı konuşmacı tarafından benimsenmiş olan tümce kümelerindeki en küçük farklılıklar bile onların paylaştıkları bütün terimlerin anlamlarında sistematik farklılıklara yol açar. Bu durumda onların birbirlerini nasıl anlayabildikleri veya aralarındaki anlaşmazlık kavramına nasıl bir anlam yükleyebileceğimiz sır olur. Onların ayrı ayrı kabul ettikleri ve kabul etmedikleri her S tümcesi için, S’nin her biri için sahip olduğu anlamdaki farklılık onların “anlaşmazlığını” karşılıklı bir çelişme durumu olarak niteleyişimizi olanaksız kılar. Yani bunların her birinin ayrı ayrı dünya kavrayışlarının veya açıklamalarının ölçüştürülemez diye sınıflandırılmış olması gerekir, çünkü yukarıdaki varsayımlara göre bunlar arasında hiçbir mantıksal ilişki ortaya çıkmaz. Bunlar muhtemelen farklı açıklamalar olur,

* “*Incommensurability*” terimini Türkçe karşılığını bulmak zordur. Farklı Türkçe metinlerde “ölçülemezlik,” “eşölçülmezlik,” “karşılaştırılamazlık” gibi çok farklı karşılıklar kullanılmıştır –yn.

ama mantıksal olarak uyuşmaz açıklamalar olmazlar. Bunların hangi anlamda rakip açıklamalar oldukları bile açık olmaz.”

Özetle bu, birçoklarının bizi bütünselci bir anlam açıklamasına sürüklemesinden korktuğu “semantik solipsizm”in bir biçimidir. Farklı kuramların savunucularının başına geleceği öne sürülen mantıksal yalıtılmışlık göz önüne alınırsa, kuramlar arasında karşılaştırmalı değerlendirmenin olanağı son derece sorunlu bir hale gelir, tıpkı zaman içinde ileri sürülen bir dizi kuram yüzünden ilerleme kavramının başına geldiği gibi. Ölçüştürülemezlik her yerdeymiş ve kursosuz bir epistemolojik görecilik talihsiz ama kaçınılmaz bir sonuçmuş gibi görünür.

Aslında kuşkusuz gerçek durum bu kadar da umutsuz değildir. Fakat anlamlı iletişime ve etkili bir karşılaştırmaya olan inancımızı yeniden kurma yolu bütünselci anlam ve anlayış kuramını reddetmekten değil, onu ciddiye almayı öğrenmekten geçer. Doğrusu ölçüştürülemezlik bir derece sorunudur ve biz de her gün onunla birlikte yaşarız. En basitinden bu, başka biriyle sıradan olmayan konuşmalarımızın neredeyse tamamının bir arkaplan özelliğidir. Ayrıca yine de bize neredeyse hiç sorun yaratmaz. Buradaki uygun yaklaşım bence bu farklılıkları, bunların ortaya çıkmasını baştan engellemek için özellikle tasarlanmış daha az duyarlı bir anlam kuramı aracılığıyla hasırltı etmeye çalışmamaktır. Uygun yaklaşım, bu farklılıkların gerçekliğini teslim etmek ve ondan sonra bu farklılıkların bize önceki *indirgemenin* ileri sürdüğü ölçüde bir sorun yaşatmadıklarını sormaktır. Bu yorumu uygulamak umuduyla şimdi önceki bölümlerde özetlenen anlam ve anlayış kavrayışlarına geri döneceğim ve bunun birincil hedefi burada söz konusu olan güçlüklerin neyle ilgili olduğu hakkında daha incelikle işlenmiş bir imge oluşturmak olacak.

Belirtilmesi gereken ilk nokta, §8’de özetlenen anlam ve anlayış açıklamasının *indirgemenin* dayandığı sahiden kökten anlamda “bütünselci” olmadığıdır. §8’de önerilen

açıklamaya göre anlam ve anlayış, kabul edilmiş *bütün* tümcelerin kümesinden ziyade semantik ve sistemik olarak daha önemli olan tümceler tarafından ayrı ayrı belirlenir. Öyleyse anlam (veya anlayış) ayrılığının ancak ilgili gruplarda (bireyler) söz konusu terim bakımından semantik olarak (sistemik olarak) önemli olan tümce kümelerinde farklılıklar bulunduğu ölçüde teslim edilmesi gerekir. Kaçınılmaz bir semantik solipsizmin kuruntusu böylece güvenle bir tarafa bırakılabilir.

Burada uğraşmamız gereken şey, bir bakıma o kadar da carpıcı olmayan, dereceli olarak ortaya çıkan, yoksanabilir olanından uzlaştırılmaz olanına kadar çeşitlenen semantik (ve sistemik) ayrılık fenomenidir. Hem semantik hem de sistemik önem, hatırlanacağı gibi basit derece sorunlarıdır ve bu nedenle hem gruplar arasında anlamın aynılığı hem de bireyler arasında anlayışın aynılığı da derece sorunları olarak sayılmalıdır. Eğer bir terimin anlamının izini, o terimi içeren belirli bir tümce yığnında sürmeye ve bunların da içerdiği terimlerin anlamını başka tümce yığnları içinde aramaya vs kalkışırsak, o zaman böyle bir iz sürmenin ortaya çıkardığı bütün bir ağıın çeviri olaylarındaki eşleştirmenin temel birimi olduğunu açıkça görürüz. Ayrıca sorun, doğal diller arasında içlemsel yapının (veya bireysel diller arasında sistemik yapının) kusursuz eşbiçimliliğinin veya kesin özdeşliğinin aslında gerçek dünyanın bize gösterdiği bir şey olmamasıdır. Doğru, yakın benzerlikler vardır. Ama kusursuz özdeşlikler yoktur. Yani daha önce tanımlanmış anlamda en uygun biçimde karşılıklı olarak çevrilmeye olanak tanıyan doğal dil çiftleri varsa bile çok azdır. Bireysel diller arasındaki sistemik yapıların kusursuz özdeşliği ise, böyle bir şey olsa da onun diller arasındaki toplumsal paraleli kadar bile olanaklı değildir, çünkü sistemik yapılar somutlaştıkları dilin görece hantal içlemsel yapısından daha büyük ve daha karmaşık olma eğiliminde olur. Bu yüzden bireysel diller arasında ince ayrılıkların kapsamı daha geniş yer tutar.

Bütün bunların anlamı, normalde diller arasında gördüğümüz eşanlamlılıkların ve normalde bireysel diller arasında gördüğümüz homodoksilerin çok nadiren kusursuz eşanlamlılıklar veya öyle olduğunu varsayabileceğimiz homodoksiler olmalarıdır. Fakat böyle bir ayrılığın ara sıra ortaya çıkardığı sorunlarla başa çıkması gereken konuşmacılar olarak ya da bu sorunlar hakkında kuramlaştırmalar yapmak zorunda olan filozoflar olarak bize bunun neden bu kadar fazla sorun çıkarması gerektiğini anlamıyorum. Aslında bunun gibi kusursuz karşılıklılık eksiklikleri çoğunlukla ve çoğu yönlerden pratik bir önem taşımaz ve dilsel alışveriş genellikle tam da bu varsayıma dayanarak en etkili biçimde işler. Ayrıca bir konuda ayrılıklar yüzeye çıktığında ve bunların tartışma konusu bakımından önemli oldukları görüldüğünde ilgili konuşmacılar çoğunlukla yaptıkları gibi kendi aralarında paylaşılmaya devam eden kapsamlı anlam ve anlayış altyapısına başvurabilirler ve bundan sonra sorunlu konuya bu ortak temel üzerinden yeni baştan yaklaşabilirler, bu temele dayanarak tartışmaya devam ederler ve rakiplerince benimsenmiş ayrık entelektüel yapıyı öğrenme ve takdir etme sürecinde “çift dilli” hale gelirler. Tartışma başarılıysa, ya bir konuşmacının diğerinin sistemik (veya semantik) yapısını elde etmesiyle ya da hep birlikte tartışma boyunca şekillenmiş olan bir uzlaşma yapısını benimsemeleriyle aralarındaki farklılıklar giderilmiş olur. Elbette tartışma başarısız da olabilir ve konuşmacılar bundan sonra tuhaf veya anlaşılmaz görüşlere sahip oldukları gerekçesiyle birbirlerinden kaçınabilir.

Eminim ki bütün bunlar tanındıktır. Kalıcı bir Babil’in kurbanları olmamamıza rağmen belirtilen gerekçelerden ve yönlerden dolayı etkili bir tartışma çok sık bir mücadele halini alır. Öyleyse bizi böylesi güçlüklerin varlığına mahkûm ettiği gerekçesiyle, önerilen anlam ve anlayış açıklamasına neden itiraz edelim? Bunlar çoğunlukla küçük güçlükler olsalar da, gerçek ve yaygın oldukları için, bunları kabul etmeyen bir açıklama yetersiz olacaktır.

Öte yandan önerilen açıklama, açıklamanın kendisine karşı itirazlar biçiminde olmasa bile yine de çözülmeyi bekleyen esaslı bilmeceler haline gelen bazı ciddi kuramsal sorunlara yol açar. Farklılıkların önemsiz ve yerlerinin saptanabilir olmadığı, esaslı ve sistematik olduğu alternatif kavramsal çerçeveler arasında iletişim ve değerlendirme söz konusu olduğunda ne olacak? Hem ilgili düşünürler tarafından gerçekten paylaşılan hem de kendisinden yola çıkarak farklılıklarına yaklaşabilecekleri ve çözüm arayabilecekleri elverişli bir platform olarak iş görecekt derecede kapsamlı olan, yalıtılabilir bir altyapının bulunmadığı durumlarda ne olacak? Kısacası *radikal* ölçüştürülemezlik durumlarında entelektüel alışveriş nasıl işleyebilecek?

Sürecin temelde normal durumlardaki entelektüel alışverişle özdeş olduğunu ileri süreceğim. Birinci gereksinim elbette yabancı çerçevenin işlem yapısının veya ayrıkbireysel dilin sistemik yapısının *öğrenilmesidir*. (Normal durumlarda tanım gereği bu gereksinim zaten karşılanmıştır: Öteki konuşmacının çerçevesi, en azından büyük kısmı, ayrıca kişinin kendi çerçevesidir.) Tartışma ve eleştiri ancak bundan sonra öteki çerçeve içinde sorunlu olmayacak bir biçimde yürütülebilir. Ayrıca öteki konuşmacı da kişinin kendi çerçevesini öğrenebilir ki bunun içinde benzeşik kritik fonksiyonu kendisi de gerçekleştirsin. Sonuç, her biri kendisine bağlanmamız için birbirleriyle rekabet eden iki kapsamlı alternatife eşzamanlı iki içsel değerlendirmesidir. Üstelik seçim, bunların her birimizin *paylaştığı* bazı kendine özgü kanılarla (örneğin bir gözlem tümceleri kümesiyle) olan epistemik ilişkilerinin göreliliğine dayanarak yapılmaz, çünkü söz konusu radikal durumda böyle bir şeyi zaten paylaşmıyor oluruz. Seçim bunun yerine iki alternatif çerçevenin göreliliği "içsel" üstünlüklerine, örneğin tümevarımsal tutarlılıklarına, açıklayıcı bütünlüklerine, bilgisel zenginliklerine ve (bir şekilde anlaşılan) benzerlerine dayanılarak yapılır.

İlkenin sistematik ayrılığıyla ilgili durumlardaki bu kuramlararası karşılaştırma yaklaşımı hakkında belirtmek ge-

reken önemli bir şey, onun bu türden karşılaştırmaları en düşük düzeydeki (çevresel) ayrılık durumlarındaki kuramlararası karşılaştırmayla kesintisiz bir süreklilik içine yerleştirmesidir. Burada da değerlendirme temelde iki kapsamlı alternatif arasında yapılır: Paylaştığımız varsayılabilir bağılıkların büyük kümesi ve söz konusu iki kuramdan birincisine karşı aynı ortak bağılıklar kümesi ve söz konusu iki kuramdan ikincisi. Şematik olarak ifade edilirse, B “paylaşılan arkaplan bağılıkları” anlamına gelecek şekilde B ve T_1 ’e karşı B ve T_2 .¹⁹ Bu tür durumlarda bizim T_1 ve T_2 ’yi B’nin sağladığı sabit ölçüte göre değerlendirdiğimiz ortaya çıkar. En iyi B/T uygunluğunu somutlaştıran alternatifin bizim seçimimiz olacağı anlamında biz de böyleyiz. Fakat en iyi B/T uyumunu somutlaştıran alternatif sadece genel tümevarımsal tutarlılık, açıklayıcı bütünlük vs gibi içsel üstünlükleri en üst düzeye çıkaran alternatiftir. Yani bunlar arasındaki seçim, sonuçta radikal ayrılık durumlarındaki seçimimize hükmedenlerle aynı tipteki gerekçelere dayanılarak yapılır. Yelpazenin iki ucu arasındaki tek fark, küresel alternatif çiftlerinde *ortak olarak bulunan* malzemenin miktarıdır. Ortak malzemedan fazla miktarda bulunması hem değerlendirmenin hem de seçimin yapılmasını oldukça kolaylaştırabilir, fakat ne değerlendirmeyi ne de seçimi tür bakımından farklılaştırır. Oldukça ayırık veya “ölçüştürülemez” alternatifler arasındaki seçimler bu yüzden sonuçta o kadar da farklı değildir. Bunlar sundukları seçimin muazzam büyüklüğünde bir bakıma sinir bozucu öğeler olmaktan ibarettir.

Biraz önceki tartışmanın başlıca sıkıntısı, (a) ölçüştürülebilir epistemik alternatifler ve (b) ölçüştürülemez episte-

¹⁹ Genel konuşulursa B’nin öğeleri ancak birinci alternatifte T_1 ’le ve ikincisinde T_2 ’yle olan bağlantılarından soyutlanarak kavranırsa her iki alternatif bakımından “ortak”tır. Eğer bu öğeler (ayrı ayrı) daha büyük bağlamlarda kavranırsa, bunların semantik ve/veya kanata dayalı (doxastic) özdeşlikler muazzam bir biçimde farklılaşabilir. Burada söz konusu olan durum tipinde ise (T_1 ve T_2 arasındaki farklılıklar sistemik önem taşımadığında) B’nin yaşadığı şizofreni yoksanabilir olacaktır.

mik alternatifler arasında genelde yapılan ayrımı çürütmek olmuştur. Her bir tipten durumların, bunların kesintisiz sürekliliğindeki uç noktalardan başka bir şey olmadıkları şimdi ortaya çıkıyor. Fiili epistemik alternatiflerin büyük çoğunluğu kuşkusuz birinci uç noktanın yakınına düşecektir. Fakat bunun tek sebebi, epistemik alternatiflerin büyük çoğunluğunun, seçilecek alternatif ne olursa olsun, son derece bayağı ve kişinin işleme veya doksaya ilişkin sistemi bakımından kayda değer sonuçlardan yoksun olmasıdır. Aynı sebeple bunlar karşılaştığımız epistemik seçimlerin en az ilginç olanlarıdır. Buna karşın daha ilginç seçimler, söz konusu seçimlerin bir yönünün mevcut sistemik ve/veya semantik önem bakımından bir şeyi yeniden düşünmeye (elden geçirmeye) yönelik olası bir ihtiyaç olduğu seçimlerdir ve ilgili alternatifler yelpazenin “ölçüştürülemezlik” yönüne doğru yerleştikçe bunlar daha da ilginçleşir.

Şimdi bunun anlamı, epistemolojik kuramın görüş açısından bakıldığında, akla uygun değerlendirmelerin ve seçimlerin yapılma biçiminin uygun bir genel açıklamasının, olası durumlar yelpazesinin yalnızca bir ucunun (ilginç olmayan uç) yakınlarına uygun düşen varsayımlara dayanamayacağıdır. Dürüst epistemologlar olarak bizim bunun bedelini er geç ödeyeceğimizi anlamamız gerekir. Ölçüştürülemez kuramsal alternatifler arasında bir çarpışma içeren şu veya bu bildik tarihsel çatışmaları kararlılıkla inkâr ederek (kayıp vermek pahasına) belki zaman kazanabiliriz, ama radikal biçimde ölçüştürülemez olan alternatif kuramlar arasındaki seçim durumlarının kesinlikle *olanaklı* (aslında sonsuzca çok) olduğu gerçeğini reddedemeyiz. Bundan dolayı ya akla uygun seçimin bu tür durumlarda herhangi bir biçimde olanaklı olduğunu peşinen reddetmemiz ya da bunlarla başa çıkabileceğimiz şekilde kendi normatif epistemolojik kuramımızı inşa etme sorumluluğunu kabul etmemiz gerekir. Birinci alternatif kuşkuculuğa verilecek gereksiz bir ödündür; entelektüel tarihimizde yer alan en gurur duyulması epistemik kararlardan bazılarını tesadüfi sayar ve bizim “ölçüştürüle-

bilir” ve “ölçüştürülemez” arasında olduğunu keşfettiğimiz kusursuz sürekliliğiyle ölümüne çelişir. Öyleyse akla uygun değerlendirme ve inanç değişimi hakkında yeterli bir açıklamanın bütün olası durumları kapsaması ve bunların hepsi hakkında birleştirici bir açıklamada bulunması gerektiğini kabul etmeliyiz. Daha özel bir ifadeyle, arkaplan kavramsal çerçevede veya dilde geniş kapsamlı bir kararlılık varsayımına dayanan, akla uygun inanç değişimi hakkındaki genel bir açıklama sağlamak onun yapamayacağı bir şeydir. Yapması gereken şey ise akla uygun kavramsal değişimi aşırı fakat yine de sürekli bir akla uygun inanç değişimi durumu olarak açıklamaktır.

11. Kuramlararası İndirgeme ve Kavramsal İlerleme

Belirli bir alanı düşünmeye yönelik yerleşmiş bir yolun şeyleri kavramanın yeni bir yoluna indirgenebileceğinin ortaya çıkmasına insan anlayışının evriminde oldukça sık rastlanır. Newtoncu mekanik görelilik mekaniğince, klasik termodinamik kinetik/parçacık ısı kuramınca (istatistiksel termodinamik) vs indirgenmiştir. Bunun hem eski çerçeve (indirgenen kuram) hem de yeni çerçeve (indirgeyen kuram) için iyi bir şey olduğu yaygın olarak düşünülür. Denir ki bu eski çerçeve için iyi bir şeydir, çünkü onun kategorileri ve ilkeleri böylece tekrar doğrulanmış veya haklı çıkarılmış olur. Bunun yeni çerçeve için de iyi bir şey olduğu söylenir, çünkü böylece o eski görüşü destekleyen doğrulamayı miras almış olur.

Bu iki iddia da yanlıştır, fakat bunların her birinde kendilerinin büyük miktarda taraftar kazanmasını sağlayacak kadar bir doğruluk payı vardır. Bunların nasıl yanlış olduğu ve bunun neden önemli olduğu şimdiki bölümün konusudur.

Sıradan bir incelemenin bile göstereceği gibi bir kuramın bir başkasına indirgenmesi ile bir dilin bir başkasına çevrilmesi arasında bazı çarpıcı benzerlikler bulunur. Her iki durumda da bir söz dağarcığının bir başkasıyla önemli

olduğu düşünölen belirli özellikleri koruyacak şekilde eşleştirildiğini görürüz. Fakat kuramlararası indirgemedede korunan şey anlam değildir. Aslında bu işlemde gerçekleştirilen eşleştirmeler genel olarak anlamı korumakta *başarısız* olur. “Sıcaklık” ile “ortalama moleküler kinetik enerji”nin, “ışık” ile “elektromanyetik dalgalar”ın eşleştirildiğini düşünelim. Bunlar eşanlamlılar çiftleri değildir.

Buna göre indirgeme çeviri değildir, ama bence aynı cinsin başka bir türüdür. Farklılık, söz konusu eşleştirme tarafından gerçekleştirilen fonksiyonda yatar. Bu fonksiyon indirgeme eşleştirmesine çeviri eşleştirmesinde karşılanması gerekenlerden çok daha zayıf talepler yöneltir. Bunu görmek için ideal veya en üst düzeyde düzgün bir indirgemenin bize ne sağladığını ele alalım. Birincisi eski kuramın (T_e) terimlerinin yeni veya indirgeyen kuramın (T_y) ifadelerinin bir alt-kümesiyle eşleştirilmesini sağlayan bir kurallar kümesini –“karşılıklılık kuralları” veya standart konuşma diliyle “köprü kuralları”– bize sağlar. Bu kurallar T_y ’nin seçme ifadelerinin uygulamasına şu şekilde yön verir: Bu ifadelerin tekil uygulamalarını, normalde bunların T_e ’deki ikiz karşılıklılık kuralının tekil uygulamalarını gerçekleştirdiğimiz bütün durumlarda yapmakta özgürüz. Bu yolla bir indirgeme yeni kuramı eski kuramın halihazırda işgal ettiği kavramsal uzayın içine *yerleştirir*. Adeta ikincisinin birincisi tarafından düzgün biçimde yerinin alınması için temel komutları sağlar.

Aynı ölçüde önemli olan ikincisi başarılı bir indirgemenin ideal olarak, karşılıklılık kuralı tarafından gerçekleştirilen terim eşleştirmesi sırasında T_e ’nin merkezi ilkelerinin (semantik ve sistemik öneme sahip olanların) T_y ’nin *teoremleri* olan genel tümceleriyle eşleştirilmesi sonucunu vermesidir. Bu tip tümcelerin kümesine S_y diyelim. Bu küme T_e ’nin T_y içindeki görüntüsüdür. T_y ’nin bu seçilmiş tümcelerinin de sematik veya sistemik olarak önemli olması gerekmez – sadece T_y ’nin merkezi ilkelerinin sonuçları olmaları gerekir.

Böyle bir sonuç iki anlama gelir. (a) Yukarıda bahsedilen yer değişimi kurallı bir yer değişimi olabilir. T_e ’nin T_y tara-

findan yerinin alınmasının, T_e 'nin muhtemelen bütünleşik bir parçası olduğu daha geniş arkaplan inançları ağında muazzam değişiklikleri gerektirmeyeceği anlamına gelir. T_y uygun bir altyapı olarak, T_e 'nin kapsadığı ilkeler kümesiyle eşbiçimli olan bir S_y ilkeler kümesini içerdiği için T_y 'nin tıpkı T_e gibi kendi arkaplanıyla tutarlı olacağından ve T_e 'nin gerçekleştirdiği bütün kestirimsel ve açıklayıcı fonksiyonları gerçekleştireceğinden emin oluruz.

Ayrıca böyle bir sonuç (b) indirgeyen T_y kuramının, T_e 'nin zaten payına düşmüş olanlarla sistematik olarak benzeşik olumlayıcı değerlendirmeler üzerinde hak iddia edebilmesidir. T_e 'nin lehine kanıt olduğu sayılan, T_e 'nin söz dağarcığındaki herhangi bir tekil tümceyi ele alalım. Karşılıklılık kuralları tarafından gerçekleştirilen ilk eşleştirme göz önüne alınırsa, bu türden her bir tümce için T_y 'nin söz dağarcığında doğrulanabilir bir ikiz, ikizinin T_e 'yle arasındakile aynı ilişkiyi S_y 'yle taşıyan bir tekil tümce bulunması gerekir. Buna göre eğer T_e doğrulanırsa S_y ve dolayısıyla T_y de doğrulanır.

Özetle başarılı bir indirgeme bize şeyleri kavramanın bir yolunun yerinin şeyleri kavramanın başka bir yolu tarafından güvenle, düzgünce ve $-T_y$ 'nin S_y 'ye göre deneysel içeriğinin fazla olduğu doğrulanırsa—kârlı bir biçimde *alınabileceğini* gösterir. Bunun da indirgemenin fonksiyonu olduğunu kabul ediyorum. *Başarılı bir indirgeme yer değişebilirliğin kanıtıdır* ve yeni kuramın altyapı olarak eskisinin eşdeğer bir görüntüsünü içerdiğini göstererek başarıya ulaşır.

Yer değişiminin elbette fiilen gerçekleşmesi gerekmez, fakat birlik ve basitlik etkenleri bunu gerekli kılabilir. Aşinalık, yerleşmişlik, elverişlilik ve süreklilik birlikte daha az tutucu bir yol önerebilir. Ayrıca yukarıda nitelenen türden ideal bir indirgeme durumunda, karşılıklılık kurallarında eşleştirilen öğeler/özelliklerin tıpkı "ışık = 0,5 μ m boyundaki elektromanyetik dalgalar," "sıcaklık = ortalama moleküler KE" vs gibi koşullu olarak özdeş oldukları iddiasına hiçbir engel oluşturmaz. Böyle bir iddianın ne gibi üstünlükleri olduğu açıktır. Buna göre ontolojimizi basitliğin gerektirdiği

şekilde kırparız ve aynı zamanda bildiğimiz dilin meşruluğunu da güvenceye alırız. Bu sebeplerden dolayı özdeşleştirme seçeneği muhtemelen gidebileceği yere kadar götürülecektir. Gerçekten de isteksizliğe gerek yok. Betimlenen ideal türden başarılı bir indirgeme, söz konusu kuramlararası özdeşlikleri ileri sürmek için mükemmel bir gerekçe, hatta sahip olunabilecek en iyi gerekçeyi sağlar.

Elbette bu tamamen bir “en iyi durum” çözümlemesidir: Tartışmış olduğumuz şey ideal indirgemedir. Ama indirgemeseler nadiren ideal olur. Şimdi idealin gerçek durumlarda nasıl yıpranıp çarpıldığını görme zamanı geldi. Fakat buna başlamadan önce şimdiye kadar yapılan açıklamalar hakkında iki nihai noktayı vurgulayalım, çünkü bunların ideal bir indirgeme için de geçerli olduğunu anlamak önemlidir.

Birincisi yukarıda verilen açıklamaya göre, T_y 'nin ilkelelerinden çıkarılan şey bazı başka açıklamaların ileri sürdüğü gibi²⁰ indirgenen kuram T_e değildir. T_y 'den çıkarılan şey daha ziyade S_y kümesi, T_y 'nin dili içindeki T_e 'nin eşdeğer bir görüntüsüdür.

İkincisi, kuramlararası özdeşlik iddialarının, sadece ileri sürülmüş olsalar bile sahici bir indirgemenin parçası değildir ve onun gerçekleştirdiği fonksiyon bakımından gerekli değildir. T_y 'nin T_e 'nin eşdeğer bir görüntüsünü içerdiğini göstermek için karşılıklılık kuralı çiftlerinin ne özdeşlik iddiaları olarak ne de maddi eşdeğerlikler olarak anlaşılması gerekir. Aslında her bir karşılıklılık kuralına sadece düzgün bir ifade çiftiymiş –örneğin “elektrik akımı,” “yükli parçacıkların net hareketi”– gibi davranabiliriz. Böylece sadece her çiftin birinci ögesinin uygulanacağını normal olarak düşündüğümüz yerde ve zamanda birinci ögenin gerçekten uygulanacağına dair asgari varsayımda bulunmamız gerekir. Bunun gibi bir varsayımın, birinci öğelerin (T_e ifadelerinin) gerçekliğe hiç uygun olmadığı fikriyle sıkı sıkıya tutarlı olduğunu belirtmek gerekir.

²⁰ Bkz. Ernest Nagel, *The Structure of Science* (New York, 1961), 11. Bölüm.

Bu noktaları aklımızda tutarak şimdi de betimlenen ideal bakımından yetersiz kalan indirgemeleri inceleyelim. İdealden sapmalar temelde iki boyutun birinde veya her ikisinde birden ortaya çıkar. Birincisi T_e 'nin T_y 'deki görüntüsü her nasılsa T_e 'nin eksiksiz veya tamamen sadık bir görüntüsü olmayabilir. Örneğin T_e 'nin bir veya iki önemli ilkesinin T_y 'deki bazı yanlış tümcelerle eşleştirilmiş, bu sırada T_e 'nin geri kalanının düzgünce indirgenmiş olması mümkündür. Veya T_e 'nin bazı ilkelerinin T_y 'de kendilerine uygun bir görüntü bulmalarından önce bir şekilde ayarlanmaları veya "düzeltmeleri" gerekebilir. Burada, T_y 'de uygun bir görüntü bulan şeyin gerçekte T_e değil de T_e 'ye çok benzer başka bir T_e ' kuramı olduğu da söylenebilir.

İkincisi T_y 'nin söz dağarcığı içindeki T_e 'nin görüntüsü S_y , T_y 'nin temel ilkelerinin çıplak bir sonucu olmayabilir. S_y ancak çıkarımın öncülleri arasına sınırlayıcı bir koşul veya karşı olgusal bir varsayım eklersek T_y 'de türetilebilir. (Örneğin klasik mekaniğin bir görüntüsünü özel görelilikten ayıklamak için "fiilen $v \neq c$ olan her durum için, v/c yoksanabilecek kadar küçüktür" varsayımında bulunalım. Feyerabend ve Kuhn'un vurguladığı gibi²¹ sonuç klasik mekaniğin kendisi değil, yine özel göreliliğin özgün dilinde ifade edilen klasik mekaniğin eşdeğer bir görüntüsü olacaktır.) Söz konusu varsayım, T_e 'nin şimdiye kadar başarıyla uygulandığı alana uygun bir biçimde yaklaşıyorsa, sonuç yine bir indirgeme sayılacaktır. Aslına bakılırsa burada T_e 'nin eşdeğer görüntüsünü sağlayan şey T_y değil, T_y 'ye yakından benzeyen genişletilmiş bir T_y kuramıdır. Ayrıca son olarak bazı durumlar bu güçlüklerin her ikisini de sergileyebilir, T_e T_y ile bir T_e ve T_y aracılığıyla ilişkilendirilmiş olabilir.

Bu türden durumlar yine de bütün olumsuzluklarına rağmen T_e 'nin T_y tarafından indirgemeleri olarak sayılabilir, çünkü bunlar yine de bir indirgemenin özsel fonksiyonunu

²¹ Bkz. Feyerabend, "Explanation, Reduction, and Empiricism," ayrıca Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1962), 9. Bölüm.

gerçekleştirebilir. Özellikle bunlar T_e 'nin az çok düzgün ve sorunsuz bir biçimde, kaynaklarından bazıları T_e 'ninkilere (ilgili bağlamlarda) son derece paralel olan daha üstün bir T_y kuramı tarafından yerinin alınabileceğini gösterebilir. Yer değişimi yer yer bazı değişikliklerin yapılmasını gerektirebilir, paralellikler de kusursuz olmayabilir, ama indirgemenin başarıma derecesinin onun başarısız olduğu görece önemsiz yönlerinden daha ilginç ve önemli olduğu görülebilir.

Eğer indirgeme kavramımızı az önce betimlenen önemli durumları içerecek şekilde genişletirsek, indirgenebilirliği bir derece sorunu olarak saymaya hazırlıklı olmamız gerektiği ortaya çıkar. Sadık veya eksik olabilen çeviri gibi indirgeme de düzgün, kusurlu veya bunların arasında bir durumda olabilir. Ancak kusurlu olanların bu yüzden düzgün olanlardan daha az değerli veya daha az ilginç olacağını düşünmemek gerekir. Aksine bunlar korudukları şeyler bakımından olduğu kadar korumayı başaramadıkları şeyler bakımından da ilginç olabilir. Ayrıca dokunmadan bıraktıkları sıradan durumlar bakımından olduğundan çok dayattıkları düzeltmeler bakımından daha değerli olabilirler.

Burada benimsediğimiz serbest açıklamaya göre doğru bir kuramın yanlış bir kuramı indirgeyebileceği de açıktır. Çünkü T_e 'nin yanlışlığının, hatta radikal yanlışlığının onun, T_y 'nin tıkanmış bir versiyonu olan T_y' içinde kendine uygun bir S_y görüntüsü bulan büyük bir parça veya değişikliğe uğramış bir versiyon T_e' kümesini dışarıda bırakması gerekmez. Doğru bir kuram, belirli kısıtlı koşullar altında da olsa, yanlış bir kuramın kaynaklarıyla, doğru kuramın yanlış kuramın rolünün büyük kısmını oynamasını yeterli ölçüde sağlayacak kadar yakından paralellik gösteren kaynaklar içerebilir. Bu da bir indirgemenin indirgeniş kuramının kategorileri ve ilkeleri bakımından doğrulayıcı ve haklı çıkarıcı olmasının aslında *gerekmediği* anlamına gelir. Aksine bir indirgeme indirgenen kuramın hangi yönden veya yönlerden çarpık olduğunu bize gösterebilir. Yalnızca onun ideal bir indirgemeden sapmasının ayrıntılarını soruşturmamız ge-

rekir: T_y 'den uygun bir S_y 'yi çıkarmak için kurulması gereken varsayımlar ve T_e 'nin, onun için bulabileceğimiz en yakın meşru S_y 'den farklılaştığı noktalar.

Ayrıca yine bu açıklama bakımından bir kuramın *ölçüştürülemez* bir rakibi indirgemesi mümkündür. Bu da faydalı bir durumdur, çünkü klasik mekaniğin (KM) ve özel görelilik kuramının (ÖGK) durumunu uygun bir biçimde betimlemenin başka bir yolu yoktur. Bu iki kuram, aralarından bir kuramın ilkelerinin ötekini söz dağarcığı içinde ifade edilmesi (çevrilmesi) olanaksız olması bakımından tam anlamıyla karşılıklı olarak ölçüştürülemezdir. Bununla ilgili güçlük, KM'nin bildik kavramlarının –kütle, uzunluk, zaman ve bunlardan türetilebilecek bütün bir kavramlar hiyerarşisinin– kendilerinin görelî kılındığı bir referans çerçevesi dışında ÖGK'da hiçbir anlamının olmaması durumundan çıkar. Örneğin $kütle_{KM}$ bir nesnenin içsel bir özelliğidir, ama $kütle_{ÖGK}$ bir nesne ve sayısız referans çerçevesi arasında bulunan bir ilişki, bu çerçevelerin her biri için farklı bir değer taşıyan bir ilişkidir. Üstelik genel olarak KM'nin söz dağarcığının bir konumlu (veya n -konumlu) bir yüklem içerdiği durumlarda ÖGK'nın söz dağarcığı iki konumlu (veya $n + 1$ konumlu) bir yüklem içerir. Özellikle bu kuram çifti bakımından söz konusu olan sistematik anlam farklılıkları, kendilerini söz konusu yüklemelerin sözdizimsel düzenlenmelerindeki sistematik bir farklılaşma halinde gösterecek kadar büyüktür. Bunları karşılıklı olarak çevirmeyi denemek boşuna olacaktır.

Buna karşın burada ve sayısız lisan öğrencisinin metinlerinin sayfalarında dile getirilen anlamda ÖGK, KM'yi indirger. Çünkü ölçüştürülemezliklerine rağmen (hızlar hakkındaki daha önce aktarılmış olan sınırlayıcı varsayımın verilmiş olduğu durumlarda) ÖGK'da KM'nin gayet ikna edici bir görüntüsünü çıkarmak kolaydır. Bu aslında o kadar ikna edicidir ki çoğu insan bunun KM olduğunu düşünür. Ama değildir. Çıkarılmış görüntüdeki ifadeler olması gerektiği gibi dile getirilirse –ki genellikle böyle olmaz– bunların KM ifa-

deleri olmalarına engel olan fazladan bir argüman yine olacaktır. Sınırlayıcı varsayım sayesinde, kütle_{ÖGK}, uzunluk_{ÖGK} vs değeri etkilendiği sürece bu fazladan konumlar etkisiz kılınmış olacaktır (görüntünün KM gibi davranmasının sebebi budur), ama fazladan konumlar yine de oradadır ve görüntü KM'den farklı olmaya devam etmektedir.

KM ve ÖGK örneğinde, bir indirgemenin indirgenen kuramı yeniden doğruladığı iddiasına yanıt olarak özellikle çarpıcı bir karşı örneğimiz oldu. Çünkü bu durumda, ÖGK'nın aldatıcı oldukları gerekçesiyle bizi bir yana bırakmaya zorladığı tek şey KM'nin yasaları değil, ayrıca KM'nin dünyayı yorumlamasını sağlayan temel kategorileridir de. Bu kategorilerin en az bu ilkeler kadar sınırlı bir deneyimden doğmuş yanılsamalar olduğu ortaya çıkmıştır.

İdeal bir indirgeme dışında bütün bu durumlarda eski kuramın kategorilerinin tasfiye edilmesi gerektiğini elbette ileri sürmek istemiyorum. Karşılaştırmalı kuramsal özdeşliğin iddialarında bulunulabilmesi ve bunların savunulabilmesi için bir indirgemenin ideal olması gerekmez. Kusursuz olmayan bir indirgeme durumunda, bazı ilkesel kuramlararası çatışmalara rağmen, özdeşliğin bir tarafı hakkındaki eski inançlarımızda hata bulunduğu iddia edilerek bu türden özdeşlikler haklı olarak ileri sürülebilir. Fakat böyle bir hamlenin akla uygunluğu, özdeşlik iddiasının bizi kendisinden vazgeçmeye zorladığı türden eski ilkelerin sayısı ve önemine ters orantılı olacaktır. Ayrıca KM ve ÖGK durumunda bunu göz önüne almak için bile çok az olanak vardır, çünkü o zaman tek bileşenli nitelikleri iki bileşenli ilişkilerle özdeşleştirmeye çalışmış oluruz.

Bu değerlendirmeler bir kuramın diğerine indirgenmesi ve bir ontolojinin diğerine indirgenmesi arasında bizim bir ayırım yapmamız gerektiğini gösteriyor. T_e 'nin T_y 'ye indirgenmesi T_e 'nin ontolojisinin T_y 'nin ontolojisine indirgenmesini müjdeler, ancak bu sadece birinci indirgemenin ilgili kuramlararası özdeşlik iddialarının sürdürülebilmesine olanak verecek kadar düzgün olası durumunda mümkün olur.

KM/ÖGK indirgemesinde alışılmışın dışında bir netlikle sergilenen son bir ders daha vardır ve bu da indirgeyen bir T_y kuramının indirgenen T_e kuramının payına düşen kanıtları miras aldığı iddiasıyla ilgilidir. Aslında T_y böyle bir kanıtı genel olarak miras almaz: Özellikle de T_e 'ye özgü bir söz dağarcığında ifade edilmiş T_e lehine bir kanıtı miras almaz. T_y 'nin (S_y) aracılığıyla burada bulduğu destekleyici kanıt daha çok T_e lehine olan kanıtın karşılıklılık kuralı görüntüsüdür ve bu görüntüdeki tümceler anlam bakımından T_e 'yi destekleyen tümcelerden büyük ölçüde farklılaşabilir. Hatırlanacağı gibi, karşılıklılık kuralları genel olarak anlamları korumaz. T_e lehine kanıt sayılan bir şey bu yüzden T_y 'nin görüş açısından bakıldığında, bu sonuncusu birincisini indirgese bile oldukça anlamsız görünebilir. Bu da bizim, KM lehine olan kanıtların ifade edildiği klasik kategorilerin ÖGK'nın ölçüştürülemez görüşü tarafından tamamen çürütüldüğü söz konusu durumda karşımıza çıkan şeyin ta kendisidir. Yeni kuram eskisinin iş gördüğü süre boyunca elde ettiği "deneyimi" miras alabilir, ama bu deneyim yeni kuram lehine bir kanıt desteklemeden önce yeniden yorumlanması gereken bir deneyimdir.

Bu örneğin ve onun betimlediği düşüncenin fazlasıyla ciddiye alınması gerekir. Çünkü bu, bir önceki bölümde tartıştığımız şeyin gerçek bir örneğini oluşturur: Her biri, bizim genel olarak gerçekliği betimlerken kullandığımız en basit terimlerin ve özel olarak bu gerçeklikle ilgili olarak gözlemlerde ve ölçümde bulunduğumuz şeylerin seçik bir yorumlamasını sağlayacak kadar büyük bir ölçekteki iki ölçüştürülemez kavramsal alternatifin oluşturduğu durum. Bunlar gibi alternatiflerin değerlendirmesi, buna uygun olarak, bizim bir tür eğitilmiş şizofreni geliştirmemizi ve hatta gözlemsel deneyimimizin sistematik olarak belirsizleşmesini gerektirir. Hızlandırılan yüklü bir parçacık üzerinde belirli bildik işlemler gerçekleştirirken onun süresine göre kütlesini_{KM} ya da periyodunu ölçmüş olur muyuz? Yoksa kendi referans çerçevemize göre onun kütlesini_{ÖGK} ölçmüş mü oluruz? İki ayna

arasındaki uzaklığı (Michelson-Morley aygıtında olduğu gibi) dikkatle belirlediğimizde süreye göre uzaklığını_{KM} ya da periyodunu mu ölçmüş oluruz? Yoksa kendi referans çerçevemize göre uzaklığını_{OGK} mı ölçmüş oluruz? Ya da –Fitzgerald ve Lorentz’in geçici görüşleri bakımından olduğu gibi– metre çubuklarımız kendi kendilerini başarısızlığa uğratacak şekilde mutlak olarak kısalıp uzadıkları için pek bir şey ölçmemiş mi oluruz?

Bunun gibi belirsizliklerin çözümü daha basit veya daha yansız, gözlemsel ya da başka türden bir veri kümesine başvurmakla gerçekleşmez. İki kavramsal alternatiften hangisinin bize, bilinmedik bölgelere gittikçe daha fazla işe karışan kendi deneyimimizin uygun ve tutarlı bir açıklamasını kurma olanağı tanıdığına göre gerçekleşir. Mevcut durumda bu bilinmedik bölge çok yüksek hızların alanıdır ve burada klasik betimleme ve açıklama tarzları açıkça başarısızlığa uğrar. Standart prosedürlere uygun olarak kendi ölçüsünde güvenilir bir biçimde yapılan gözlemler ve ölçümler farkına varılacak derecede birbiriyle çatışmaya, tutarlılık kazanmaya, direnmeye ve klasik alan içinde açıklanamaz hale gelmeye başlar. Öte yandan ÖGK burada düşük göreceli hızlar için olduğu kadar düzgün ve tutarlı bir biçimde işler ve bundan dolayı daha üstün bir anlayış aygıtı olarak benimsenir. Öyleyse seçim küresel bir seçimdir ve söz konusu kapsamlı alternatiflerin, asıl kuramın yanı sıra birçok gözlem ifadesi de içeren alternatiflerin bulanık bir ifadeyle “içsel” özelliklerine dayanılarak yapılır.

Bu bölümün başlıca kaygıları kaba bir ifadeyle semantiktir, fakat en sonunda tartışmadan çıkarılan başlıca derslerin epistemolojik olduğu görüldü. Uygun bir epistemolojinin insan anlayışının kusursuz esnekliğini kabul ederek işe başlaması gerektiğini ve açıklama getirebilmek zorunda olduğu şeyler arasında anlayışın yüklendiği biçimdeki yalnızca ufak değil toptan değişmelerin akla uygunluğunun bulunduğunu söyleyerek bunları özetleyebiliriz. Bu uğraşın ne kadar ciddi olduğu 5. Bölümde açıkça görülecektir.

IV

KENDİLİK KAVRAYIŞIMIZ VE ZİHİN/BEDEN SORUNU

12. Kişinin Başka Zihinler Hakkındaki Bilgisi

Şimdiye kadar önümüzde genel bir epistemolojik tez ve bir semantik kuram taslağı oldu. Şimdi ise birbirleriyle yakından ilişkili olan tutumların sonuçlarını zihin felsefesi bakımından değerlendirmemiz gerekiyor. Özellikle bunların genel olarak kendilik kavrayışımızın doğasına ve kişinin kendisi ve kişiler *olarak* başkaları hakkında sahip olduğu özgün bilgiye nasıl ışık tuttuğunu görmemiz gerekiyor. Bu aydınlatmanın çok önemli olduğunu göreceğimizi düşünüyorum.

Çalışmanın bu noktasında zihin felsefesine yönelmenin bir gerekçesi daha var. Bu noktaya kadar ilerletilen epistemolojik tezler kapsamlı bir bilgi teorisinden fazlasıyla yoksundur, çünkü metodolojik soruna dair bir çözüm içermezler. Tutarlılık, açıklayıcılık gücü ve benzerleri hakkındaki birkaç gelişigüzel lafın ötesinde *akılsallığın* neye dayandığını ve ge-

nel olarak kuramsal evrimle ilişkisini açıklığa kavuşturma yönünde hiçbir girişimde bulunulmadı. Bunun sebebi basittir. Bu temel sorunun çözümü, hatta anlamlı bir ilerleme kaydetmesi kendilik kavrayışımızdaki bir devrimle olanaklıdır. Dolayısıyla önce kendilik kavrayışımızda bir devrime *yer* olduğunu, bizim kendilik kavrayışımızın başkalarınıninki kadar kurgusal olduğunu kanıtlamam gerekiyor. Bunu kanıtladıktan sonra, bu devrimin şeklini güvenle araştırabiliriz.

Deneyssel gerçekliğe dair sağduyuya dayalı kavramsal çerçevemizin her bakımdan kuramsal bir çerçeve olduğu uzun uzadıya ileri sürülmüştü. Burada bu iddiayı, kişi düşüncesini kavrayan alt çerçeveye uygulanmış haliyle vurgulamak ve araştırmak istiyorum. Karşıt eğilimde olan uzun bir geleneğe rağmen, sağduyunun kuramsal doğasının kavramsal sahamızdaki başka bir alandan çok burada daha çarpıcı bir biçimde bulacağımızı düşünüyorum. Şimdi bu iddiaları aşamalı olarak kanıtlayalım. Tartışmaya başlamak için verimli bir nokta, psikolojik durumların ikinci ve üçüncü kişilere atfedilmesiyle ilgili tartışmalı epistemoloji, yani geleneksel başka zihinler sorunudur.

Sorun yeterince basit bir şekilde kendini gösterir. Özgül psikolojik durumların –düşüncelerin, algıların, arzuların veya acıların– başkalarına yapılan her göndermenin açık bedensel davranışları temel alması gerekir. Özgül durumlar da bunlar arasında olduğu varsayılan (örneğin ağrı ve yüz buruşturma gibi) belirli genel bağıntılara uygun özgül davranışlardan çıkarılır. Ancak bu türden “içsel durumlar” ve bunların “dışsal ölçütleri” arasında bulunan genel bağıntıların bir değerlendirmesi, kişinin bu bağıntıları başkalarında gözlemlemesinden türetilemez, çünkü varsayımsal bağıntıların “dışsal” öğeleri herkesin incelemesine açıktır. Bu türden bağıntıların bilgisi dolayısıyla yalnızca kişinin *kendi* durumundan türetilebilir, çünkü denir ki, içsel öğeler incelemeye açıktır. Kişinin kendi durumunda keşfettiği bağıntıların aynısının ayrıca diğer bütün insanların durumlarını da nitelediği düşüncesine, yalnızca kişinin kendi (muhtemelen atipik)

durumunun zorunlu olarak tekil örneğinden tümevarımsal bir sıçrama sayesinde ulaşılabilir. Başkalarının zihinlerine olan inanç lehine mevcut olabilecek olası bir gerekçelendirme bu yüzden pek geçerli değildir. Kişi tek bir durumdan çıkan doğrulanabilir olmayan bir genellemeyle sınırlıdır. Bu şekilde, kişinin kendisinininkinden başka zihinlerin içeriği ve hatta varoluşuna dair kuşkuculuğa ulaşmış oluyoruz.

Bu tuhaf sonuçlardan kaçınma girişimleri geleneksel olarak iki biçimde olmuştur. Birincisi söz konusu genel bağıntıların işe kendilerinden başlanabilmesini sağlayacak deneysel bir karakter taşıdıklarını reddederek bu bağıntılara olan inancımızı gerekçelendirme ihtiyacını reddetmeyi denemiştir. Bu yaklaşım "mantıksal," "felsefi" veya "indirgemeci" davranışçılık gibi çeşitli biçimlerde anılan görüşlere özgüdür. Bu bağıntıların deneysel karakterini reddetmeye çalışmanın yol açtığı derin güçlükler her zaman ikinci yaklaşımın, benzeşim argümanının lehine teşvik etkisi yapmıştır. Burada kişinin kendi durumundan (onunla benzeşim argümanından) yola çıkılarak yapılan tartışmalı çıkarımın hiç de görüldüğü kadar dayanıksız veya cüretkâr olmadığını göstermek için girişimde bulunulmuştur. Burada da mücadele zorlu olmuştur, ama ben bu yaklaşımla ilgili asıl sorunun gerçekten de onun "başka zihinlere dair çıkarımı" bizim felsefe öncesi kanılarımızı açıklayacak kadar kuvvetli ifade etmeyi başaramaması olduğunu sanmıyorum. Benzeşim argümanı ile ilgili sorun, onun esasen kişinin kendi zihninin bilgisine yaslanarak başka zihinlere dair bilgisinin tasarımını kabul etmesidir. Davranışçılık, "psiko/fiziksel" genellemelerinin deneysel karakterini inkâr ederek ve bunların bir şekilde deneysel olarak gerekçelendirilmeye muhtaç olduklarını reddederek yanılgıya düşmüştür. Fakat bence bu tür bir gerekçelendirmenin kişinin kendi durumunu sorgulamasından çıkabileceğinde ısrarcı olmak da aynı ölçüde yanlıştır.

Burada anlık bir düşünme, kişinin kendi durumuyla ilgili olguların tamamen gereksiz olduğu uygun bir gerekçelendirme tarzını açığa çıkaracaktır. Gerekçelendirilmesi

söz konusu genellemeler kümesini –(a) nedensel koşul tipleri ve psikolojik durum tipleri (bundan sonra *P-durumlar* olarak anılacaktır), (b) *P-durumların* çeşitli tipleri ve (c) *P-durum tipleri* ve açık davranış tipleri arasında bulunan genel ilişkileri betimleyen tümceler kümesi– yeniden ele alalım. Bu genel ifadeler kümesini insanların iç dinamiğine dair bir kuram olarak, insan davranışının belirleyicileriyle ilgili ayrıntılı bir hipotez olarak, güvenilirliği, bize insan bireylerinin süregiden davranışlarını açıklama ve öngörme olanağını ne kadar başarıyla sağladığının doğrudan bir fonksiyonu olan bir kuram olarak düşünmemiz yeterlidir.²² Bunun bu bakımlardan güçlü olduğu görülürse, dinamik kuramı doğru saymak için insanların kuram tarafından belirlenmiş durum tiplerine gerçekten tabi olduğunu ve davranışımızın tam da kuramın betimlediği gibi bunun bir fonksiyonu olduğunu varsaymak paradigmatik yönden iyi bir gerekçe olur. Belirtmek gerekir ki, bu gerekçelere kişinin kendi durumuyla ilgili olgulara yapılan herhangi bir başvurudan *bağımsız* bir şekilde ulaşılmış olacaktır. Doğrusu kişinin kendi durumuyla ilgili olgular, kuramın ileri sürdüğünden çok *farklı* da olabilir (örneğin kökten yabancı bir psikolojisi olan bir Marslı'nın durumunda olacağı gibi), ama yine de bunun genel olarak insanlar bakımından doğru olduğunu benimsemek için mükemmel temellendirmelere sahip olmak gerekir. Öyleyse ilkesel olarak kişinin başkalarının zihnine epistemik erişimi onun kendi zihnine erişimine (böyle bir şey varsa bile) hiçbir şey borçlu değildir.

Başkalarının fiili bilgisini az önce özetlenen tarzda akla uygun bir biçimde açıklamamız mümkün mü? Bu soruya bir yanıt bulmadan önce şimdi başka zihinler sorununa daha geniş bir perspektiften bakmaya çalışalım, çünkü burada “başka zihinler olduğu nasıl bilinebilir?” sorusundan daha

²² Bu verimli öneri Sellars’a aittir. *Bkz.* “Empiricism and the Philosophy of Mind.” Bu bölümde Sellars’a borcum muazzam ölçüdedir.

karmaşık şeyler söz konusudur. Olgular şunlardır: Gündelik işlerimizin akışı içinde bazı canlı bireylerin davranışlarını istekler, inançlar, acılar, düşünmeler ve onların tabi oldukları varsayılan başka psikolojik durumlar ve seyirler bakımından açıklamaya, öngörmeye ve anlamaya yönelik sistematik bir beceri sergileriz ve bu konulardaki ustalığımız ve başarımız hayranlık uyandırıcıdır. Gerçekten de başkalarındaki, bizim için değişik (kinematik olarak betimlenmiş) bir türden, daha önce ne şahit olduğumuz ne de bizzat yaşadığımız bir türden davranış seyirlerini açıklayabilir, hatta öngörebiliriz.

Eğer bunlara herhangi bir açıklama getireceksek, nedensel koşullar, psikolojik durumlar ve açık davranış arasında bulunan dinamik ilişkilerle ilgili soyut yasaların veya ilkelere bir çerçevesine dair açık veya örtük bir anlayışı paylaştığımız iddiasından nasıl kaçınabileceğimizi anlamıyorum. Açıkçası insanları nelerin harekete geçirdiği hakkında az çok ayrıntılı bir genel anlayışı veya kuramı hep birlikte paylaşıyoruz. Onların davranışları ve hatta içsel olayları hakkında açıklamalar yapma ve öngörülerde bulunma becerimiz de bu kuramı oluşturan genel ilkelere hâkimiyetimize dayanır.

Başlangıçtaki tuhaflığına rağmen psikolojik konuları olağan anlayışımızın sağduyuya dayalı bir psikolojik kuram tarafından kurulduğu iddiası görünüşe göre burada göze çarpan bütün güçlülere dair birleştirici bir açıklama sağlar. "İnsanların kişi kuramı" veya kısaca "K-kuramı" diyebileceğimiz bu kuramın doğrulaması onun genel olarak insan davranışına açıklama getirme başarısına dayanır. Bu K-kuramı üzerindeki hâkimiyetimiz başkaları hakkındaki açıklayıcı ve keşitimsel becerimize açıklama getirir. Herhangi bir belirli bireyin bir kişi olduğuna ("başka zihin" olduğuna) inanmanın temel doğrulaması da P-durumların ona sistematik olarak atfedilmesiyle onun süregiden davranışının en başarılı biçimde açıklanması ve öngörülmesidir.

Bu K-kuramı neye benzer? Bunu derhal tanıyacağımızı düşünüyorum, çünkü aşağıda görülebileceği gibi bu bildik ilkeler üzerine kuruludur.

- (1) Kişiler yakın zamanda bedensel zarar gördüklerinde acı hissetmeye eğilim gösterir.
- (2) Sıvı alımını reddeden kişiler susuzluk çekmeye eğilim gösterir.
- (3) Hareketli etkinliklerde bulunan kişiler yorgun hissetmeye eğilim gösterir.
- (4) Dikkatin ve arkaplan koşullarının normal olduğu durumlarda kişiler kendi dolaysız çevrelerinin gözlemlenebilir özelliklerini (yani normal renkleri, şekilleri, dokuları, kokuları, sesleri ve biçimleri) algılamaya eğilim gösterir.
- (5) Ağrı hisseden kişiler bu ağrıyı dindirmeyi istemeye eğilim gösterir.
- (6) Susuzluk hisseden kişiler içilebilir sıvılar arzulamaya eğilim gösterir.
- (7) Sinirli kişiler sabırsız olmaya eğilim gösterir.
- (8) P'ye inanan kişiler, P'nin yalın bir biçimde Q'yu gerektirdiği durumlarda Q'ya inanmaya eğilim gösterir.
- (9) Öncelikli stratejilerin ve/veya çatışan isteklerin söz konusu olduğu durumlar dışında P'yi isteyen ve Q'nun P'nin gerçekleşmesi için yeterli olacağına inanan kişiler Q'yu istemeye eğilim gösterir.
- (10) Ani ve keskin bir ağrıya maruz kalan kişiler irkilmeye ve/veya çılgılık atmaya eğilim gösterir.
- (11) Öfkeli kişiler kaşlarını çatmaya eğilim gösterir.
- (12) P'ye inanan kişiler, sorgulanmaları durumunda P'yi kabul etmeye eğilim gösterir.
- (13) Bir kişi P'yi istiyorsa ve Q'nun P için yeterli olacağına inanıyorsa ve Q'yu gerçekleştirmeye gücü yetiyorsa, öncelikli stratejilerin ve/veya çatışan isteklerin söz konusu olduğu durumlar dışında Q'yu gerçekleştirecektir.

Bu “P-yasaları” listesi, normal bir erişkinin hâkim olduğu, her parçası birlikte inşa edilmiş bataryanın en küçük örneğidir ve ben burada bunları en basit biçimiyle ifade ettim. Bunlar bir bakıma yalnızca kaba düzenlilikleri ifade ederler. Kişi olgunlaştıkça ve insan doğasıyla ilgili deneyimi ve ona olan aşinalığı artmaya devam ettikçe (örneğin (1)’de ifade edilen kaba genellemeye karşın analjeziklerin, uyarılmış dikkatin ve basit şokun etkisi öğrenildikçe) daha ince ayrıntıları da takdir eder hale gelecektir. Fakat örneklemin temsil edici olduğunu ve bir bütün olarak K-kuramının ne olduğuna dair kaba bir fikir vermeye hizmet edeceğini düşünüyorum. (1)’den (4)’e kadarki maddeler dışsal koşullarla ve bunların içsel etkileriyle ilgilidir. (5)’ten (9)’a kadarki maddeler çeşitli zihin içi düzenliliklerle ilgilidir. (10)’dan (13)’e kadarki maddeler ise açık davranışın içsel nedenlerinden bazılarıyla ilgilidir. Bütün bunların derin yakınlığı, bunlar –insan davranışının belirleyicileri hakkındaki *sağduyuya dayalı* bir kuramın öğeleri– lehine ileri sürülen statünün göstergesidir.

Burada, önceki listeyi oluşturan bu “yasaların” hepsinin analitik olduğu itirazıyla karşılaşabiliriz. Bu itiraza göre, salt analitik oldukları için bu türden ilkelerin ister sağduyuya dayalı isterse de başka türlü olsun deneysel bir kuram oluşturabileceği varsayılmaz.

Bu itirazı aşmanın kısa yolu sadece analitik/sentetik ayrımının varlığını reddedip yola devam etmektir. Fakat burada yapılacak birkaç yorum bu itirazın daha az kaba bir biçimde üstesinden gelmeye yardımcı olabilir. (1)’den (13)’e kadarki maddelerin benzerlerini inceleyerek analitiklik sezgisi edinenler, aslında bu tümcelerinin hepsinin sahip olduğu dikkat çekici semantik öneme tepki verirler. Gerçekten de bunlar ilgili can alıcı terimlere dair ortak anlayışımızın bir kısmını oluşturur veya ifade ederler. Fakat bir an düşünürsek bu aynı ilkelerin, bizim düzenli olarak kurduğumuz ve birbirleriyle değiştirdiğimiz sağduyuya dayalı açıklamalardaki arkaplan “koruyucu yasalar” gibi çok etkin birer rol oynadıkları ortaya çıkacaktır ve böyle bir açıklayıcılık rolü

bunların, analitiklik saldırısının ima ettiği gibi boş anlamsızlıklar olmalarıyla tutarsızdır. Bu türden ilkeler gündelik açıklayıcı pratiklerimizin bir sorgulamasından bile doğrudan elde edilebilir veya kurulabilir.²³ Bu türden ilkelerin sözde analitikliği ayrıca kişinin insan doğasına ilişkin bilgisi derinleştikçe bunları uyarlamayı, yeni kavranmış nitelermeleri eklemeyi öğrenmesi gerçeğiyle de uyumlu değildir. Analitik doğrular var olsa bile söz konusu ilkeler bunlar arasında olmayacaktır.

Buradaki genel tutumumuzun açıklamayı sağladığı başka bir konu daha vardır: Özgül P-durumlar için davranışsal “ölçütlerin” açık uçluluğu. Yazarlar sık sık örneğin sanki ağrıyla eşsiz bir biçimde ilişkilenen sınırlı sayıda davranış tiplerinin bir listesi mevcutmuş gibi “ağrının davranışsal ölçütlerinden” bahsederler. Fakat elbette –acı çekmeye, hatta “Hegel’in dehasını gizliden gizliye takdir etmek” gibi P-durumlara ilişkin– davranışların eksiksiz bir listesi yoktur. Aksine uygun koşullarda acı çekmenizin davranışsal kanıtı sayılabilecek çok çeşitli açık davranış tipleri bulunur. Analjezik nitelikleri olduğuna inandığınızı biliyorsak ve bunu gerçekleştirmeniz için başka hiçbir gerekçe göremiyorsak *Marseillaise* söylemenizi bile acı çektiğinizin bir kanıtı olarak değerlendirebiliriz. İçsel durumlar ve bunların “dışsal ölçütleri” arasındaki ilişkilerdeki bu karmaşıklık, aslında bir P-durumu atfeden her tekil hipotezin, kişinin koşullarıyla ve/veya başka P-durumlarla ilgili olarak sağlanmış ek varsayımlara bağlı olarak, davranış tiplerinin belirsiz bir çeşitliliğini açıklayabilmesine ilişkin genel olgunun basit bir sonucudur. Buna göre davranış tiplerinin belirsiz bir çeşitliliği, koşullara bağlı olarak herhangi bir belirli P-durumun kanıtı sayılabilir. Özetle içsel durumlar ve açık davranış arasında birebir ilişki yoktur; daha ziyade bunlar tamamen gelişmiş bir kurama özgü karmaşık ve açık

²³ Gündelik açıklayıcı pratiklerimizden yola çıkarak bir “etkinlik yasasının” kurulmasının ayrıntıları için bkz. P.M. Churchland, “The Logical Character of Action Explanations,” *The Philosophical Review*, cilt 79, sayı 2 (1970).

uçlu yollarla gerçekleşir. İndirgemeci davranışçılığın yanlış olması da kuşkusuz bu sebeptendir. Zihinsel durumların fiilen ve olanak olarak açık davranışa indirgenmesi, protonların fiilen veya olanak olarak buhar izlerine indirgenmesi kadar bile mümkün değildir.

K-kuramından etkilenmemiş olmak elbette mümkündür. Çoğunluk, onun sözde yasalarının aşırı gevşekliğinden, içerdikleri terimlerin çoğunun belirsizliğinden, herhangi bir açıklama sağlamayı başaramadığı insan davranışı boyutlarından, bir bütün olarak kuramın köhne doğasından vs şikâyetçi olacaktır. Bu eksiklikleri abartmak mümkün olmakla birlikte kabul edilmelidir ki bu tür şikâyetler de tamamen temelsiz değildir. Aslında bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bunları kendim ileri sürmeyi düşünüyorum. Ama şimdiki bağlamda bu tür şikâyetler yanlış yönlendirici olacaktır, çünkü K-kuramının insanların davranışsal dinamiğine dair isabetli veya yeterli bir genel açıklaması olduğunu *savunmaya* hiç de niyetli değilim. Bu bölümün tezi sadece sağduyuya dayalı kişiler kavrayışının öyle ya da böyle yukarıda özetlenen biçimdeki kuramsal bir çerçeve tarafından oluşturulduğudur. Ayrıca bence bu kadarı açıkça doğrudur. Öyleyse burada yalnızca sağduyuyu betimlemeye çalıştık, onu övmeye değil. Onu en sonunda bir yana bırakıp bırakmayacağımız henüz belli olmayan bir olasılıktır.

13. Kendilik Bilgisi: İlk Bakış

Önceki bölümün hedefi, kişiler hakkındaki kavramsal çerçevemizin doğasıyla ilgili olan ve kendisi sayesinde başkalarının P-durumlarla ilgili önermelerin tartışmalı olmayan bir biçimde epistemik statü elde ettiği bir tezi özetlemektir. Bununla birlikte aynı ölçüde önemli olan ve şimdiye kadar oluşturulmuş resmin içine açıkça dahil edilmesi gereken bir şey de P-durumların birinci kişilere atıflarının epistemik statüsüdür. Yani kişinin kendi P-durumlarının bilgisine nasıl sahip olduğunu veya bunu edindiğini araştırmamız gerekiyor.

Bizim olağan psikolojik kavramlarımızın kuramsal kavramlar olarak anlamlandırılmasının iş tam da bu konuya geldiğinde başarısızlığa uğradığı ileri sürülmüştür. Çünkü kişinin kendi durumuna bakılırsa elbette kişinin P-kavramlarını kendisine genellikle ne çıkarımsal ne de gözlemsel bir yolla atfettiği görülür. Kişi kendisinin zihinsel yaşamı karşısında, başkalarının karşılarında olmadığı gibi bir izleyicidir. Öyleyse *içgözlemsel* olarak uygulanan bu kavramları nasıl *kuramsal* kavramlarmış gibi ifade edebildiğimizi sorarak sonuca ulaşıyor bu itiraz.

Bu itirazla birlikte 2. Bölümde uzun uzadıya eleştirilmiş aynı –bir kavramın gözleme uygulanabilir olmasının *ipso facto* kuramsal bir kavram olmadığı hakkındaki– önyargıyla yine karşılaşmış oluyoruz. Kendimize hatırlatmamız gereken tek şey, gözlemselliğin bir kavramın tekil bir uygulama kipi olduğu, bununla birlikte kuramsallığın kılğısal varsayımların bir çerçevesine semantik olarak yerleşmiş olmasıyla ilgili bir konu olduğudur, böylece hissedilen gerilim ortadan kaybolacaktır. Çünkü kişinin, semantik kimliği bir kuram tarafından sabitçe belirlenmiş bir kavramın çıkarımsal olmayan güvenilir uygulamalarını gerçekleştirebilmesi gerektiği fikrinde tutarsız olan hiçbir şey yoktur. Yapmak gereken tek şey, söz konusu kavramın gerçekten uygulandığı durumlara kavramsal bir tepki vermeye yönelik sağlıklı bir alışkanlık bulma gerekliliğidir. 2. Bölümde gördüğümüz gibi genel olarak gözlem yargılarımızın doğası tam da böyledir. İçgözlemsel yargılar gözlem yargılarının bir türünden ibaret olduğu sürece, bunların karakteristik olarak içerdiği kavramların kuramsal doğasıyla ilgili hiç sorun yoktur.

Ama belki içgözlemsel yargılar gözlem yargılarının son derece özel olan, eşsiz epistemik referanslara sahip bir alt-sınıfıdır. En azından önemli bir gelenek bunların böyle olduğunu kabul eder. Burada benim aklımda, en azından belirli bir dizi P-durumlar bakımından, bu P-durumların meydana gelmesiyle ilgili içgözlemsel yargılamaların kuşkusuz yanılıklı olamayacağı görüşü var. Bunlar çeşitli biçimlerde

söylendiği gibi, düzeltilemez, kuşkulanılmaz ve yanılmazdır. Eğer bunlar böyleyse, o halde bunlarla ilgili olarak bu çalışmada benimsenmiş olan açıklama şiddetli bir yanılığ içinde demektir, çünkü içgözlemsel yargılar lehine bir yanılmazlık iddiası ileri sürmesini sağlayacak kaynaklardan yoksundur. Aslında resmimiz bu türden herhangi bir iddiayla kesinlikle tutarsızdır. Bir P-durum ϕ 'nin bir gerçekleşmesi ve "Ben P-durum ϕ halindeyim" yargısı arasındaki ilişkinin burada *nedensel* olduğu varsayılmıştır. Bu, bu türden P-durumlara tepki verme genel alışkanlığının bir örneğidir. Bazı durumlarda bu yargısal tepkiye onun normal öncülü dışında bir nedenin –örneğin ϕ 'ye *benzer* bir şeyin veya ϕ olması şiddetle *beklenen* bir şeyin, hatta hiç bilinmeyen nedenlerin– yol açması olasılığını engelleyecek hiçbir şey yoktur. Bizim resmimize göre bu türden yargılar, §5'in sonunda bahsedilen içgözlemsel ampermetrenin hükümlerinden daha yanılmaz değildir. Ayrıca yanılmazlık tezinin mevcut görüşle çatıştığı bir yön daha vardır. Eğer bizim P-durumlarla ilgili kavramsal çerçevemiz deneysel bir kuramsa, o zaman en azından sözü edilen kuramın tamamen yanlış olması, P-durumlar diye bir şeyin olmaması, içgözlemsel yargılarımızın *tümünün* yanlış bir arkaplan kuramını varsaymış olduğu gerekçesiyle sistematik olarak yanlış olması mümkündür. Bizim görüşümüze göre bu durum akla yatkındır, ama içgözlemin bizim kendi doğamızı yanılmaz bir biçimde göstermesi durumunda akla yatkın değildir. Bizim bu daha mütevazı içgözlem görüşümüzü savunmak istiyorsak, o zaman bu rakip görüşü çürütmeyi denememiz gerekir.

Bence zayıf halka aşağıdaki olguda söz konusudur. İçgözlemsel yargılar bütün bir P-durumlar yelpazesi bakımından açıkçası yanılmaz değildir. Kendi arzularımızı, korkularımızı, inançlarımızı, duygularımızı vs anlayışımızda çoğunlukla yanılığa düşeriz. Belki olgunlaşmayla birlikte bunun gibi konularda daha anlayışlı ve kendinden emin olunabilir, ama yanılmazlığın kişinin kendilik bilgisinin en fazla görece küçük bir kısmını nitelediği de açıktır. Yanılmazlık kuram-

cısının bunu reddetmesine elbette gerek yoktur. Yanılmazlık, asla bütün bir içgözlemsel yargılar yelpazesi lehine ileri sürülmemiştir. Fakat bu gerçekten yanılmaz içgözlemsel bilgisini edindiğimiz P-durumları olsa olsa yanılabilir içgözlemsel bilgisini edindiğimiz P-durumlardan neyin ayırdığını sorduğumuzda asıl güçlük ortaya çıkmaya başlar. Kişinin P-durumlarından bazılarının yanılmaz bir biçimde bilinebilir olduğu ileri sürülüyorsa bizim de bunların hangileri olduğunu ve bunlar hakkındaki yargıları diğerleri hakkındaki yargılardan farklı olarak fiilen yanılmaz kılan ne gibi özel durumları olduğunu sorma hakkımız doğar. Kısacası “yanılmazlık alanının” sınırlarının açıklayıcı bir biçimde çizilmesini istiyoruz.

Bu makul talepler asla doyurucu bir biçimde karşılanmamıştır. Yanılmaz içgözlemin kapsamı ve sınırları muğlak ve tartışmalı olmaya devam etmiş ve bu olağanüstü yeti hakkında sunulan açıklamalar asla “bilince karşı berraklık,” “kendiliğinden açık olma,” “kendiliğinden doğrulanma” ve benzeri gibi temelsiz metaforlar aşamasının ötesine geçememiştir. Ancak bu gibi metaforlar en fazla sorunun sınırını çizer, onu çözmek için hiçbir şey yapmaz.

Sadece bir yaklaşım bu metaforları anlaşılır kılmayı denemiştir. Bu yaklaşım (örneğin) acı içinde olma durumunu kişinin acı içinde olması yargılamasıyla özdeşleştirmeye çalışır. Bunların ne de olsa bir ve aynı şey oldukları ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bunlar bir kere böyle ifade edildiklerinde aynı türden her yargı doğru olmak zorunda olur.

Bu önerinin belki bazı çekici yönleri vardır, ama biraz üzerine düşünülürse dayanaksız olduğu ortaya çıkar. Önerilen açıklama hakkında belirtilmesi gereken ilk nokta onun yukarıda özetlenen sınır belirleme sorununu çözmek için hiçbir şey yapmadığıdır. Acının uç noktaları (kişinin yargısının son derece güvenilir olduğu durumlar) ile dağınık karakter özellikleri (kişinin yargısının son derece güvenilmez olduğu durumlar) arasında çok sayıda P-durum bulunur ve bunların çeşitli biçimlerde üzerinde dağıldığı yelpaze nere-

deyse düzgünmüş gibi görünür. Bu yelpazenin ortalarında bir yerdeki bir P-durum olarak açlık duygusunu ele alalım. Burada geleneksel acı örneğiyle birçok bakımdan paralellik gösteren bir durumla karşı karşıyayız, fakat bu duyguyu tanıma becerimiz gayet açık bir biçimde yanılmaz değildir. Kişi açlık duygusuna sahip olabilir ve bunu bir süre fark etmeyebilir ve bildik bir tarzda ("Tanrım, neredeyse açlıktan öldüm!") aniden bunun farkına varabilir. Kişi susuzluk veya sigara içme isteği gibi durumları da açlıkla birbirine karıştırabilir ("Aç mıyım, değil miyim? hmmm"). Açlık duygusu diğer birçok P-durum gibi, onun açık kavramsal teşhisiyle özdeş değildir. Öyleyse acı duygusunun onun kavramsal anlayışıyla neden özdeş olması gerektiği, ama (örneğin) açlık duygusunun böyle olmaması gerektiği söz konusu öneri tarafından açıklanmadan ve ele alınmadan bırakılmış bir sorundur. Bu bakımdan bu önerinin en azından durumların düzgün sürekliliğine keyfi bir ikiliği dayattığı söylenebilir.

Ancak belirli P-durumların gerçekleşmesinin kişinin bunların gerçekleşmesini fark etmesiyle karıştırılmasına itiraz etmek için daha belirleyici bir gerekçe de vardır. Bu düşüncenin çekici bir yönü, onun hissedilmeyen hiçbir duygu bulunmadığına dair hakikate olan benzerliğinden kaynaklanır. Biz de böyle olduğunu kabul edelim. Ama bütün duyguların hissedildiğini ileri sürmekle bütün duyguların oldukları gibi *kavramsallaştırıldığını*, duygular olarak, hatta belli bir *türden* duygular olarak *tanındıklarını* ileri sürmek aynı şey değildir. Bu sonuncu iddia açıkça yanlıştır. Örneğin bir bebek muhtemelen oldukça kapsamlı bir duyular ve -bedensel, duysal ve duygusal- duygular yelpazesine tabidir. Ama bir bebek olarak onun yine de *susamış olduğu* yargısında bulunması, *acı çektiğini* fark etmesi veya *kırmızı duyumu edindiğinin* farkında olması için zorunlu kavramsal çerçeveyi üretmesi ve elde etmesi gerekir. Bebek kuşkusuz susuzluk çekiyor, acı hissediyor ve kırmızı duyumu ediniyor olabilir, ama bu türden özgül etkilere karşı bir yargıda bulunmak henüz onun yeteneklerinin ötesindedir.

Özetle bir ϕ duyumuna sahip olmak ve bir ϕ duyumuna sahip olunduğu yargısına varmak arasındaki fark şu şekilde kendini gösterir: Yargıda bulunmak zorunlu olarak kavramların (örneğin *acı* veya *susuzluk* kavramının) uygulanmasını gerektirir, oysa salt duyumlara ve duygulara sahip olmak herhangi bir kavramın uygulanmasını, hatta bunlara sahip olmayı bile gerektirmez. Duyum ve yargı bu yüzden iki ayrı şeydir, en fazla koşullu olarak birbirleriyle ilişkililerdir.

Söz konusu özdeşliğin reddi hiçbir biçimde bebeklerin çektikleri ağrıya ister P-durumlarla (sıkıntı, gerilim, öfke) isterse açık davranışla (bağırma, kıvrınma, vs) karakteristlik biçimlerde tepki gösterdikleri gerçeğinin inkarı anlamına gelmez. Ancak bu tepkiler söz konusu kavramsal anlayıştan tamamen ayırdır ve onunla karıştırılmaması gerekir.

Burada anlaşılması gereken şey, bebeğin genel olarak dünyanın durumlarını ve etkinliklerini kavramasına yardımcı olacak kavramsal bir çerçeve üretmesi veya elde etmesi gerekmesinin yanı sıra kendi durumlarını ve içsel etkinliklerini de kavramasına yardımcı olacak bir kavramsal çerçeve üretmeye ve elde etmeye ihtiyaç duymasıdır. Yeni gelişen zihnin en az kendisini içeren evrenin parametreleri kadar kendi varlığına özgü parametreleri de öğrenmesi gerekir. Zamanla kendisi hakkında birçok şey öğrenir, ama bu, kendisi aracılığıyla dış dünyanın haritasını çıkardığı süreçten hiç farklılaşmayan bir kavramsal gelişme süreci sayesinde olur.

Konuyu bu şekilde ele almak zihin felsefesine yönelik, modern geleneğin büyük kısmı tarafından benimsenenden çok farklı bir yaklaşımı kabul etmek demektir. Çünkü biz burada, zihnin veya kendiliğin kendisini, etrafını çeviren evrenden bir şekilde "daha iyi bildiğini" ileri süren evrensel kanıyı reddediyoruz. Son üç veya dört yüzyılda yaşamış filozoflar arasında Immanuel Kant, kişinin kendisi hakkındaki bilgisinin, kendisine dışsal olan dünyaya dair bilgiyle tamamen eşit bir düzeyde olduğunda ısrar etmesi

bakımından yalnız kalmıştır.²⁴ Üstelik konuyu bu şekilde ele almak (işte burada Kant'la yollarımız ayrılıyor) kendilik kavrayışı konusunda kavramsal *ilerleme* olanağını vurgulamak ve içsel durumlarla ilgili mevcut çerçevemizin yeterliliği sorununu ortaya atmak demektir. Bu da, şu veya bu P-yüklemin birinci kişilere şu veya bu atfının önceliğini tehdit eden kısmi tehlikeler sorununun ardında ilgili arkaplan kuramının –K-kuramının– önceliğiyle ilgili daha ciddi bir sorun bulunduğu anlamına gelir. Burada benimsemiş görüşe göre, birincisi sözü geçen çerçevenin bizim içsel gerçekliğimizin bir temsili olarak yetersiz, belki derinlemesine yetersiz olması ve ikincisi kişinin kendi içsel durumlarını ve etkinliklerini farklı ve daha elverişli bir çerçeve içinde kavramayı ve dile getirmeyi öğrenebilecek olması anlaşılabilir. Dış dünya hakkındaki çıkarımsal olmayan yargıların kavramsal matrisinde genel bir dönüşümünün (§4'te) bir özetini çıkarmıştık. Buradaki öneri, kişinin içsel durumları hakkındaki çıkarımsal olmayan yargıların kavramsal matrisindeki genel bir dönüşümün tamamen aynı çizgide seyredeceğini belirtir.

Bu düşünceyi ayrıntılarıyla incelemeden önce, biraz önce bir yana bırakılmasını önerdiğimiz çerçeveye daha derinlemesine bakalım. Çünkü K-kuramı aslında olağanüstü bir entelektüel başarıdır. Bu kurama sahip olan kimse, çevredeki en karmaşık etkenlerin bazılarının sözel veya başka türlü davranışlarını açık ve sistematik bir biçimde kavrayabilir ve onun bu başarısı bizim hatırı sayılır kuramsal girişimlerimizin ürettiği hiçbir şey tarafından aşılamamıştır. Buna ek olarak o, genel olarak kuramlarda bulunmayan bazı ilginç özellikleri, bir yandan kendi başarısı için merkezi önemde

²⁴ Örneğin idealistlere karşı şöyle bir yorumda bulunmuştur: "Fakat başaramadıkları şey, her ikisinin [iç duyunun nesneleri ve dış duyunun nesneleri] aynı konumda olduğunu fark edememeleriydi; iki durumda da bunların temsiller olarak gerçeklikleri sorgulanamaz ve iki durumda da bunlar yalnızca görünüşle ilgilidir..." *Critique of Pure Reason*, B 55.

olan, diğer yandan bilimin geri kalanıyla birleştirilmesi bakımından sorunlu olan özellikleri içerir. Göreli yeterlilik, olanaklı indirgeme veya potansiyel yer değiştirme sorunları bu yüzden K-kuramının özel doğasının ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılmadıkça yeterli bir biçimde tartışılmaz. İşte şimdi biz de bu konuya yöneliyoruz.

14. K-Kuramının Aykırı Doğası

Genel olarak P-yüklemlerinin belirli bir altkümesine özelliklerle dikkat edilmesi gerekir. Aşağıdaki örnekleri ele alalım.

p olduğuna inanıyor	p olduğu sonucunu çıkarıyor
p olduğunu biliyor	p olmasını umuyor
p olmasını arzuluyor	p olmasından umutsuzluğa düşüyor
p olmasından korkuyor	p olmasını amaçlıyor
p olduğunu görüyor	p olmasını tercih ediyor
p olduğundan kuşkuluyor	p olduğunu düşünüyor

Bu liste epeyce uzatılabilir, ama bu örnekler ele almayı istediğim P-yüklemleri sınıfını örneklemeye yeterli. Bu türden ifadeler zihin felsefecilerinin ve aynı şekilde mantıkçıların aklını uzun süre meşgul etmiştir. İlk bakışta bu türden ifadelerin kendimizi kişiler –algılayanlar, düşünenler, tartışanlar vs– olarak kavrayışımız için çok önemli olduğu açıkça görülür. Zamanla da bu türden ifadelerin mantıksal biçiminin özel bir dikkat gerektirdiği, çünkü genel olarak tümcelere uygulanırken evrensel olarak makul görülebilecek (eşkapsamlı ifadelerin birbirlerinin yerini alması gibi) belirli temel mantıksal işlemlerin, p 'nin yerini alacak tümcelere uygulandığında doğruluğu korumayı başaramadığı görülür. Bu olgular hep birlikte birçok kimseyi zihinsel olanın benzersiz ve maddi olmayan doğasının söz konusu yüklemelerin özel mantıksal özelliklerinde bulunduğunu düşünmeye sevk etmiştir. Bu sonuç kuşkusuz ciddi biçimde abartılıdır, ama

bu alışılmış dışı ifadelerin anlamına tam olarak nüfuz etmemizi sağlayacak şey de budur.

Bu çalışmanın yukarıda sıralanan ifadelere sonuçta ışık tutacağı umuduyla şimdi öğeleri bir öncekiyle yüzeysel olarak benzer bir örüntü sergileyen ikinci bir listeyi ele alıp inceleyelim.

uzunluğu n metredir
 hacmi n metreküptür
 hızı saniyede n metredir
 ağırlığı n kilogramdır
 n Newton kuvvete maruz kalmaktadır
 sıcaklığı n Kelvin'dir
 yükü n Coulomb'dur
 enerjisi n Joule'dür
 manyetik akışı n Weber'dir

Bu liste eğer tamamlanmış olsaydı birincisinden çok daha uzun olurdu. Görüldüğü gibi bu listenin öğeleri genel hatlarıyla matematiksel bilim diye anılabilecek bilimin karakteristik ifadelerini meydana getirir. Bu ikinci listenin öğelerini nasıl anlamlandırmalıyız? Kanımca yüklem oluşturan ifadelerin bir listesine bakıyoruz. " n " farklı tekil terimi yerine farklı sayılar koyduğumuzda yukarıdaki ifadelerden her biri farklı yüklemelerden oluşan başlı başına birer sonuç topluluğu –her belirlenebilir için farklı belirlenmeler– verir. Yani bu ifadeleri $\phi(n)$ biçiminde, " n " tarafından tutulan değişken yerine sayılar biçimindeki tekil terimler alan yüklem oluşturunca izleçler [fonktör] olarak yorumlamayı öneriyorum.

Kuşkusuz bunları yorumlamanın başka yolları da vardır. " a 3 metre uzunluğundadır" $aU3$ biçiminde, a ve 3 sayısı arasında bir ilişki ileri sürecektir biçimde yorumlanabilir. Bunun yerine bu örnek " a 'nın metre cinsinden uzunluğu 3'tür" şeklinde sokulabilir, mantıksal biçimi $u(a) = 3$ diye ifade edilebilir ve bu tür örneklerde yüklem oluşturan izleçlerden ziyade

tekil terim izleçleri görülebilir. Bu üçüncü alternatif, bildik bilimsel yasaların ifade edilmesini sağlayan ekonomisi sayesinde genellikle en elverişlisi olacaktır. Bu ekonomi, yüklemeler yerine belirlenmiş tekil terimlerin kullanılmasına dayanan teklik içeriminden kaynaklanır. Öte yandan üçüncü alternatif, teklik içeriminin yanlış veya isabetsiz olduğu durumlarla başa çıkamaması sebebiyle daha az geneldir. İlk iki alternatifin bu bakımdan hiçbir güçlüğü yoktur ve bunlar gerekli durumlarda bir teklik koşulu içerebilirler. (Örneğin aşağıdaki metinde Newton'un ikinci yasasının yorumlanmasına bakınız.) İlişkisel ve yüklemisel alternatifler arasında geriye kalan sorun şimdilik geçiştirilebilir, çünkü kurmak istediğim paralellikler her birinin yorumlanmasında aynı ölçüde berraklık sağlandığında ortaya çıkacaktır. Yine de biraz sonra açıkça ortaya çıkacak sebeplerden dolayı burada başlangıçtaki (yüklemisel) yorumun üzerinde biraz durmam gerekiyor.

Söz konusu türden yüklem oluşturunca ifadeler hakkında takdir edilmesi gereken şey, bunların bizim kavramsal kaynaklarımızı güçlendirme kapsamlarının devasa olmasıdır. Bunlarla *deneysel nitelikleri, aralarında sayılar arasındaki ilişkilerin bulunduğu ilişkileri* kavrayıp ifade edebiliriz. Bu yeni türden kavramsal mekanizmayla tanışmadan önce görmediğimiz ilişkisel düzenlemeleri artık kavrayabilir ve bunları deneysel gerçekliğin temelinde somutlaşmış halde bulabiliriz. Elbette bu ilişkilerin çoğu ilgi çekici olmaktan görece uzak olacaktır: Örneğin arabamın kilogram cinsinden kütlelerinin benim metre cinsinden uzunluğumun bin katı kadar olması gibi. Burada hiç önemli bir şey yoktur. Fakat başkaları, *evrensel olarak* geçerli ilişkilerin somutlaşmaları olmalarından dolayı gayet ilgi çekici olabilir. Bunlar böyleyse, söz konusu türden ifadelerden ve halihazırda kullanılmakta olan niceleyici kaynaklardan yararlanarak, aşağıdaki karakteristik örnekte olduğu gibi bu genel örüntüleri dile getirebiliriz.

Her x cismi için ona özgü bir f , m ve a söz konusudur, öyle ki x bir f 'net kuvvetine maruz kalır, bir m kütle-sine sahiptir, bir a ivmesi vardır ve $f = m \times a$.

Mantıksal ifadeyle,

$(x) [Bx \supset (\exists f) (\exists m) (\exists a)$

$[F(f) x \& (\zeta) (F(\zeta) x \supset f = \zeta) \&$

$M(m) x \& (\zeta) (M(\zeta) x \supset m = \zeta) \&$

$A(a) x \& (\zeta) (A(\zeta) x \supset a = \zeta) \& (f = m \times a)]]$.

Bunlar gibi yüklem oluşturuvcu ifadelerin ortaya çıkışıyla birlikte sayılar alanında geçerli olan sonsuz sayıdaki sistematik ilişki açıkça deneysel olan kuramın hizmetine girmiş olur. Deneysel dünyanın ilişkisel anlaşılmalıklarına neredeyse eşit olan bir betimleme tarzı edindik. Bütün şeyler arasındaki ilişkilerin sonuçta sayılar arasındaki ilişkiler olduğuna inanan Pythagoras, söz konusu ifadelerden yararlanan kuramların temsil edici gücü ve potansiyelini fark etmiş gibidir. Eğer öyleyse o zamandan beri bunlardan yararlanarak ulaştığımız başarıları görseydi herhalde dili tutulurdu.

Verimliliğini teslim etmemiz gerekmesine rağmen sayılar alanı ilginç ve yararlı ilişkilerin geçerli olduğu tek soyut varlıklar alanı değildir. Pythagorasçı olmayan, başka soyut alanlarda geçerli olan ilişkileri işleyen kuramların bulunması mümkün olamaz mı? Sayılardan başka soyut varlıkları tekil terim değişkenleri olarak alan yüklem oluşturuvcu ifadeler içeren kuramlar var olamaz mı? Ya da *önergeler* gibi soyut varlıklar? Elbette bu tür bir kuramın olabileceği en azından akla uygundur. Ayrıca bu bölüme başlarken gördüğümüz psikolojik ifadeler listesine, kendilerini bir kuramın öğeleri olarak saymak için bağımsız gerekçeler bulmuş olduğumuz ifadelerin listesine dönüp baktığımızda tam da böyle bir hayvanımız olabileceği düşünülebilir.

Bu öneriyi incelerken " p olduğuna inanıyor" benzeri tümceleri, önermeleri tekil terim değişkenleri olarak alan yüklem oluşturuvcu izleçler olarak açıklamaya çalışalım. Bu aşamada önermelerin *ne olduğuna* dair özel bir görüşe bağ-

lanmamıza gerek yok. İlgili bağlamlarda “-dığı” ekini sadece bir alıntılama aracı olarak anlamlandırmak istersek, tekil terimler alıntılanan tümcelerin ta kendisi olur ve önermelerin tümcelerden daha saldırgan olması gerekmez. “-dığı”yı (gayet makul olduğu gibi) farklı bir biçimde anlamlandırır-sak önermeleri de farklı bir biçimde anlamlandırabiliriz. Burada ileri sürülen tez bu bakımdan tarafsız olmaktan çok uzaktır. Önemli olan, birinci listedekiler gibi yüklem oluşturuca ifadelerin ortaya çıkışıyla birlikte *deneysel durumları, aralarında önermeler arasındaki ilişkilerin bulunduğu ilişkileri* kavrayıp ifade edebilmemizdir.

Pythagorasçı kuramların yapısıyla ve entelektüel stratejisiyle olan benzeşimi tamamlamak için şu soruya olumlu bir yanıt vermekten daha fazlasına ihtiyacımız yok. Kişinin tabi olduğu çeşitli önermesel tutum arasında geçerli olan genel *deneysel* ilişkiler hakkındaki sağduyuya dayalı anlayışımız, bu tutumlarda söz konusu olan önermeler arasında geçerli çeşitli mantıksal ilişkilere (eşdeğerlik, gerektirme, tutarsızlık vs) dayanır mı veya bunları yansıtır mı? Bu elbette böyledir. Aşağıdaki örnekler bence sağduyuya yerleşmiş bu ilkelerden bazılarına yaklaşır ve benim değişimle Pythagorasçı kuramların entelektüel stratejisiyle olan paralellikleri betimler. “ $\phi(p)x$ ” biçimindeki ifadeler “ x p’yi ϕ ’yor” şeklinde okunmalıdır.

(x) (p) [(istiyor(p)x & keşfediyor(p)x) $\supset$ memnun kalıyor(p)x]

(x) (p) [korkuyor(p)x $\supset$ istiyor($\sim$ p)x]

(x) (p) (q) [(inanıyor(p)x & inanıyor(p ise q)x) $\supset$ (inanıyor(q)x $\vee$ gözden geçiriyor(p)x $\vee$ gözden geçiriyor(p ise q)x)]

(x) (p) (q) [istiyor(p)x & inanıyor(q ise p)x $\supset$ (istiyor(q)x $\vee$ ($\exists s$) (istiyor(s)x & inanıyor(q ise $\sim$ s)x))] ²⁵

²⁵ Simgesel gösterimle ilgili bir nokta: İç bağlamlarda geçen “p” ve “q” değişkenlerinin yerine tümcelerin değil tümcelerden *oluşturulmuş* tekil terimlerin geçeceğini akılda tutmak gerekir. İngilizcede tekil

Gerçekten de ilgili deneysel düzenlilikleri, oldukları gibi, kendilerinin somutlaştırdığı veya yansıttığı mantıksal ilişkilere göre anlarız.

Okurun kendi başına tasarlayacağı örneklere anlık bir bakışı, bu ilkelerin tam da gündelik toplumsal alışveriş içinde öne sürülen ve kabul edilen öngörülerini, dilek-şart kipi kullanımlarını ve açıklamaları desteklediği iddiasını pekiştirecektir. Yukarıda açıkça belirtildiği gibi bunlar kuşkusuz bazı bakımlardan nitelenmeyi gerektirir, ama şimdi bu ayrıntılarla özellikle ilgilenmemiz gerekmiyor.

Öyleyse kişiler hakkındaki sağduyuya dayalı kavrayışın, başlıca ifadeleri tekil terim değişkenleri olarak önermeleri alan yüklem oluşturucu izleçler olan ve kaba ilkeleri (veya bunların merkezi çekirdeği) sayılar alanındaki ilişkilerden çok önermeler alanındaki ilişkilerden yararlanan Pythagorasçı olmayan bir kuram olduğu sonucuna varıyorum.

Şu âna kadar bu tutumu kabaca tasarlamış olduğumuz için şimdi de bazı eksik ayrıntıları tamamlamama ve bazı önemli karşıtlıkları keskinleştirmeme izin verin. İlgimizi çeken ilk konu, p 'ye inanıyor" gibi bağlamların yüklemisel

terim oluşturma işi, söz konusu tümce "bu" ("that") ön ekiyle başlatılarak yapılır. Burada ilgili değişken yerinin özel bağlamının bu işi yaptığını belirtebiliriz. Bu bağlamlara tekil terimlerce işgal ediliyorlarmış gibi davranmak, ' p ise q ' gibi bileşik tekil terimler oluşturmaya istediğimizde başka bir güçlük daha çıkarır, çünkü "ise-o halde" bir tekil terim işleci olmaktan çok tam anlamıyla bir tümce işlecidir ve aynı şey diğer standart bağlaçlar için de geçerlidir. Dolayısıyla bu tür bağlamlarda örneğin "ise-o halde"nin başka tekil terimlerden tekil terimler oluşturduğunu ve bunun gibi bağlamlarda ' p ise q ' önermesinin, ' p 'yi ve ' q 'yu sırasıyla öncül ve sonuç olarak oluşturmak için kullanılan tümcelerle oluşturulan normal İngilizce şart kipi tarafından ifade edilen önermeyi adlandıran bir tekil terim olduğunu belirtmemiz gerekir. Bunun gibi sınırlamalar gözlemlendiğinde, en azından *simgesel gösterim* bakımından iyi niyetle davranarak ilgili yerlerde nicelleştirmeler yapma yoluna gidebiliriz. Burada izlenmesi gereken model sadece temel sayı kuramıdır, buna göre örneğin ' x ' ve ' y ' tekil terimlerinden ' $x + y$ ' gibi tekil terimler oluşturabiliriz.

ve ilişkisel yorumlamaları arasındaki kalıcı sorundur. Buraya kadar anlatılanlar Platoncu bir eğilime sahip olanlar tarafından iyi karşılanabilir: Yeniden inşa ettiğim K-kuramı yalnızca önermeler üzerinde toptan nicelleştirmeler yapmayı gerektirmekle kalmaz, ayrıca sadece bir tane yönelmiş durumu ifade eden p olduğuna bir inanç taşımanın sonuçta soyut bir varlıkla $\neg p$ önermesi- uygun bir ilişki içinde bulunan *kendilikle* ilgili bir sorun olduğuna dair Platoncu görüşe güç verir. Çünkü daha önce benimsenmiş olan yüklemisel yorumlama yerine bu sefer ilişkisel yorumlamayı tercih edersek elimizde olacak olan şey tam da budur.

Bu düşünce çizgisi bence K-kuramının doğasını yanlış ifade ediyor. p olduğuna inanmanın soyut bir varlıkla (p önermesi) uygun bir ilişki içinde bulunma sorunu olduğu düşüncesi bence 5 kg ağırlığında olmanın esasen soyut bir varlıkla (5 sayısı) elverişli bir ilişki içinde olma sorunu olduğuna dair paralel iddiadan daha fazla şey anlatmıyor. En azından bu sonuncu türden bağlamlarda ilişkisel yorumlama son derece katıdır.

- x 5 kg ağırlığındadır
- x 5 m/s hızla hareket eder
- x 5 J/s ışıma yapar

gibi bağlamlar şu bağlamlardan daha makul bir şekilde listelenebilir:

- x çok hafif çeker
- x çabuk hareket eder
- x bolca ışıma yapar.

Son üç durumda temel fiilden önceki sözcük açıkça *zarf* fonksiyonu görür. Aynı zarf fonksiyonu bence önceki durumlarda da gerçekleşmiştir. Tek fark, zarf konumunda tekil terim olarak sayıları kullanmanın, özellikle sözü geçen konumun nicelleştirilmeye açık olduğu durumlarda temel fiili nitelemek yönünde daha isabetli, sistematik ve kullanışlı bir yol sağlamasıdır.

Bu değerlendirmeler bizi doğrudan söz konusu ifadelerin yüklem oluşturunca izleç yorumlamasına götürür, çünkü bu türden izleçlerdeki ilgili değişken yeri esasen bir zarf konumudur. Dolayısıyla Pythagorasçı kuramlarla ilgili durumlarda, bunların karakteristik ifadelerinin ilişkisel yorumlanmasıyla bağlı olmayız. Aksine durum zarfa dayalı bir yorum sayesinde en doğal biçimde kavranır. Üstelik aynı bence K-kuramının karakteristik ifadeleri için de geçerlidir. Tom'un uzun olduğuna inanıyor" gibi bağlamlarda "Tom'un uzun olduğu" yantümcesi –bir önermeye dayanan bir tekil terim– karmaşık bir yüklem bir ögesi olarak zarf niteliğinde bir fonksiyon sergiler.

K-kuramı yasalarının açıklayıcı örneklerinde görülen önermeler üzerindeki nicelleştirmelerle ilgili olarak benim içim rahat. Çünkü burada ne K-kuramını ne de önermeler üzerindeki nicelleştirme pratiğini öne çıkarıyorum. Benim tezim sadece, K-kuramının en isabetli biçimde önermeler üzerinde sistematik nicelleştirme içeren kuramsal bir çerçeve olarak yorumlanabileceğinden ibarettir. Önermelerin nicelleştirilmeye uygun olmayan kuraldışı varlıklar olması sebebiyle K-kuramının entelektüel bakımdan çökmüş olma olasılığını değerlendirmeye de tamamen hazırım.

Fakat aslında K-kuramının tam da bu sebepten dolayı çökmüş olabileceği hakkında kuşkularım var. 3. Bölümde özetlenen çizgilerdeki bir anlam kuramı –anlamın aynılığına dair bir anlayışı destekleyen kuram– bakımından, önermelere yanıt veren bir şey için ontolojimizde kurala uygun bir yer oluşturmamız mümkündür. Ayrıca ne olursa olsun, önermeleri İngilizce *tümceler* halinde yorumlasak bile K-kuramı işler bir kuram sayılır. Söz konusu nicelleştirme bu yüzden, en azından ilkesel olarak kurala uygundur. Bu ne K-kuramının ciddi sorunlar taşıdığını ne de bu sorunların önermelerle ilgili sorunla derinlemesine ilişkili olduğunu inkâr etmek anlamına gelir. Fakat yukarıda kaydedilen kendine özgü şikâyeti reddetmek anlamına gelecektir.

Şimdi duralım ve özetleyelim. Daha önceki sayfalarda özetlenen kendimize dair sağduyuya dayalı kavrayışımızın yapısal özelliklerine dikkat çekmemin iki amacı var. Birincisi kendilik kavrayışımızın yapısı ve belirli paradigmatik kuramların yapısı arasındaki benzerlikleri vurgulamaktır. Bu, kişiler hakkındaki sağduyuya dayalı kavramsal çerçevemizin kuramsal (sistematik ve kurgusal) doğasını başka bir açıdan betimlemek demektir. Ama ikincisi ve daha önemlisi, kişiler hakkındaki kavramsal çerçevemiz ile gerçekliğin geri kalanıyla ilişkili gelişen kavramsal çerçevemiz arasındaki can alıcı farkı ayırt etmektir. K-kuramı, sayısal değil de önermesel “tutumlar” atfeden karmaşık yüklemelerden yararlanması ve genel ilkelerinin bu tutumlardaki önermeler arasında geçerli olan *mantıksal* ilişkileri işlemesi bakımından benzersizdir. İşte öncelikle bu sebepten dolayı kendilik kavrayışımızın, doğanın geri kalanıyla ilgili gelişen kavrayışımızdan kararlı ve bağımsız bir tarzda ayrı durduğunu ileri sürüyorum. Bu iddialı kavrayış tamamen Pythagorasçıdır ve K-kuramının aykırı benzerlerinin onun kavramsal olarak süreklilik içindeki parçaları haline nasıl getirilebileceği bakımından *prima facie* sorunludur.

15. Zihin/Beden Sorunu

Önceki bölümler kabaca doğru olsa bile geleneksel zihin/beden sorunu son derece kendine özgü bir biçim alır. Bir yanda bildik psikolojik durumlar, diğer yanda beden ve merkezi sinir sisteminin nörofizyolojik durumları arasındaki ilişki sorunu, bir kuramın –kültürel bakımdan yerleşmiş K-kuramının– ontolojisi ile başka bir kuramın –deneysel psikolojinin zorlu bir süreç içinde kurmaya çalıştığı insanın nörofizyolojik etkinliği hakkındaki genel kuramın– ontolojisi arasındaki ilişkiyle ilgili bir sorun haline gelmiştir. Bizim buradaki sorunumuz yine bir kuramın başka bir *kuramı* ya kapsamayla ya da yerini almayla tehdit etmesinin başka bir örneğinden ibarettir. Üstelik eğer sorunun aldığı biçim buy-

sa, o zaman olası sonuçların kapsamı da sınırlı olacaktır ve başka alanlardaki entelektüel tarihimiz kılavuz olarak kullanılabileceğimiz zengin bir olası paralellikler topluluğunu bize sağlayacaktır. Şimdi ilgili olasılıkları gözden geçirmeyi deneyeceğim.

(A) İlk olarak K-kuramının insanın sinir sisteminin yapısını ve etkinliğini kavrayan materyalist bir kuram tarafından ne indirgenebileceğini ne de yerinin alınabileceğini ileri süren bazı düalist alternatiflere bir göz atalım. Burada üç olasılığı değerlendirmemiz gerekiyor.

(i) K-kuramı zaten gerçekliğin maddi olmayan, özerk bir boyutunun –belki de “yönelmiş fenomenlerin” alanının– esasen upuygun genel bir betimlemesi olduğu için indirgenemez ve yeri alınamaz olabilir. Bunun kaba bir tarihsel paraleli, 1910’da Maxwell’in elektromanyetik kuramının fiziksel gerçekliğin mekanik olmayan bir boyutu hakkındaki indirgenemez bir açıklama olarak açıkça ortaya çıkışı olacaktır. Birçok kimse elektromanyetik fenomenlerin, ince evrensel esir maddesindeki esnek bozunumları ve salınımları olarak anlaşılabilir olduğunun ortaya çıkacağını, elektromanyetizma yasalarının sadece bildik mekanik yasalarının son derece özel somutlaşmaları veya sonuçları olduğunun görüleceğini düşünmüştü. İlginç bir şekilde bunun aslında böyle olmadığı ortaya çıktı. Dolayısıyla elektrik yükü kavramı kütle (ve uzunluk ve süre) kavramının yanı sıra gerçekliğin temel parametrelerinden biri olarak haklı yerini aldı. Aynı şekilde K-kuramının da yeri alınamaz ve indirgenemez olduğu, psikolojik fenomenlerin benzer şekilde gerçekliğin özerk ve temel bir yönü olduğu ortaya çıkacaktır. Bu olasılığa “basit düalizm” diyelim.

(ii) Farklı (ve *a priori* daha muhtemel) bir olasılık ise K-kuramının ontolojisinin indirgenebilmesi, ama daha genel bir maddi olmayan ve bağımsız fenomenler alanına, özel olarak insan psikolojisinin yalnızca küçük bir parçasını yansıttığı bir fenomenler alanına indirgenebilmesidir. Başka bir deyişle K-kuramı materyalist bir indirgeme bulmayı başara-

masa da mesela genel bir “ektoplazmik özler” bilimine veya materyalist olmayan başka bir kurama indirgenebileceği ortaya çıkabilir. (Burada kurulabilecek tarihsel bir paralellik, geometrik optiği mekanik bir indirgemeye tabi tutmaya ve en sonunda elektromanyetik kurama indirgemeye yönelik birçok girişimin [örneğin Huygens’in, Newton’un girişimlerinin] başarısızlığa uğraması olabilir.) Bu ikinci olasılığa “indirgeyici düalizm” diyebiliriz.

(iii) (A) varsayımı altındaki üçüncü olasılık, benim de daha önce düşünmediğim bir olasılıktır, ama buna rağmen gerçektir. Özel olarak K-kuramının mesela (ii)de olduğu gibi daha genel bir “ektoplazmik özler” kuramı tarafından yerinin alınabileceği, ama bu daha genel kurama indirgenemez olacağı ortaya çıkabilir. K-kuramının ontolojisi bu yüzden onun yerini alan daha genel kuramın ontolojisi lehine elenecektir. Bu olasılığa “eleyici düalizm” diyelim! Bu olasılığın fark edilmeden geçilmesi belki de şaşırtıcı değildir, çünkü sağduyuya dayalı zihin ontolojisinin korunması her zaman düalistlerin çığırkanlıklarının bir parçası olmuştur. Öyleyse belirtmek gerekir ki sağduyuya dayalı K-kuramsal ontolojimizden vazgeçmek materyalist bir ontolojide olduğu kadar materyalist olmayan bir ontolojide de tamamen olanaklıdır.

(B) Eğer düalizm bizim sağduyuya dayalı psikolojik ontolojimize açık değilse, materyalizm de aslında ona düşmanca yaklaşmaz, çünkü K-kuramının merkezi sinir sistemiyle ilgili yeterli bir kuram tarafından hem yeri alınabilir hem de ona indirgenebilir olduğu ortaya çıkabilir. Bu da demektir ki, nörofizyolojik yapıımızı ve etkinliğimizi derinlemesine anlamaya çalışmak

- (1) insan davranışlarını açıklamak söz konusu olduğu ölçüde K-kuramını gereksiz kılacak ve
- (2) K-kuramının berrak ve eş güçte bir görüntüsüne alt-yapı olarak kapsayacak veya içerecek

kestirimsel ve açıklayıcı kaynaklar sağlayabilir. Özdeşlik kuramına (indirgeyici materyalizm) yol açan beklenti hemen

hemen budur. Bu durumda herhangi bir cismin sıcaklığının onu oluşturan moleküllerin ortalama kinetik enerjisiyle özdeş olduğunun ortaya çıkması gibi düşüncelerin, acıların ve arzuların da merkezi sinir sisteminin özel durumları ve olaylarıyla özdeş olduğunun ortaya çıkacağı beklenir. Dolayısıyla bildik kategorilerimiz daha kapsamlı bir ontolojik düzene çevrilerek var olmaya devam edecektir.

Kuşkusuz özdeşlik kuramcısının madde (1) hakkındaki iyimserliği sağlam temellere dayanır. Zihinsel fenomenlerle ilgili mevcut kuramsal durumu birçok bakımdan son yüzyıldaki "dirimsellik" fenomenleriyle ilgili kuramsal durumun günümüzdeki benzeşiği olarak saymak gerekir. Hatırlanacağı gibi, canlı doku etrafında gerçekleşen fenomenler, kimyanın ve termodinamiğin inşa ettiği hızla genişleyen şeyler düzenindeki doğru yerlerini zamanla bulmuştu. Birçok kimse canlı dokunun, maddenin sergileyebileceği herhangi bir şeyden tamamen ayrı bir "dirimsellik ilkesini" içerdiğini veya somutlaştırdığını, yine de salt fiziksel bakımdan düzen kazanabileceğini düşünüyordu. Çünkü canlı ve cansız madde arasında görünüşe göre kalıcı bir uçurum bulunuyordu: Canlı dokudan her zaman eylemsiz madde elde edilebileceği, ama görünüşe göre bunun tam tersinin yapılamayacağı olgusu; canlı dokunun kendini yeniden üretebilmesi olgusu; şaşırtıcı metabolik etkinlik olgusu ve özerk morfolojik artikülasyonun eşi görülmemiş gizemi; işte bütün bunlar tuhaf ve özerk bir etkenin iş başında olduğunu düşündürüyordu.

İddianın kuvveti elbette kişinin fiili ve olası kimyasal fenomenlerin muazzam karmaşıklığına ve son yüzyılda şekillenmekte olan dinamik ve yapısal bir kimyanın açıklayıcı potansiyeline aşinalığıyla ters orantılıydı. Çünkü canlı dokunun sonuçta kütlesi olduğu, kimyasal enerjiyi kinetik ve termal enerjiye dönüştürdüğü ve belirgin bir kalıntı bırakmadan tamamen bildik elementlere bozunduğu açıktı. Kimya kuramı, canlı dokular sorununa sistematik bir biçimde yönelmeyi sağlayacak kavramsal ve teknik kaynakları zaten içeriyor ve canlı dokularla ilgili sorunu maddenin

kimyasal/yapısal/dinamik örgütlenmesiyle ilgili bir sorun diye yorumluyordu. Buna karşın “dirimselcilik” teriminin içi boştu; anlamlı bir kuram topluluğuna, bir araştırma programına, önceden sağlanmış kazanımlarla örtüşmeye yönelik bir vaade işaret etmiyordu. Karşı çıktığı materyalizmi inkâr etmekten fazlasını yapmıyordu. Buna karşın materyalizm biyolojik fenomenlerin upuygun bir açıklaması için çok daha fazla umut vaat ediyordu ve yolunu açtığı uğraşların kendisine sağladığı neredeyse kesintisiz başarılar silsilesinden tamamen bağımsız olarak taraftarlarının iyimserliğini haklı çıkarıyordu.

Şimdi insanların duyarlı/akıllı davranışına geri dönerek materyalist bir açıklamanın olanaklarını tamamen aynı şekilde ele almak gerekiyor. Materyalist bir ontolojinin arkaplan ağırlığı bundan önce hiç olmadığı kadar fazladır. İnsanların davranışsal özelliklerinin sinir sisteminin maddi örgütlenmesi bakımından açıklanması için sağladığı potansiyel muazzamdır, dolaysızca elde edilebilir ve şimdiye kadar kısmen gerçekleştirilmiştir. Dirimselcilik gibi düalizm de, karşı çıktığı materyalizmi inkâr etmekten fazlasını yapmayarak, ona rakip olabilecek herhangi bir kavramsal kaynak sağlamakta başarılı değildir. Bir nokta daha vardır: Bizim kendi durumumuz ve duyarlı/akıllı yetenekleri çok az olan veya hiç olmayan yaratıkların durumu arasında doğanın sergilediği sürekliliği de hesaba katmamız gerekir. Canlıyı cansızdan ayırdığı görülen uçurumun amaçlı veya akıllı davranış durumunda hiçbir paralelliği yoktur. Hayvanlar krallığının geri kalanıyla olan sürekliliğin farkına varmak gerekir. Ayrıca bu süreklilik yatay olduğu kadar dikeydir de, evrimsel tarihimizi ve onun tamamen maddi olan başlangıçlarını unutmamamız gerekir.

Madde (1)’le ilgili olarak bu kadarı yeter. Ama madde (1) tek başına yeterli değildir. Özdeşlik kuramcısının tutumu bakımından çok önemli olan başka bir şey de madde (2)’nin K-kuramının materyalist ardılına *indirgeneceği* iddiasıdır. Burada iyimserliğin, çoğu özdeşlik kuramcısının takdir etti-

ği ölçüde haklı olup olmadığı o kadar açık değildir. Bu ikinci iddiaya yöneltilen eleştiriler tamamen farklı iki yönden gelir ve özdeşlik kuramı aleyhine başlıca iki materyalist alternatifini temsil eder. Şimdi bunlara bakacağız.

(C) İki eleştiriden daha az radikal olanı, özdeşlik kuramıyla yakından ilişkili, ama aynı ölçüde materyalist taraftarları tarafından bu görüşten keskin bir biçimde ayırt edilmiş olan popüler bir görüşten kaynaklanır. Hilary Putnam'ın fonksiyonalizmini kastediyorum.²⁶ Bu görüşe göre psikolojik durumlar, herhangi bir varlık için bir psikolojiye sahip olmak (psikolojik durumlara maruz kalmak) onun duyuşal girişimleri, içsel durumları ve motor çıktıları arasında belirli bir fonksiyon örgütlenmesini gerçekleştirmesi ve somutlaştırması olması anlamında fonksiyonel durumlardır. Putnam'a göre bu yüzden psikolojik durumlardan bahsetmek ontolojik bakımdan tarafsızdır, çünkü bu düzeydeki betimlemeler, ilgili fonksiyonel örgütlenmeyi meydana getiren her neyse onun doğası ve yapısı bakımından herhangi bir yükümlülük taşımaz. Olması gerekenin de bu olduğu ileri sürülür, çünkü aynı fonksiyonel örgütlenmenin büyük ölçüde farklı (örneğin hücresel, kristal, gaz vs) yapıları olan canlılarda ve sistemlerde gerçekleşmesi, cisimleşmesi veya somutlaşması açıkça olanaklıdır. Buna göre psikolojik betimlemeler onları somutlaştırabilecek çeşitli maddelerden herhangi biriyle ilgili betimlemelere indirgenemez. Bunlar bu tarz konulardan soyut bir düzeydeki betimlemelerdir.

Böylece özdeşlik kuramıyla olan farklılığın temel noktası ortaya çıkar: Putnam'ın reddettiği şey, psikolojik betimlemelerin indirgenebilirliğidir. Bunun gerekçesi de bu betimlemeleri somutlaştırabilecek farklı katmanların çokluğudur. Psikolojik betimlemeleri bu türden herhangi bir katmana

²⁶ Bkz. Hilary Putnam, "Minds and Machines," *Dimensions of Mind*, ed. Hook (New York, 1960); ayrıca "Robots: Machines or Artificially Created Life?" *Journal of Philosophy*, cilt 61, sayı 21 (1964); ayrıca "The Mental Life of Some Machines," *Intentionality, Minds, and Perception*, ed. Castaneda (Detroit, 1967).

özgü kategorilere indirgemeye yönelik herhangi bir girişim, onun geriye kalan katman türlerine uygulanabilirliğiyle tutarsız olacaktır. Ne gariptir ki bu sıkıntımız aslında zenginliklerimizden biridir. "Ayrırcı indirgemedede" bulunmayı deneyebiliriz, ama bu kavramın anlamı da pek net değildir ve bu başarlarsa bile ayrıklık(lar)ın doğasının açık uçluluğu ciddi bir güçlük olarak varlığını sürdürecektir.

Bu değerlendirmeler merak uyandırıcıdır. Bizim için uygun olan, ne psiko-fiziksel özdeşlikleri savunma yükünü ne de zihinsel olanı bütünüyle reddetme yükünü taşıyan tutarlı bir materyalizm olasılığıdır. Bütün bunları akla getiren öncül ise kuşkusuz doğrudur: Yabancı bir fiziksel yapısı olan varlıklar olmak en az bizim kadar kişi (yani K-kuramının kurucu modeli) olmayı sağlayabilir. Bu doğru olsa bile bence Putnam'ın tutumu önemli ölçüde hatalıdır. Şimdi de bunun nedenini açıklamaya çalışacağım.

İlk önce, psikolojik betimlemelerin tamamen fonksiyonel betimlemeler olduğunu ileri sürmesi nedeniyle Putnam'ın tutumunun sağduyuya dayalı psikolojimizin toplama bilgisinin düzeltilebilir deneysel bir kuram meydana getirdiğine karşı çıkması zorunlu görünür. Ama bu çalışmada ileri sürülen birçok değerlendirmenin gücüne güvenerek bunun bu statüde olduğunun tamamen açık olduğunu söyleyeceğim. Putnam'a ait ("Robots: Machines or Artificially Created Life?"da [Robotlar: Makineler mi, yoksa Yapay Yaşamlar mı?] yer alan) olduğunu bildiğim itirazlarla kolayca başa çıkılabilir. Birincisi bir *reductio* biçimindedir ve söz konusu görüşe göre bildik zihinsel durumların varoluşunun sağduyuya dayalı psikolojinin öne sürdüğü deneysel üstünlüklerine bağlı kılındığını ileri sürer. Bu *reductio*, onun tamamen doğru olan sonucunu kabul ederek etkisiz hale getirilir. İkinci itiraz K-yüklemelerinin kuramsal doğası ile bunların birinci kişi gözlem bildirimlerindeki sık kullanımı arasında bir tutarsızlık bulmaya yeltenir. Ama 2. Bölümde gördüğümüz gibi, genel olarak gözlem yüklemeleriyle ilgili olarak bu ikisi birbirleriyle tamamen uyumludur. Özetle burada K-kuramının

düzeltilerabilir deneysel bir kuram olduğu görüşünü çürütecek hiçbir şey yoktur.

İkincisi ise, daha önce kabul edilen çoklu gerçekleşme öncülünün psikolojik betimlemelerin indirgenemezliğini zorunlu kılmamasıdır. K-kuramının başarılı modelleri (muhtemelen oldukları gibi) birçok farklı maddi katmanda gerçekleşebilse bile bundan K-kuramının materyalist bir biçimde indirgenemez olduğu sonucu çıkmaz. Çünkü bu türden modellerin hepsi ve sadece bunlar hakkında, bunların hepsini kuşatmak için yeterince temel olacak türde fiziksel terimlerle bir nitelemenin, gerçekte olduğu gibi K-kuramının indirgendiğı bir nitelemenin bulunması yine de mümkündür. Örneğin bizim, gazsı yapıdaki Nebulalılar, kristal yapılı Plütonluların ve etraftaki başka kişilerin hepsinin "süperheterodin negentropi çiçekleri" olması, bu ifadenin ise, şu anki haliyle hayret verici genellikte bir kuram olan istatistiksel termodinamiğin geleceğe ait ve daha eksiksiz bir biçimde dile getirilmiş bir versiyonunun söz dağarcığına ait olması tamamen olanaklıdır. Eğer hepimizin böyle bir kurama göre tek anlamlı bir nitelemesi bulunursa, K-kuramının ona indirgenmesi de elbette olanaklı olur. Kendi adıma ve burada özetlenecek gerekçelerden dolayı bu ikinci olasılığın çok yüksek olacağını sanmıyorum; ama mevcut bağlamın gerektirdiğı tek şey zaten bunun olanaklı oluşudur. Putnam'ın aksine bizim sağduyuya dayalı psikolojik betimlemelerimiz özünde indirgenemeyecek türde değildir.

Öte yandan bunların aslında indirgenemez oldukları da ortaya çıkabilir. Putnam'ın görüşü bir çözümleme olmayı başaramadığı halde bir kehanet olmayı başarabilir ve bunun ifade ettiğı olasılık da önemlidir. Açıklamaya çalışacağım. Birincisi gelecekteki araştırmaların bizim K-kuramının çeşitli maddi katmanlarda somutlaşabilir olduğuna dair beklentimizi doğruladığını varsayalım. İkincisi bunun gibi her bir durumda (K-kuramı tarafından ima edilen) söz konusu fonksiyonel örgütlenmenin bu katmana özgü olan fiziksel yapıdan nasıl çıktığını açıklayabildiğimizi varsayalım. Yani

materyalizm devam ettirilsin. Ama son olarak da, bütün bu detaylı kavrayışa rağmen, K-kuramının modelleri olan bu özel durumların hepsi için, tamamen fiziksel terimlerden oluşan, birleştirici bir nitelemeye ulaşamadığımızı varsayalım. Buna göre bunun en fazla soyut bir fonksiyonel niteleme sağlayacağı görülür, *çünkü bu olayda kişilerin doğal bir tipi meydana getirmeyeceği ortaya çıkar*. Burada tasarlanan keşifler K-kuramının “doğasını değiştirme” etkisine yol açarlar: İlkelerinin birçoğuna artık belirli bir doğal türle ilgili yasa benzeri genellemelermiş gibi değil, doğal olmayan belirli bir tipin koşullu nitelemeleriymiş gibi bakılabilir. (Bunu örneğin bir *aritmetik hesap makinesi* olarak sayılabilecek bir şeyin işlemlerini belirten soyut ilkeler kümesiyle karşılaştı-
rın.) Kısacası Putnam’ın haklı olduğu ortaya çıkar. Bu türden bir sonuç için tarihsel bir örnek bulamayacağım, ama basit cep hesap makineleri ağaçlarda yetişiyor olsaydı bizim tarihimizde elbette böyle bir örnek bulunabilirdi.

Bu kadar anlayışlı tahmin yeter. Maalesef bu tahmin, tıpkı özdeşlik kuramı (ve ilk iki düalizm biçimi) gibi, son derece sorunlu bir yönden aşırı ölçüde iyimserdir. Açıkça söylemek gerekirse, K-kuramı için *bizim* eşsiz modeller olduğumuzu varsayar; K-kuramının kategorilerinin, gelecekteki kuramın ve deneylerin merkezi sinir sisteminin işlemleri üzerine tutacağı ışıktan etkilenmeden kalmalarına yetecek şekilde eksiksiz olduklarını varsayar. Kendimiz hakkındaki fonksiyonel bir nitelemenin, yani K-kuramının bile yeterli bir merkezi sinir sistemi (MSS) kuramının sağlayacağı beklenebilecek çok daha üstün fonksiyonel nitelemelerle kıyaslandığında taksonomik açıdan çarpık, kökten eksik ve sürekli kullanılmayı hak etmesi için bütün yönleriyle çok karmaşık olduğu ortaya çıkabilir. K-kuramının o zaman da olduğu gibi veya tamamen fonksiyonel bir niteleme olarak bile kalıp kalmayacağı, gelecekteki araştırmaların kuşkusuz üreteceği alternatif kendini anlama tarzlarıyla ilgili ne kadar iyi ve ne kadar elverişli bir niteleme olacağına bağlıdır. Bir olasılık onun görece sakat olduğunun ortaya çıkmasıdır ve bu iddia

da buradaki dördüncü başlıca tutumu ortaya çıkarmaya hizmet edecektir.

(D) Materyalist görüşlerden sonuncusu K-kuramının nihai kaderi hakkında en az iyimser olanıdır. Düalist K-kuramı için materyalist olmayan bir zafer beklerken, özdeşlik kuramcısı onun materyalist bir indirgeme sayesinde varlığını koruyacağını beklerken, fonksiyonalist de onun doğası değişmiş bir biçimde varlığını koruyacağını beklerken, dördüncü bir görüş onun tamamen ortadan kalkacağını öngörür. Eleyici materyalist K-kuramının, doğrusunu söylemek gerekirse, *yanlış* bir kuram olduğunu savunur. Buna göre, nihayet kendi nörofizyolojik etkinliğimizin upuygun bir kuramını inşa etmeyi başardığımızda bu kuram kendi ilkel öncüsünün yerini kolayca alacaktır. Diğer yanlış kuramlar gibi K-kuramı da elenecektir ve zihinsel duyumların sağduyuya dayalı bildik ontolojisi Stoacı canlarla, simyanın özleriyle, flojistonla, kalorikle ve ışık saçan eterle aynı kaderi paylaşacaktır.

Böyle bir görüşü neden ciddiye alalım? Onu neden ciddiye almamız gerektiğini görmek için ispat yükünü bir süreliğine karşı tarafa yükleyelim ve yukarıda tartışılan (A)'dan (C)'ye kadarki alternatiflerin K-kuramının varlığını sürdürmesi hakkında neden bu kadar eşit ölçüde iyimser olduğunu soralım. Bu iyimserlik bence K-kuramının insan davranışının dinamikleriyle ilgili doğru bir açıklama olduğuna, K-kuramının ontolojisinin (belki temel olmasa da) *gerçek* olduğuna dair eleştirel olmayan varsayımdan kaynaklanır. Yanlış kuramların yerinin alınabildiği söylenir, ama doğru bir kuramın ileriki araştırmaları tehdit olarak görmesine gerek yoktur.

K-kuramının kategorik çerçevesine böyle güven duyulmasını anlamak tarihsel bakımdan güç değildir. Sözü geçen çerçevenin kuramsal bir çerçeve olması nispeten yeni bir anlayıştır ve bu anlayış olmaksızın bu çerçevenin varsayımsal bir şey olarak değil, daha önce olduğu gibi, apaçık bir şey olarak ortaya çıkması muhtemeldir. Fakat bu ona duyduğumuz

güveni açıklayabilirse bile onu gerekçelendirmek yönünde herhangi bir katkı yapmaz. Gerekçelendirme için bakılacak sadece tek bir yer vardır ve bunun ölçüsü aslında birbirimizi karşılıklı olarak anlamamızın aracı olarak K-kuramının fiili başarısıdır. Ancak iyice yakından bakılırsa tam da burada durumun son derece sorunlu olduğu görülür, çünkü onun bu başarısı birçok yönden son derece yetersizdir. Hem pratik hem de olgusal akıl yürütmeye ilişkin kavrayışı olsa olsa baştan savmadır; sağladığı duygu kinematığı ve dinamiği bulanık ve yüzeyseldir; algıya ve algısal yanılısamaya ilişkin kararsızlıklar ona göre büyük ölçüde gizemlidir; öğrenme sürecine ilişkin kavrayışı olağanüstü düzeyde zayıftır; akıl hastalığının doğasına ve nedenlerine ilişkin kavrayışı ise neredeyse hiç yoktur. Özetle algılayan/akıl yürüten/duygulanan yaratıklar olarak kendimiz hakkında anlamadığımız ve davranışlarımız hakkında açıklamaya başlayamadığımız çok şey vardır. K-kuramı, çok karmaşık bir fenomenler kümesi bize açıkçası yüzeysel bir yorum sağlar. Buna uygun olarak onun filin başarısı, ucuna büyük umutlar bağlanan ince bir ip gibidir ve onun derin güçsüzlüğü ve apaçık yüzeyselliği, üzerinde kuşku tohumlarının yeşerebileceği zengin bir ortam sağlar. Üstelik K-kuramı, tarihin kaydettiği kadar eski zamanlardan beri bütün insan kültürlerine etkili ve sürekli bir hizmette bulunmuştur ve gelişmeye alan bırakmasına rağmen K-kuramı bütün bu bin yıllar boyunca hiçbir önemli gelişme veya ilerleme kaydetmemiştir. Bu ışık altında bakıldığında K-kuramı insan doğası sorununa yönelik çıkmaz bir yaklaşım olarak, sadece geliştirilen alternatiflerin pratik eylemsizliği ve yetersizliği yüzünden varlığını korumuş bir yaklaşım olarak kendini gösterir. Verimsizliği temel kategorilerinin yetersizliğine kolayca atfedilebilir ve bunların ve bunları kavramayı sağlayan sağduyu yasalarının, kendi içsel etkinliğimiz hakkındaki gerçekten upuygun bir kuramın çerçevesi içinde doğal bir yeniden kavrayış veya formülleme bulabilmek için çok karışık ve yüzeysel olduklarının ortaya çıkacağını ummak makul değildir.

İndirgenebilirlik elbette bir derece sorunudur ve K-kuramının şeylerin doğru açıklamasıyla *hiçbir* ilişki taşımadığının ortaya çıkması olasılık dışıdır, ama eleyici materyalist bunu kolayca kabul eder. Onun tek iddiası, K-kuramının ontolojik bir indirgemeyle yeterince düzgün bir şekilde indirgeneceğini beklemenin akla uygun olmadığını ve adeta daha güzel bir yüz için kolayca bir kenara bırakılacağını, terk edileceğini beklemenin daha fazla akla uygun olduğunu düşündürtecek kadar yetersiz deneysel üstünlükleri olduğudur. Bu güzel yüz bizden saklanmaya devam ettiği sürece bunun gerçekleşebilmesindeki kolaylığı hayal etmek kuşkusuz güçtür, ama kendi entelektüel tarihimizden çıkarılan dersler bizi bu güçlüğün temsil ettiği dar görüşlü önyargılardan kurtarabilir.

K-kuramı gerçekten bir kuramsa, o zaman az önce belirtilen uzun vadeli sonucun gerçek bir olasılık olduğunu kabul etmek gerekir. İçgözlemin düşüncelerin, arzuların, tutkuların ve duyumların varlığını doğrudan açığa çıkardığına karşı çıkmanın da bir yararı olmayacaktır. Çünkü gördüğümüz gibi içgözlem, (mevcut) anlama aracının bizzat K-kuramı olduğu, edinilmiş kavramsal anlama alışkanlıklarının kullanılmasına dayanır. Kalorik akışkanının varoluşun algısal bakımdan apaçık olduğu gerekçesiyle –ilgili deneyimi bu kurama göre kavramsallaştırma yönünde eğitilmiş olarak– onun gerçekliğinde ısrarcı olmak da öyle. Dolayısıyla eleyici materyalizm fazlasıyla güncel bir seçenektir.

Böylece K-kuramının varacağı olası gelecekler ve onun çeşitli taraftarları arasındaki sorunların doğası hakkındaki genel özetim tamamlanmış oluyor. Bunların her birinin görelî olanaklarını nasıl değerlendirmemiz gerekir? Burada önemli bir nokta kendini derhal açığa vurur. §14'te incelenen tarihsel/kuramsal/deneysel arkaplana bakılırsa düalizmin olanaklarının önemsiz olduğu kaydedilmelidir. Sorun (B), (C) ve (D) arasında yapılacak bir seçimdir. Bu noktada karar vermek daha da güçleşir ve tartışmanın geriye kalan taraflarının beklediği şekilde insan davranışlarının ve içsel etkin-

liklerinin materyalist bir açıklaması fiilen tamamlanmadan önce kesin bir karar vermenin olanaksız olduğu kuşkusuz ortaya çıkacaktır. Geriye kalan sorunlar bakımından her şey bu kuramın ve onun K-kuramıyla olan (veya olamayan) ilişkisinin kapsamına ve henüz icat edilmemiş olan kuramın fiili içeriğine önemli ölçüde bağlıdır.

Öyleyse önseziler dışında elimizdeki uygun öncüller sadece K-kuramının farkına varılabilir üstünlükleri ve yetersizlikleridir. Onun yetersizliklerinin aslında çok fazla olduğu yargısına varırken eleyici materyalizm lehine güçlü bir eğilim sergilemiş oluyorum, ama bu noktada daha açık bir iddiada bulunmayacağım. K-kuramının zayıflığı yine son bölümdeki bir tartışmanın konusudur.

16. İçgözlemsel Bilincin Açılımı

§5'in sonunda, kişinin kendi psikolojik durumlarıyla ilgili çıkarımsal olmayan yargıların, genel olarak gözlem yargıları sınıfının epistemolojik bakımdan sıradan üyeleri olduğu söylenmişti ve bu iddia §13'te daha etraflıca açıklanmış ve savunulmuştu. İlgili tartışmanın şu âna kadarki başlıca konusu, kendilik algısının kişinin içsel durumlarına verilen kavramsal tepkilerin, kişinin geliştirdiği veya edindiği kendini anlama matrisi içinde yapılan tepkilerin eğilimlerin hükmettiği şekilde gerçekleştirmelerine dayanır. Bizim mevcut tepki matrisimiz K-kuramıdır, fakat bunun her zaman böyle olmadığını rahatça varsayabiliriz. Bizim ilkel (dil öncesi) atalarımızın kendilerini nasıl düşündüklerini asla bilemeyiz, ama bizim kendi psikolojimizle ilgili kavramsal çerçevemiz arada geçen zamanda kuşkusuz muazzam bir gelişim geçirmiş, beyin kapasitemizin, dilsel yeteneklerimizin ve toplumsal bütünleşmemizin evrimiyle uyum içinde evrimleşmiştir. Bazılarının herhangi bir evrimci kuramın karşısındaki benzersiz bir güçlük olduğunu düşündüğü bir fenomen olan "kendilik bilincinin ortaya çıkışında" bu yüzden esasen gizemli hiçbir şey yoktur. İleri sürülen görüş bağlamında bu

özel bir öğrenme durumundan –kişinin *kendini* algılamayı ve anlamayı öğrenmesiyle ilgili bir durumdan– ibarettir.²⁷ Kişi çevrenin durumlarına karşı sistematik tepkiler vermeyi öğrenebiliyorsa kendi durumlarına karşı sistematik tepkiler vermeyi de öğrenebilir (birincisini yapabiliyorsa ikincisini zaten yapabiliyor olması gerekir). Genel olarak toplumsal ve dilsel bağlamdaki öğrenmede söz konusu olduğu gibi bu da kültürel bir çığ haline gelebilir. Paylaşılan bir çerçeve bir kez birçok bireyde etkili olmaya başlarsa, olanak sağladığı daha fazla öğrenmenin karşılığında evrilmeye ve gelişmeye devam eder. Kendilik anlayışının toplumsal olarak desteklenen mekanizması sonuçta o kültürel mirasın faydasını görmeden yetişmiş bir bireyde bulunması hiç muhtemel olmayacak kadar derin ve ayrıntılı bir içgözlemsel farkındalığa yol açar. Öyleyse kişinin halihazırda yaşadığı *kendilik* farkındalığının bu yüksek derecesinin nihayetinde kendi nedensel tarihi bakımından toplumsal bir fenomen oluşu biraz ironik bile olsa önemli bir gerçektir.

Biz insanlar bu kadar ilerlemiş olmamıza rağmen yolculuğumuzu burada bitirecek miyiz? K-kuramı insanın içsel doğası hakkında söylenebilecek son söz mü? İçgözlemsel görüşümüz sonsuza kadar bu kuramın sağladığı belirli kategorilerle mi sınırlı olacak? Bunlar retorik sorulardır, çünkü yanıtları kuşkusuz eşit ölçüde olumsuzdur. Son bölümde tartışılan materyalist alternatiflerin üçü (ve aynı şekilde üç düalist alternatiften ikisi) için psikolojimizin daha öğrenilmeyi bekleyen bölümleri bulunmaktadır. Sonuç olarak, içgözlemsel etkinliklerimizin biçiminde ve özünde olası bir açılım ve/veya dönüşüm için fazlasıyla yer vardır. Aslında kişinin dışsal dünyayı kavrayışı bakımından söz konusu olanla tam olarak aynı ölçüde açılım kişinin kendi içsel durumlarını kavrayışı bakımından da söz konusudur. Çıkarımsal olmayan kavramsal tepkilerimizin halihazırda içinde yapıldığı çerçeve, gerçekliğe tamamen uygun olmaktan uzaktır ([B]'ye

²⁷ Gizemini koruyan şey elbette genel *öğrenme* fenomenidir.

göre yetersiz kalacak derecede geneldir, [C]'ye göre yalnızca fonksiyonel bir betimlemedir ve [D]'ye göre yanlış diye bir tarafa bırakılacak kadar karışıktır). Bu türden tepkilerin, içsel durumlarımız ve etkinliklerimizle ilgili daha nüfuz edici bir kuramın çerçevesi içinde verilebilmesi bu yüzden olanaklıdır. Ayrıca daha önce olduğu gibi, eski içsel görüşümüz ve yenisi arasındaki fark muazzam olabilir.

§4'teki gibi bir sonucu detaylandırırken önemli bir avantajım vardı: Her yönüyle dünyayla ilgili olarak biz, toplam üstünlükleri sağduyuya dayalı şemaninkileri fazlasıyla aşan kuramsal bir ağa sahibiz. "Yeni" şema zaten elde olduğu için kişi gözlemsel bir rol üstlenip her durumdan yola çıkarak boş zamanlarında onun genel bir fikrine varmaya çalışabilir, bütünleşmeye çok yaklaşmış yeni algılama tarzının etkili bir hissini edinmeye başlayabilir ve kavranan bilgi yoğunluğunun nasıl keskin bir biçimde arttığını ayrıntılı biçimde değerlendirebilir. Maalesef mevcut durumda yol bu kadar kolay değildir. K-kuramını indirgemeye (veya onun bizdeki somutlaşmasını açıklamaya veya onun yerini tamamen almaya) elverişli olduğu öngörülen üst çerçeve henüz kavrayışımızın ulaşabileceği kadar yakın değildir. Ayrıca genel hatlarını kayda değer bir berraklıkla ayırt edebileceğimizi iddia edemeyiz. Dolayısıyla onun çıkarımsal olmayan tahmini uygulamalarını kontrollü olarak araştırmak konu dışıdır.

Böyle bile olsa ileriye bakmak kolaydır. K-kuramının yerinden edilme tehlikesi, özellikle onun önermesel tutumlara ilişkin kavramsal mekanizmasıyla ilgili olarak henüz acil olmamakla birlikte, *Homo sapiens*'in davranışsal dinamikleri ve içsel etkinlikleri hakkındaki mevcut bilgimiz bu kuramın sağladıklarını hayli aşar. Ayrıca bu içsel durumların çoğu bakımından, bunların çıkarımsal olmayan kavramsal kavrayışın kapsamı içine sokulabileceği gayet açıktır.

Öncelikle, standart biçimde kültürel etkileşime uğramış içgözlem tarafından zaten kavranan bildik durumlardan ve süreçlerden bazılarının -K-kuramsal olmayan terimlerle- olası bir yeniden kavranışını ele alalım. (Bu yeniden

kavrayışın bir tip/tip indirgemesi bağlamında mı, molar fonksiyonel örgütlenmenin nörolojik bir açıklaması bağlamında mı, yoksa toptan bir kavramsal yerinden edilme bağlamında mı gerçekleşeceği konusunda kesin bir şey söylemiyorum. Burada önemli olan şey şudur: Eğer içsel durumlarımızı K-kuramı tarafından sağlanan betimlemelere göre içgözleme açık saymayı istiyorsak, o zaman bunların [ilkesel olarak] K-kuramını kapsama veya onun yerini alma vaadinde bulunan herhangi bir kuram tarafından sağlanan betimlemelere göre içgözleme açık saymaya da istekli olmamız gerekir.) Bunun gibi yeniden kavrayışlar mevcut kavrayışlarımıza sıkı sıkıya karşılık gelebilir veya sadece uzaktan benzeşebilir, fakat olası örnekleri bulmak da güç değildir. Örneğin “acı” deyince tek seferde anlaşılan durumların kayda değer çeşitliliği, (çevresel olarak) A-delta liflerimizdeki ve/veya C-liflerimizdeki veya (merkezi olarak) talamusumuzdaki ve/veya retiküler oluşumdaki türlü uyarım tarzları olarak daha ayırt edici bir biçimde kavranabilir. Genelde “ardıl görüntüler” olarak kavranan şeyler, retinanın fotokimyasal şebekesindeki farklı ölçülerdeki yorgunlukları ve bu alanların zaman içinde sergiledikleri kimyasal davranışların –özel olarak bunların rodopsini (siyah/beyaz) ve iyodopsini (muhtelif renkler) yeniden sentezlemesi– uygun bir biçimde bilgilendirilmiş içgözlem tarafından derhal takip edilmesi olarak daha etkili bir biçimde kavranabilir. Bildiğimiz “fosfenler” görsel sinir sistemindeki kendiliğinden gerçekleşen elektriksel etkinlikler olarak kavranabilir. Hızlanma ve düşme duyuları, vestibüler sistemdeki ufak, jöle benzeri, doğrusal ivme ölçerler olan vestibüler makulalardaki deformasyonlar ve gevşemeler olarak daha iyi kavranabilir. “Baş dönmesi”nin içgözlemi, iç kulağın yarım daire şeklindeki kanallarındaki eylemsiz akışkanın çalkalanmayı sürdürmesi olarak daha berrak bir biçimde gerçekleştirilebilir ve bu göreceli hareketin artışı ve azalışı bu şekilde rahatça gözlemlenebilir. Belirli bir bölgede gerçekleşen bildik “karıncalanmalar,” orada yer alan sinir uçları-

nın oksijen yetersizliği çelmesi olarak daha elverişli bir biçimde kavranabilir. Bütün bu değişmelerin elbette kişinin kendini gözleme mekanizmalarının yeniden ayarlanmasından başka bir şey olmadığı söylenebilir: İçgözlemsel yargılarımızın içeriğine ve üretimine hükmeden yorumlama fonksiyonlarındaki kaymalar. Bunlar teker teker kavrandığında çok fazla şey ifade etmez. Ama birleşik bir nörolojik çerçevenin bütünleşik öğeleri olarak kavranırlarsa kökten farklı bir kendilik anlayışı tarzını akla getirirler.

Bu tür örnekler çoğaltılabilir ve bunları ayrıntılı olarak araştırmak ilgi çekicidir. Ama bunlar, arzulanan noktayı açıklamak için yeterlidir ve ben de bu örneklerin çoğaltılmasını ve bunların keyifli bir biçimde keşfedilmesini, insanın fizyolojik psikolojisi hakkındaki yeterliliği benimkinden daha fazla olanlara bırakacağım. Bununla birlikte en azından kendilerinden bahsedilmeyi bekleyen başka ve potansiyel olarak daha geniş bir örnekler sınıfı vardır ve bunlar bildik bir kavrayış altında zaten içgözlemle görülebilen durumların yeniden kavranışını temsil etmedikleri için daha fazla ilgi çekicidirler. Kendilerini sınıflandırmamızı sağlayan kavramlar ve bu kavramları çıkarımsal olmayan yargılamalara güvenilir bir biçimde uygulamamız için gerekli olan eğitim bakımından, içgözlemsel olarak kavrayabileceğimiz – halihazırda bize anlaşılmaz görünen– fizyolojik ve nörolojik etkinliklerimizle ilgili çok fazla şey varmış gibi görünmektedir. Aynı ölçüde ilginç olan bir başka şey ise, görünüşe göre üzerinde (uygun bir eğitim verilirse tekrar) istemli bir kontrol kazanabildiğimiz içsel etkinliklerimizin buna eşlik eden açılımıdır. Burada verilebilecek örnekler kardiyovasküler sistemin çeşitli özelliklerini –özellikle kan basıncını, nabızı, kılcal damar büzülme ve genişlemesini²⁸– ve MSS’deki çeşitli elektriksel etkinlik türlerini, özellikle de beyin zarı üzerindeki brüt elektrik potansiyelindeki “alfa ritimlerinin” fark

²⁸ Obrist, Black, Brener ve DiCara (ed.), *Cardiovascular Psychophysiology* (Chicago, 1974).

edilmesi ve istemli kontrolünü içerecektir.^{29,30} Gerçekten de tekil motor hücrelerin³¹ ve kortikal hücre topluluklarının³² elektriksel davranışları üzerinde dolaysızca istemli kontrol uygulamayı öğrenebiliriz.

Öyleyse görünüşe göre modern insanın ulaştığı kendilik farkındalığı ve kendilik kontrolü düzeyi, daha büyük bir kısmı kat edilmesi gereken uzun bir yolculuğun, ilerlemesinin ölçüsü insan davranışının iç dinamikleriyle ilgili (kavramsal) kuramsal çerçevelerin gittikçe daha iyi ifade edilmesi ve bunların çıkarımsal olmayan kendilik anlayışı uğraşına gittikçe daha duyarlı bir biçimde uygulanması olan bir yolculuğun sadece bir aşamasını oluşturur.

"Kavramsal anlayış," "çıkarımsal olmayan yargı" ve bu çalışmada oldukça fazla yer kaplamış başka düşüncelerin yerine koyabileceğimiz bir çerçeve edinmemize kadar bu yolculuk elbette bitmeyecektir. Çünkü bu kavramlar sonuçta K-kuramının, özellikle de K-kuramının bizim *bilişsel* yeteneklerimizle ilgili kısmının öğeleridir. Bilişsel yeteneklerimizi anlamamızı sağlayacak daha etkili bir çerçeve ise kuşkusuz entelektüel eksiklerimizle ilgili listenin en başında yer alır. Gerçekten de halihazırda epistemolojiyi sıkıntıya sokan güçlüklerin onun tümcesel veya K-kuramsal paradigmaya, bir dizi gerekçe yüzünden doğruluğu hakkında zaten kuşku duyulan bir paradigmaya devamlı olarak ve düşüncesizce teslim olmasına atfedilmesi için mükemmel sebepler bulunur. Bu düşünceyi aklımızda tutarak bu çalışmaya başlarken konu edindiğimiz daha genel epistemolojik kaygılara geri dönelim.

²⁹ Jackson Beatty, "Learned Regulation of the Human Electroencephalogram," *Biofeedback: Theory and Research*, ed. Schwartz ve Beatty (New York, 1977), s. 351-370.

Barbara B. Brown, "Identifying One's Own Brain Waves," *New Mind, New Body* (New York, 1974), 11. Bölüm, s. 353-369.

John V. Basmajian, "Learned Control of Single Motor Units," *Biofeedback: Theory and Research*, s. 415-432.

Fetz, E.E. ve Finocchio, D.V., "Operant conditioning of isolated activity in specific muscles and precentral cells," *Brain Research*, cilt 40, sayı 19 (1972).

V

TÜMCESEL EPİSTEMOLOJİLER VE EPİSTEMİK AYGITLARIN DOĞA BİLİMİ

17. Normatif Epistemoloji: Sorunun Eksiksiz Bir Değerlendirmesi

Bir çocuğun epistemolojik bir kurama ihtiyacı olmaz. Erişkin halinin kıskanacağı şekilde durmadan uğraşarak öğrenir, ama kendi dünya resminin kontrolsüz evrimini yönlendirecek veya şekil verecek apaçık ilkelerden bilinçli olarak yararlanmaz. Elbette bir yetişkin de çoğunlukla böyle davranmaz. Bir erişkin bir kanının veya epistemik kararın gerekçelendirmesine veya açıklamasına ihtiyaç duyduğunda “şunlar P olduğu anlamına gelir” veya “P şunları açıklar” veya “düşünebildiğim tek ciddi olasılık P’dir” gibi tepkiler verebilir. Fakat durumların büyük çoğunluğunda bunlar gibi mütevazı ifadeler konuşmacının kendi entelektüel evrimine hükmettiğini varsayabileceğimiz ilkeler hakkındaki farkındalığını açıkça ortaya çıkarır. Üstelik çocuklarda olduğu gibi erişkinlerde de

bu evrim, az önce bahsedilen türden açıklamaların zar zor nüfuz edebildiği bir zenginlik ve karmaşıklık sergiler.

Dolayısıyla bu karmaşık evrimin çocuklarda ve erişkinlerde gerçekleştiği haliyle açıklanması gerekir. Onu üreten ve şekillendiren etkenlerin bileşimini ayrıntılarıyla anlamak istiyoruz. Kaygılarımız bir yere kadar tamamen kuramsal (betimleyici, açıklayıcı) olacaktır. Ama kaygılarımız bunlarla bitmiyor. Özellikle akıl sahibi bir insanda, doğrusu ideal olarak akıl sahibi bir insanda entelektüel gelişmeye yön veren etkenlerin ve ilkelerin neler olduğunu anlamak istiyoruz. Ayrıca burada kaygılarımız açıkça normatif hale geliyor: İl-gimiz, kişinin geçmiş entelektüel ilerleyişinin güvenilir bir eleştirisini ve kişinin epistemik geleceğinin güvenilir biçimde yön bulmasını olanaklı kılacak bir organonu elde etme olasılığına yönelmiştir. Yani (epistemik) İyi'yi daha iyi anladıkça (epistemik) davranışımız buna daha fazla yakınlaşabilir. Nihai hedefe kolayca erişilebileceği sanılmamalıdır, ama bu durum arayışı biraz bile değersizleştirmez.

Üstelik eğer buradaki kaygılarımız özellikle normatif olursa, aksi takdirde hesaba katmamız gereken betimleyici/açıklayıcı uygunluk sorumluluğundan kurtulabileceğimizi belirtmek gerekir. Eğer kaygılarımız tamamen normatif olursa, belirli koşullarda gerektiği gibi uygulandıkları takdirde, "ideal olarak akıl sahibi bir insanın" bu koşullar altında yapacağı epistemik seçimleri bizim için sistematik olarak yeniden üretecek bir ilkeler kümesini formüle döktüğümüzde kendimizi hedefimize ulaşmış sayabiliriz. Bu akıl sahibi insanın (veya başkalarının) öngörülen kümemizdeki veya buna eşdeğer olan başka bir kümedeki bu ilkeleri fiilen "uygulayıp uygulamamasının" ya da herhangi bir ilkeyi "uygulayıp uygulamamasının" tamamen normatif epistemologlar olarak özellikle bizi ilgilendirecek bir sorun olması gerekmez. Yani dinamik sorunlar ve açıklayıcılık sorunları rahatça göz ardı edilebilir. Yukarıda belirtildiği gibi, normatif kuramımız doğru sonuçlar verdiği sürece, gerçek düşünenlerde gerçekleştiği haliyle bu sonuçların güncel etiyolojilerinin belirlenmesi normatiflik yerine

açıklayıcılıkla ilgilenenlere bırakılabilir. Açıklayıcı uygunluk gereksinimini bir yana bırakmak bu yüzden normatif epistemolojiyi, aksi takdirde gelişimini engelleyecek gereksiz bir yükten kurtarır ve biz de akılcı inanç değişimi sorununu, bu süreci çeşitli biçimlerde somutlaştırabilecek donanım(lar)ın ne olduğu sorunundan ve onun türlü gerçekleştirmelerine fiilen hükmedebilecek bağıntılı dinamiklerin neler olduğu sorunundan soyutlanmış bir biçimde araştırabiliriz.

İnsan psikolojisinin doğası ve dinamiklerinden soyutlanma isteği, epistemolojik sorunlardaki akılsallık sorununa yönelmiş bütün mevcut felsefi yaklaşımlarda önemli ölçüde yaygın bir biçimde görülen bir özelliktir. Modern tümevarımsal mantık geleneği bunun iyi bir örneğidir. Burada matematiksel olasılık hesaplamasına ilişkin kaynaklar doğrulama derecesi, tümevarımsal tutarlılık ve akılsal inanç değişimi gibi kavramları açıklığa kavuşturma girişimlerinde işe koşulur. Ancak bu kurgular, normal insanların kendi inançlarını yeniden düzenleme ve geliştirme çabaları sırasında aslında bu hesaplamaları gizlice kullandıkları veya gizlice herhangi bir matematiksel işlem yaptıkları anlamına gelmez. Aynı şekilde entelektüel evrimimize, sürecin yaratıcı yönlerinden ("keşif bağlamı") arsızca soyutlanmış şekilde yön verecek başka ilkeler öneren diğer yaklaşımlar gerekçelendirme (eleştiri, değerlendirme) sorunlarına dikkat eder ve "psikolojizm" in kötülüklerine ve yersizliğine şiddetle karşı çıkar. Örneğin Sir Karl Popper'ın epistemolojiye yaklaşımına göre bu soyutlama süreci, esasen önermelerden, kuramlardan ve argümanlardan oluşan nesnel bir alan olan *dünya₃*'teki evrim düşüncesinde doğal bir sonuca varır.³³ Popper'a göre, bilimsel evrim ancak bu alanda doğru düzgün gerçekleşir ve "... dünya₃ bilimi ancak mantıksal olarak araştırılabilir."³⁴

³³ Bkz. Karl Popper, *Objective Knowledge* (Oxford, 1972). *Dünya₃*, *dünya₂*'yle (düşüncelerin, inançların ve diğer zihinsel durumların alanı) ve *dünya₁*'le (fiziksel nesnelerin ve süreçlerin bildik alanı) ilişki içindedir.

Karl Popper, "Replies to My Critics," *The Philosophy of Karl Popper*, ed. Schilpp (LaSalle, 1974), s. 1148.

Betimleyici/dinamik/açıklayıcı türden soruları –normatif ilgilerimizi daha iyi araştırabilmek için– bir yana bırakmaya yönelik bu kısmen evrensel isteklilik, insanın entelektüel etkinliğine dair mevcut kavrayışımızın betimleyici parametrelerinin genel bir normatif kuramın ifadesiyle gerçekten ilgili ve onun için elverişli olan şeyleri kavradığından emin olabilseydik, belki yerinde olurdu. Ama anlayışımızın şimdiki aşamasında böyle bir şeyden nasıl emin olabiliriz? Kategorileri normatif epistemolojiye yönelik neredeyse bütün yaklaşımlar tarafından kesin olarak kabul edilen sağduyuya dayalı K-kuramı, temel doğruluğu fazlasıyla kuşkulu bir kuramdır. İnsan doğasını betimlemesi basit yüzeysellikten daha ağır bir sıkıntı taşımıyor olsa bile kapsadığı kategoriler düzeyinde temel akılsallık parametreleri içerip içermediği sorusu henüz yanıtlanmamıştır. Ben bunların bu düzeyde bulunamayacağı kanısındayım ve bu son bölümde böyle bir kanıyı savunmanın bazı önemli gerekçelerini özetlemeye çalışacağım.

Genel olarak konuşulursa bu son bölümde yanıtlamaya çalıştığım soru şudur: “Normatif epistemolojinin geleceği hangi yöne doğrudur?” Yakın zamanın epistemolojisindeki bazı aykırı eğilimlere bakılırsa bu soru, biraz önce özetlenen değerlendirmelerden tamamen bağımsız bir biçimde sorulmaya değer –aslında gerekli– hale gelmiştir. Konuyla ilgili başlıca yazılar T.S. Kuhn’a,³⁵ J. Piaget’ye³⁶ ve W.V. Quine’a³⁷ aittir. Ortak iddia, epistemolojinin doğallaştırılması düşüncesi, doğru düzgün kavranan epistemolojinin *gelişim psikolojisinin* bireysel ve toplumsal bir parçası olduğu düşüncesidir.

Böyle bir görüşün ardındaki entelektüel gerekçeler birçok farklı yönden gelir. Mevcut kuramsal gelişmemizin karmaşık ayrıntıları ve önemli olayları karşısında ha-

³⁵ *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1970).

³⁶ *The Child’s Construction of Reality* (Londra, 1955). Piaget’nin epistemolojinin statüsüyle ilgili genel görüşlerinin ilgi çekici bir özeti için bkz.: *Insights and Illusions of Philosophy* (New York, 1971). “Epistemology Naturalized.”

lihazırdaki *a priori* epistemolojinin çektiği yoksulluktan etkilenilebilir (krş. Kuhn). Veya Ortodoks epistemoloji tarafından hiç anlaşılamamış boyutları olan, çocuklardaki entelektüel gelişimle ilgili merak uyandırıcı olgulardan etkilenilebilir (krş. Piaget). Ya da bilimin yöntemlerinin *a priori* bir geçerlemeye dayanarak açıklanması hedefinin hem tarihsel hem de sistematik gerekçeler dolayısıyla aptalca veya akıl dışı bir şey olduğu, bu durumda epistemolojiyi derhal psikolojiyle evlendirerek namusunu kurtarmaya çalışmaya hiç gerek olmadığı kanısına varılabilir (krş. Quine ve Piaget). Göreceğimiz gibi başka gerekçeler de vardır. Fakat epistemoloji girişimini başka bir doğa bilimiyle benzer bir şekilde ilerletme iddiası bizim deyişimizle *normatif* epistemolojinin statüsünü sorunlu bir hale getirir. "Olması gerekenler" "olanlar"dan çıkarılamayacağı için normatif epistemolojinin tamamen deneysel bir bilim olamayacağı bellidir.

Buradaki biçimsizlik belki bir düzeyde kolayca düzeltilir. (i) Betimleyici epistemoloji ile normatif epistemoloji arasındaki ayrımı vurgulayabiliriz, (ii) birincisinin daha ileri gelişmelere duyulan ihtiyaç yüzünden cazip bir girişim olduğunu kabul edebiliriz, (iii) normatif disiplinin aslında aşırı ölçüde dar görüşlü olduğunu itiraf edebiliriz ve (iv) insanın entelektüel gelişimiyle ilgili deneysel olguların zengin çeşitliliğine daha sistematik bir biçimde bakarak onu kendi geleceğine doğru ilerletmeye karar verebiliriz. Üstelik bence böylesi bir tepki hatalı değildir. Yine de bu basit pişmanlık ediminin modern normatif epistemolojinin şekli ve yönü hakkındaki belirli bir hoşnutluğu, insanın entelektüel gelişimi hakkındaki ilgilenmeye daha yeni karar verdiğimiz olgulardan bazıları bakımından hiç de haklı görünmeyen bir hoşnutluğu muhtemelen engelleyemeyeceğini düşünüyorum. Başvurmayı istediğim olgular veya apaçık olgular, insanın entelektüel gelişiminin en baştaki aşamalarıyla ilgilidir. Karşı çıkmayı istediklerim ise benim "tümcesel epistemolojiler" diyeceğim çok geniş bir kuramlar sınıfıdır.

18. Ortodoks Epistemolojinin Tümcesel Kinematığı

Biyolojik insan ve onun doğadaki yeri hakkındaki modern bir anlayışa göre kendimizi *epistemik aygıtlar* olarak kavramamız doğaldır. Kimyasal bir enerji akışının zorlamasıyla ve duyuşsal uyarım etkisi altında kalarak, yaşamlarımızı neredeyse kesintisiz bir “epistemik durumlar” silsilesi içinde, mucizevi bir iç dinamiğe uygun biçimde ilerleyerek geçiririz ve bu süreçte gelenek olarak sonraki durumlar önceki durumlara göre önemli bir biçimde üstün olur. Söz konusu mükemmellik tipi hakkında yargıda bulunma ve gelişimimize yön vermeye yardımcı olma ölçütlerinin aydınlatılması uzun zamandır normatif epistemolojinin tanımlayıcı görevi olmuştur. Peki bu değerlendirmenin dayanacağı temel birim nedir? Eskiden çoğunlukla bunun bireysel fikir olduğu düşünülerek, bunun ne ölçüde kişinin kendi fikri veya ne ölçüde kavramış olduğu bir fikir olduğuna dair önermesel bir tartışma içinde görülürdü. Daha sonra bunun yargı veya inanç, daha sonra da inançların veya büyük ölçekli kuramların birbirleriyle ilişkili topluluğu olduğu düşünüldü. En sonunda biz de hem bütünselci bir eğilim edinmiş ve böylece ölçülerle düşünmeye alışmış olduk. Şimdilerde ilgi, belirli bir zamanda düşünen birinin bütün inançlarının kapsayıcı kümesine, onu oluşturan öğelerin güvenilirlik derecesine veya onlara duyulan güvene ve bir kapsayıcı inançlar kümesinden diğerine ve/veya bir güven yapılanmasından diğerine geçişe yön verecek ilkelere yönelmiştir.

Aslında normatif epistemolojiye, benim (azıcık bir yetkiyle) değişimle *ideal tümcesel otomat* (İTO) yaklaşımının bir şekilde bir örneği olmayan başka bir mevcut yaklaşım bulmak güçtür. İTO yaklaşımında, en azından normatif kuramın amaçları için epistemik bir aygıtın mevcut durumunun, her bir öğesine onların savunulmalarıyla ilgili olasılıkları, güvenilirlik derecelerini, yerleşmişlik veya kararlılık derecelerini temsil eden ağırlıkların atfedilmiş olabileceği bir *tümceler* veya *önergeler* kümesi tarafından uygun ve yeterli olacak

şekilde temsil edildiğini varsayınız. Ayrıca epistemik sistemin *yine tümcelerle temsil edilebilen*, iki farklı türde olabilecek girdilere tabi olduğunu varsayınız: (i) Taze gözlemler ve (ii) yeni hipotezler. Bu yaklaşıma göre akılsallığının özünü arayış, durumları ve girdileri onları izleyen durumlarla –yani öğeleri farklı olan ve/veya kendilerine farklı ağırlıklar atfedilmiş olan başka tümceler kümeleriyle– eşleştiren elverişli bir R fonksiyonu veya ilişkisini aramaya dayanır. Bir kümeden diğerine doğru belirli bir geçiş öyleyse ancak R ilişkisinin bir somutlaşması durumunda akla uygun sayılabilir ve ancak akla uygun bir geçişin gerçekleşmesi durumunda belirli bir durum akla uygun sayılabilir. (Akla uygun durumlara dayatılabilecek birbirinden bağımsız birçok akla yatkın sınırlama –tutarlı olmaları, tümevarımsal tutarlılık sergilemeleri vs–, fakat bu koşullar R ilişkisinin tanımına dahil edilebilir.) Akla uygun entelektüel gelişme buna göre, birbirleriyle betimlenen tarzda önceller ve ardıllar olarak uygun biçimde ilişkilendirilmiş uzun bir tümceler kümeleri silsilesi tarafından betimlenir.

İTO yaklaşımının bu noktaya kadar anlatılanlar bakımından tamamen doğal bir varsayım olan son varsayımı ise, R ilişkisinin tanımıyla ilgili parametrelerin, *tümceler* veya *tümce kümeleri* ya da *tümce kümeleri silsileleri* içinde ve arasında geçerli olan (çoğunlukla ilişkisel) mantıksal ve sözde-mantıksal niteliklerin zenginliği içinde bulunması gerektiğidir. *Yani akılsallığın esasında tümcesel parametrelerle ilgili bir sorun olduğu varsayılır.*

İdeal tümcesel otomat yaklaşımının genelliğinin takdir edilmesi gerekir. "Otomat" terimini kullanmak için kendime izin vermiş olmama rağmen, İTO yaklaşımının bir somutlaşmasının R 'nin bir fonksiyon olması gerektiği (her girdi/önceki durum çiftinin benzersiz bir akılsal ardıl durumunun olması gerektiği) düşüncesine bağlı olmasına gerek yoktur. Birçok alternatif durum, belirli bir girdi/önceki durum çiftinin aynı ölçüde (birbirinden farksız biçimde) akılsal ardılı olabilir. Yani R bir ilişki olabilir.

İTO yaklaşımı girdiler, onların kökeni veya epistemolojik statüsü hakkında da herhangi bir şey anlatmaz. Gözlem yargıları sorunu bakımından duyu verisi kuramcısından Feyerabend taraftarına kadar birçok şey olup yine de İTO yaklaşımını benimsemek mümkündür. Ayrıca aynı şey yeni hipotezleri sezme veya yaratmak bakımından da geçerlidir. Ayrıca sondan bir önceki paragrafın sonunda belirtilen can alıcı varsayım dışında *R* bakımından yorumlamaya başka hiçbir önemli kısıtlama getirilmemiştir. Hempel'in, Carnap'ın, Popper'in, Bayesçi öznelcilerin ve mantıksal deneyci geleneğin içindeki ve dışındaki birçok başka kuramcınınkine kadar çeşitli görüşlerin hepsi de İTO yaklaşımının örnekleri veya ona yapılmış katkılar olarak sayılabilir. Çünkü can alıcı unsur tümcesel bir kinematığı, akla dayalı entelektüel etkinliğin esasen önermesel durumların bir düzenine, biçimi belirli önermesel ilişkileri koruyan bir düzene dayandığı görüşünü kabul etmektir.

Açıkçası İTO yaklaşımının ruhu bu yüzyılda epistemolojik araştırmaya egemen olmuştur ve bunun yarattığı hareket gücü muazzamdır. Bu da şaşırtıcı değildir. Birincisi İTO yaklaşımı daha fazla sezgisel olamazdı. İTO yaklaşımı, belirli bir andaki bir insanı tümceler kümesiyle ifade ederek ve ilgili değerlendirme parametreleri olarak tümceler ve tümce kümeleri arasında geçerli olan birçok özelliği ve ilişkiyi alarak kendisine en basit sağduyuyu örnek alır. Kişi kendini ve başkalarını inançların (kanıların, kuşkuların vs) bir merkezi veya öznesi olarak görebilir ve diğer yönelmiş durumlarda söz konusu olduğu gibi, belirli bir *tümceyi* işe koşarak belirli inançları teşhis edebilir: İkinci değişkenin yerini bildirimsel bir tümcenin alacağı bir durumda x p olduğuna inanıyor deriz. Ayrıca gündelik entelektüel alışverişimizde değerlendirme ve eleştiriler karakteristik biçimde inançları (kanıları, kuşkuları) merkez alır ve başka inançlara ve tutarlılık, gerektirme gibi bunlara dayanan ilişkilere, belki öncelikle tanımlayıcı *tümcelere de* dayanan ilişkilere başvurmayı gerektirir. Buna göre söz konusu yaklaşım, epistemik varlıklar

olarak kendimize ilişkin halihazırdaki temel kavrayışımızı daha sistematik bir biçimde altüst etmeye yönelik açık sözlü bir girişim olarak ortaya çıkar. Yani İTO yaklaşımı köklerini açıkça K-kuramından alır: İTO yaklaşımının entelektüel kinematığı sağduyunun da entelektüel kinematığıdır. İkincisi bu yaklaşım, modern mantığın tamamını ve olasılık hesabı ve bilişim kuramı gibileri sayesinde modern matematiğin de büyük kısmını oluşturan mevcut kuramsal kaynakların muazzam olması yüzünden de caziptir.

Fakat bu olumlu varsayımlara rağmen, bir epistemik aygıttaki akılsal entelektüel gelişmenin esasında tümce kümeleri silsileleri ve bunların özellikleri ve aralarındaki ilişkiler tarafından yeterli biçimde, hatta belki uygun biçimde bile modellenemeyeceği veya temsil edilemeyeceği bu son bölümün tezidir. Yani tümcesel epistemolojilerin geleneğine sapanıp kaldığımız sürece epistemik erdemin neye dayandığını tahmin etme sorununun çözülemeyeceğine, hatta bu sorunla yüzleşilemeyeceğine inanmak için yeterince anlamlı gerekçe bulunmaktadır.

19. Süreklilik: İlk Aşamalardaki Sorun

İTO yaklaşımıyla ilgili sağlam bir kuşku edinmenin en hızlı ve en kesin yolu ilk aşamalardaki sorun diyebileceğimiz bir sorunu ele almaktır. Bunun temel argümanı çok basittir.

- (1) Bir bebekteki akılsal (sağlıklı, erdemli) entelektüel gelişme, birbirleriyle uygun bir biçimde ilişkilendirilmiş tümce silsileleri tarafından isabetli, hatta kullanışlı bir biçimde temsil edilemez. Açıkçası bu aşamadaki entelektüel gelişim İTO'yla ifade edilebilir durumda sayılmaz.
- (2) Bir bebekteki akılsal (sağlıklı, erdemli) entelektüel gelişme, daha sonraki aşamalardaki, hatta çok sonraki (örneğin erişkinlerdeki) aşamalardaki akılsal entelektüel gelişmeyle tamamen süreklilik içindedir – ondan

temel bakımdan farklı değildir, temelde aynı etkinliği sergiler.

- (3) Akılsal entelektüel gelişmenin neye dayandığı hakkındaki genel bir yaklaşım olarak İTO yaklaşımı yüzeysel parametrelerin peşindedir. Yani tümcesel parametreler, gerçekten yeterli bir akılsal entelektüel gelişme kuramı tarafından kavranan ilkel parametreler arasında yer almaz ve tümcesel parametrelerin anlamlılığının tamamen olgunlaşmış, dil kullanan erişkinlerin durumunda bile yüzeysel veya en fazla türetilmiş olması gerekir.

Eğer bu argüman sağlamsa, çağdaş epistemoloji hatalı bir idealin peşinde demektir.

Bu argümanı tartışmaya geçmeden önce iki şeyi belirtme izin verin. Birincisi bu argümanın, yalnızca betimleyici veya “doğal” epistemolojiye değil, ayrıca normatif epistemolojiye yönelik bir yaklaşım da olan İTO yaklaşımına saldırma amacıyla olduğunu vurgulayacağım. Gelişmekte olan bebek-
teki entelektüel erdemi niteleyemiyorsak/açıklayamıyorsak, sonraki aşamalarındaki entelektüel erdem o zaman dayandığı şeylerden farklı bir şeye dayanmadığı sürece *herhangi* bir aşamada entelektüel erdemin neye dayandığına dair yeterli bir açıklamada bulunamamamız gerekir.

İkincisi, hem (1)’i hem de (2)’yi destekleyecek gayet ikna edici değerlendirmeler bulabilmemiz gerekmesine rağmen, okurun bunların kesin olmaktan tamamen uzak olduğu yargısına varması beni pek sıkıntıya sokmayacak, çünkü burada çok temel bir ikilem geriye kalacaktır. Ne (1) ne de (2) özellikle anlaşılmazdır ve ne (1) ne de (2) açıkça yanlıştır. Ama erişkin akılsallığının esasen veya öncelikle tümcesel parametrelerle ilgili bir sorun olduğuna dair popüler kanı en azından bunlardan birinin yanlışlığına dayanır. En azından bunların hangisinin bırakılacağına karar vermek tartışmaya açıktır. Öyleyse her şeye rağmen bu hesaba katılması gereken bir durumdur.

İkisinden en kolayı olan öncül (1)'le başlayalım. Bir bebeğin doğumdan sonraki ilk birkaç aydaki davranışları belirli algılar, inançlar ve akıl yürütmeler bakımından betimlenmeyi/açıklanmayı birçok bitkinin (daha sakin) davranışından veya birçok mikroskobik tekhücrelinin davranışından daha fazla hak etmez. Bir bebeğin davranışının görünüşte kaotik ekonomisi –yakından incelenirse bolca davranışı olduğu görülür– bildik kategorilerin bu şekilde yansıtılmasıyla anlaşılır veya uyumlu kılınmaz. Onun davranışsal ekonomisindeki ilgili örgütlenmenin biraz daha gelişmesi gerekir. Bebeklerin düşünen erişkinlere benzemesi ve sonunda bu düşünen erişkinlere dönüşmesi, ama bitkilerin ve tekhücrelilerin böyle yapmaması gibi bir olgu söz konusu olmasaydı, o zaman onlara önermesel tutumları ve bizim olağan bilişsel kavramlarımızı atfetmeye pek kalkışmazdık.

Buradaki gerçek şöyle görünecektir: Duyusal uyarımın ve kendi içsel etkinliğinin bir sonucu olarak bebek, sonunda kendini önermesel tutumlar bakımından, p olduğuna dair belirli algılar, q olduğuna dair inançlar vs ve bildik çıkarım kalıpları bakımından verimli bir şekilde betimlenmeyi ve açıklanmayı hak eden bir davranış ekonomisini üretmesini veya açığa çıkarmasını sağlayacak bir gelişme sürecinden geçer. Fakat doğumdan sonra en azından birkaç ay geçene kadar bu aşamaya ulaşamaz ve buna götüren gelişim süreci bizim güçlkle anlayabildiğimiz bir süreçtir. Kuşkusuz bunu nihai yerindeliği sonuçta bu gelişimin *sonucu* olacak bir yön bakımından anlamayız.

Bu noktada karşıt bir tutum da tamamen imkânsız olmayabilir. Küçük bebeğin yine de bildik önermesel tutumlara maruz kaldığı, bebeğin tutumlarını ifade edecek belirli önermelerin bizim dilimizde ifade edilemeyeceği, bebeğin düşünceleri veya kavramları da bizimkilerden tamamen farklı olan ilkel düşünce veya kavramlar olduğu ileri sürülebilir. Onların davranışlarına ve gelişimlerine önermesel tutumlar bakımından sistematik bir açıklayıcı anlam kazandırmadaki beceriksizliğimizde bu yüzden şaşılacak bir şey yoktur. Do-

layısıyla denecektir ki öncül (1) reddedilirken öncül (2) yürekten desteklenebilir.

Şimdi bu doğrultudaki bir tutumun, sınanamayan bir hipotezin paradigmasını andırdığı için doğrudan bir deneysel çürütme tehlikesi altında olup olmadığını kabul etmek gerekiyor – belki de bu durum onun bazı çevrelerdeki geçerliliğini açıklayabilir. Bence yansız bir bakış bunun amacını açığa çıkaracaktır: Bu, sırf insanın entelektüel etkinliğinin “önermesel tutum” kavramının genelliğini korumak amacıyla benimsenmiş, sınanabilirliği sınırlı, *ad hoc* bir varsayımdır. Doğrusu dili kullanan çocukların basit kavrayışları araştırılabilir, hatta kavramsal gelişmelerinin izi belirli bir kesinlik derecesiyle (fakat belirtmek gerekir ki açıklayıcılık cephesinde anlamlı bir başarı göstermeden) sürülebilir. Fakat en azından birkaç aylık bebeklerin durumunda bu uygulama açıkça gerçekdışı olur. Üstelik bu sınanamayan varsayımlar sayesinde gerçekte elde edilebilecek hiçbir şey yoktur, aslında kaçınılmaz olan şey yalnızca ertelenmiş olur. Bebeğe dile getirilemeyen önermesel tutumlar atfetmeyi istesek bile –cecin/bebeğin tarihindeki bir noktada– önermesel tutumların işletilmesiyle nitelenmeyen bir entelektüel gelişim döneminden bununla nitelenen bir entelektüel gelişim dönemine geçiş sorunuyla karşılaşılır. Söz konusu varsayım, deneysel bir dayanak olmadan ve ne açıklayıcı ne de kestirimsel bir avantaj sağlamayacak şekilde bu tartışmalı geçiş dönemi-ne bebeğin tarihindeki belirsiz bir uzaklığa yerleştirmekle kalır. Bunun taşıdığı sanılan tek avantajının –olgunlaşmış kavramlarımızın çözümlenerek veya ayrıştırılarak, nasıl edindikleri veya sahip olundukları kolayca açıklanan görece az sayıdaki basit/doğal/ilkel kavrama ulaşılabileceği hakkındaki klasik düşüncenin– iki bakımdan akla yatkın olmadığı uzun süredir kabul edilmektedir. Birincisi olgunlaşmış kavramlarımız, belirlenebilir bir nihai veya “basit” kavramlar kümesine, arzu edilen şekilde kuşkusuz kolayca ayrıştırılamaz. Aynı şekilde kavramsal büyüme de genel olarak basit kavramların gittikçe karmaşıklaşan ifadesiyle açıklanamaz.

İkincisi ise, bu sözde basit kavramların edinilmesi hakkındaki klasik düşünceler her zaman olduğu gibi kısırdır, fena halde anlaşılmaz çok sayıda kuramın arasından Hume'un "bulanık kopya" kuramı kesinlikle kabul edilemeyecek en kötü kuramdır. O zamandan beri durum olabildiğince kötüye gitmiştir, çünkü "basit" (yani kuram yüklü veya ağırlıklı olmayan) kavram diye bir şeyin olup olamayacağı artık hiç açık değildir. Özetle çocuklarının üzerine titreyen annelerin ve çaresiz filozofların tasarımlarına rağmen, küçük bebeklerin önermesel tutumlara maruz kaldıklarını varsaymak için ne deneysel ne de kuramsal gerekçelerimiz vardır. Öyleyse bebeğin bu ilk aşamalardaki entelektüel etkinliğinin İTO yaklaşımı tarafından benimsenenden bir şekilde farklı olduğunu düşünmek durumundayız.³⁸

Bebeğin gelişiminde belirli yargıların, belirli inançların ve *p*'lerden *q*'lara sonuç çıkarmaların atfedilmesi elverişli olmaya başladığında ortadan kalkacak farklılıklar dışında belki şimdiye kadar söylenenler konusunda geniş çaplı bir görüş birliği olabilir. Şimdi ise, her akla uygun sınır koyma bakımından, bu sınırı aşan gelişimin bebeğin meşgul olduğu temel etkinlik türünde hiçbir temel yeniliğe veya değişime işaret etmeyeceğini ileri sürmek gerekiyor. Kendi adıma, böyle bir sınırın nereye konulacağını bilmiyorum, bununla birlikte dördüncü ve on ikinci ayların sırasıyla erken ve geç sınırları oluşturduğunu düşünmeye eğilimliyim. Bu varsayımın çok önemli olduğu ortaya çıkmasa bile bence baktığımız her yerde sürekliliği görmemiz gerekir. Şimdi de öncül (2)'yle ilgili soruna dönelim.

Bu çalışmanın ilk taslaklarını okuyacak kadar nazik olan meslektaşlarımdan bazıları bana öncül (2)'de ileri sürülen iddianın olması gerektiğinden daha bulanık olduğunu söy-

³⁸ Bebeğin bilişsel etkinliklerine başarılı bir dilbilimsel yorum getirmeye yönelik yakın zamandaki ve dikkate değer bir girişim için bkz. J.A. Fodor, *The Language of Thought* (New York, 1975). Bu cesur girişimin etkili bir eleştirisi için bkz. Patricia Smith Churchland, "Fodor on Language Learning," *Synthese*, cilt 38 (1978).

lediler. Dolayısıyla onu savunmaya kalkışmadan önce netleştirmem gerekiyor. Ayrıca bence aşağıdaki benzeşimin sağlayacağı temelde onun anlamı açıkça kendini gösterecektir.

Takdir edeceğimiz gibi, bir gazın hacmi, kusursuz ölçüde elastik bir tarzda birbirlerine ve onları sınırlayan kabın duvarlarına çarpıp seken bir sürü yüksek hızlı parçacıktan oluşur. Bir gaz sıkıştırılabilir bir akışkanmış gibi düşünülebilir ve onunla ilgili olarak klasik gaz yasası $PV = \mu RT$ kullanılabilir. (Burada V etrafı çevrili gaz kütlesinin hacmini, P gazı çevreleyen veya herhangi bir noktada onun içinde yer alan duvarlara uyguladığı basıncı, T gazın sıcaklığını, μ etrafı çevrili gazın kütlesini ifade eder, R ise sadece bir orantılılık sabitidir.) Bu eski klasik kavrayışa göre bir gazın sıcaklık ve basıncının, gazın içindeki herhangi bir noktada (veya duvar üzerinde) kesin olarak tanımlanmış bir değer taşıyan birer özellik, gaz hacminin (veya duvar yüzeyinin) çeşitli yerlerinde ve zaman içinde sürekli olarak farklılık gösteren birer özellik olduğu kabul edilir. Akışkan genleşmeli termometrelerden ve cıva sütunlu barometrelerden yararlanılarak bu eski klasik kavramlar genel olarak hiçbir güçlük karşılımadan uygulanabilir ve klasik gaz yasası bu türden girdilerin verildiği durumlarda gayet iyi bir biçimde işleyecektir.

Fakat bu klasik kavramlarla ilgili açık bir güçlük de söz konusudur ve bu güçlük özellikle aşırı ölçüde seyreltilmiş bir gaz hacmini ele aldığımızda açıkça kendini gösterir. Örneğin birbirleriyle şevkle çarpışan beş veya on oksijen molekülü dışında, içindeki hava tamamen boşaltılmış, bir oda büyüklüğündeki kapalı bir alanı ele alalım. Bunun gibi bir durumda gazın etrafını çeviren duvarların herhangi bir yerine bu gaz tarafından uygulanan hiçbir sürekli kuvvetin olmadığı açıktır; bunun yerine her duvara periyodik olarak bir parçacık çarpar ve duvar hareket miktarında kesikli bir değişmeye maruz kalır. Benzer bir güçlük eski klasik sıcaklık için de geçerlidir: Söz konusu "gaz kütlesi" içindeki her nokta için kesin olarak tanımlanmış ve sürekli olarak değişen türde hiçbir özellik yoktur. Eğer bu kapalı alanı düşüncemizde

ufak alt hacimlere bölersek, bunların her biri yaşamını sadece bazı anlık ziyaretçilerin yol açtığı, onları ara sıra içlerinde bulundukları monotonluktan çıkaran kesikli çarpışmalar dışında hep bir hava boşluğuyla yaşamak zorunda olacaklardır. Ayrıca örneğimizdeki kadar seyreltilmiş bir gaz söz konusu olduğunda standart termometre ve barometrelerin güvenilir sonuçlar (veya herhangi bir sonuç) sağlama görevi için elverişli olmadığı ve daha da önemlisi, bu tür ideal araçların bile klasik gaz yasası bakımından istikrarlı veya tutarlı sonuçlar vermeyeceği ortaya çıkacaktır. Görülebileceği gibi aşırı ölçüde seyreltilmiş bir gazın iç etkinliği, eski klasik sıcaklık ve basınç parametreleriyle isabetli bir biçimde ifade edilemez ve bunlardan yararlanan klasik gaz yasası böyle bir gazın davranışını açıklamakta ve öngörmekte yetersiz kalır.

Bununla birlikte eğer bu kapalı alanda önceden yer alan enerjik oksijen moleküllerine istikrarlı bir biçimde yenilerini katarsak, klasik parametreler bakımından durum da istikrarlı olarak değişir. Hacim hareketli parçacıklarla daha da kalabalık hale gelirken ve duvarlar üzerinde yer yer görülen dolu fırtınaları istikrarlı bir gürültüye ve daha sonra da düzgün bir uğultuya dönüşürken, kapalı alan içindeki durum biraz önce sorunlu olduğu ortaya çıkmış klasik kavrayışlara gittikçe daha çok yaklaşır. Kapalı alan içindeki yoğunluk bildik düzeylere (yaklaşık 10^{24} parçacık/m³) yaklaştığında, en ufak alt hacimler bile her zaman kapalı alan içinde herhangi bir anda uçuşan parçacıkların temsili birer karışımını içerecektir ve duvarın herhangi bir bölgesinin maruz kaldığı hareket miktarı değişimi çok ufak alt alanlar için bile istikrarlı ve temsil edici hale gelecektir. Bu durumda termometre ve barometreler uysalca davranacak ve klasik gaz yasasıyla seyreltilmemiş gazların genel davranışlarına ortalama bir açıklama getirebileceğiz.

Böylece kendisine istikrarlı olarak yeni parçacıklar eklememiz yüzünden gittikçe kalabalıklaşan hacmin davranışının, kendisinin başlangıçta bir fonksiyonu olmadığı belirli parametrelerin bir fonksiyonu *haline gelmediğini* görmek

kolay olacaktır. Doğrusu, gaz kütlesi asla klasik özellikleri edinmez. Gerçi parçacık yoğunluğunun yeterince yükseğe çıktığı bahanesiyle kendimizi rahatlatabiliriz. Gazın davranışının can alıcı parametreleri bunlardan tamamen farklı olmuştur ve olmaya devam edecektir. Bunlar tam da hâlâ seyreltilmiş durumda oldukları gibidir ve parçacıkların ortalama hızıyla, bu parçacıkların kütle ve boyutlarıyla, açısal hareket miktarlarıyla, içsel salınımlarıyla, belirli bir hacim içindeki sayılarıyla vs ilgilidir. Bir gazın ne olduğuna, ne yaptığına ve neden bunu yaptığına dair tam anlamıyla genel ve başarılı bir anlayış, daha etkili olan bu parametrelere dayanmadığı sürece kolayca elde edilemez. Klasik kavrayışın birçok başka deneysel başarısızlığı da bunu doğrular.

Bir gazın seyreltilme derecesi ne olursa olsun, parçacık yoğunluğu artarken bu davranışın farklı bir varsayımsal parametreler kümesine göre “anlaşılır” hale gelme derecesinin de artması ve buna rağmen aslında gazların davranışının temel parametrelerinin hep aynı olması buraya kadar anlatılanların ana fikridir. Benzer şekilde öncül (2)’nin iddiası da akılsal entelektüel etkinliğin temel parametrelerinin, gelişme süreci hangi aşamada olursa olsun, söz konusu gelişmenin sonraki aşamalarını ele aldıkça bu etkinliğin önermesel tutumlar bakımından “anlaşılır” hale gelme derecesinin de artmasına rağmen aslında hep aynı olduğudur. Ben de bu benzetmenin tamamen ciddiye alınması gerektiği kanısındayım. Bir önceki bölümde, önermesel tutumların çerçevesinin bir entelektüel etkinlik kuramı oluşturduğunu, bunun da gözle görülür derecede sorunlu olduğunu görmüştük. Ayrıca öncül (1)’den de bizimkiyle süreklilik içinde görünen bir durumlar sınıfının söz konusu olduğunu, önermesel tutumlar çerçevesinin ise burada betimleyici/kestirimsel/açıklayıcı karşılıklar bulmakta başarısız olduğunu çıkarmıştık. Şimdi benzeşimi tamamlamak için yapmamız gereken şey, öncül (2)’nin insan bebeklerinin durumunun düşünen erişkinleriyle sadece “görünüşte süreklilik içinde” olmakla kalmadığı hakkındaki tamamen akıl dışı olmayan iddiasını değerlen-

dirmektir. Şimdi böyle bir iddianın lehine nelerin söylenebileceğine bakalım ve insan gelişiminin üç boyutunu, davranışsal, yapısal ve fonksiyonel boyutlarını sorgulayalım.

Sağduyu dil öncesi çocukların entelektüel durumlarını ve etkinliklerini algılara, inançlara, çıkarımlara dayanmadan (yani dili kullanan erişkinlerin entelektüel etkinliklerini düşünürken göz önünde bulundurduğumuz şeylere dayanmadan) anlamaya yönelik hiçbir sistematik yol içermediği için onlar hakkında düşünürken sergilediğimiz eğilim pek şaşırtıcı değildir. Üstelik yaklaşık bir yaşındaki çocuğun davranışlarındaki zenginlik düşünülürse bu hiç şaşırtıcı değildir. Söz dağarcığı sadece birkaç sözcükten oluşsa ya da hiçbir sözcük içermese bile böyle bir çocuk çarpıcı bir biçimde ayrıntılı bir dünya kavrayışına ve çevresini takdir edip kontrol etme becerisine sahiptir. Özel algıların, inançların, arzuların ve bildik çıkarım kalıplarının istikrarlı bir biçimde kendisine atfedilmesi hem doğal hem de verimli olacaktır. “Yansıtma” iddiaları muhtemelen hiç ciddiye alınmayacaktır.

Fakat bebek davranışına belirli önermesel tutumların atfedilme derecesi ve bu türden atıfların kestirimsellik ve açıklayıcılık bakımından verimli olma derecesi, ilk bir yaşın önceki aşamalarına baktıkça sürekli olarak düşecektir ve bu atıfların yavan yansıtma veya basit abartma olma ölçüsü hakkındaki farkındalık da aynı ölçüde artacaktır. Elbette safça davranıp bunları rahimde geçirilen daha önceki aylara yansıtmak da mümkündür –böyle bir budalalığı hiçbir davranışsal süreksizlik önleyemez– ve işte sorun tam da buradadır. Bebeğin davranışsal dağarcığının istikrarlı olarak –bizim olağan bilişsel kavramlarımızın uygun bir karşılık bulmayı başaramadığı bir aşamadan paradigmatik uygulamalar bulunduğu bir aşamaya doğru– genişlemesi, öncül (2)’de ileri sürülen gelişme sürekliliği aleyhine tartışan birine herhangi olumlu bir destek sağlamaz. Bebeğin ilk bir yılındaki entelektüel etkinlik tarzında herhangi bir temel değişme veya kayma varsa bile bu kendini bebeğin davranışının gelişimindeki karakteristik bir değişme olarak göstermez.

Burada bebeğin yaşamının çok erken bir aşamasındaki bilişsel etkinliğinin doğasındaki bir kaymayı araştırdığımızı söyleyenler çıkabilir. Belki de önermesel tutumların etkileşimine dayanmayan bir etkinlikten bu şekilde yapılanmış bir etkinliğe doğru olan bir kayma, çocuğun yaşamının ikinci ve üçüncü yılında dili edinmesiyle eşzamanlı olarak ve onun bir sonucu olarak gerçekleşiyordur. Bu iddiaya göre çocuğun bilişsel etkinliğinin doğasındaki değişim onun karmaşık dilsel davranış sergilemesine yansıyacaktır.

Dikkatle incelenirse bu önerinin de yetersiz olduğu görülür. Söylenmesi gereken ilk şey, çocuğun bilişsel etkinliğinin doğasındaki sözde kaymayı saptamaya yönelik bu ölçüt, onun *prima facie* sıkı sıkıya tutarlı olması gereken ikinci bir ölçütle sorun yaratacak biçimde çeliştiğidir. Bu ikinci ölçüt, çocuğun sürekli davranışının bildik önermesel tutumlar bakımından sistematik açıklamaya ve öngörüye verimli bir biçimde yol açma derecesidir. Güçlük ise, çocuğun daha dil üzerinde belirgin bir hâkimiyeti olmadan çok önce bile onun davranışının bu bakımlardan önemli ölçüde anlaşılabilir olmasıdır. Daha önce belirtildiği gibi, çocuk yaklaşık bir yaşına geldiği zamanlarda onun davranışıyla ilgili bunun gibi yorumlamalar herkes tarafından benimsenir. Fakat onun dil üzerindeki hâkimiyeti muhtemelen hiç yoktur ve bir veya bazen de iki yıl boyunca çok da fazla olmayacaktır.

Belirtilmesi gereken –dil ediniminin doğal tarzdan ayrı bir bilişsel etkinlik tarzına doğru bir kaymaya işaret ettiği iddiasına yanıt niteliğindeki– ikinci nokta da dilin açıkçası *öğrenilmiş* olmasıdır. Bu, edinilmesi ve sürekli uygulanması dil öncesi çocuğa özgü bilişsel ve yönetsel yeteneklerin kullanımına bağlı olmak zorunda olan karmaşık bir beceridir. Tıpkı yürümenin öğrenilen bir etkinlik, doğal motor yeteneklerimizin, sürekli uygulanması sürekli yürümeyi olanaklı kılan yeteneklerimizin dikkatle yönlendirilen bir uygulama-

sının sonucu olan bir etkinlik olması gibi, zekice konuşmak da doğal (dil öncesi) bilişsel ve entelektüel yeteneklerimizin, sürekli uygulanmaları sürekli dil kullanımını olanaklı kılan yeteneklerimizin dikkatle yönetilen bir uygulamasının sonucudur. Sözde “entelektüel etkinliğimizin dilsel tarzı” doğal entelektüel etkinlik tarzımızın yerini almaz. Daha ziyade, ister açık ister örtük olsun dilsel etkinlik bizim basit mekanizmamızın gerçekleştirmeyi öğrendiği çok fazla sayıdaki numaradan sadece biridir. Öyleyse özel olarak “dilsel” bir entelektüel etkinlik tarzı söz konusu olduğu ölçüde bu daha temel entelektüel etkinlik tarzları tarafından yapılandırılacak ve sürdürülecektir.³⁹ Buraya kadar öncül (2) geçerliliğini korumuştur.

Psikolojik veya yapısal değerlendirmelere dönersek, süreklilik bakımından durumun en azından genel bir düzeyde neredeyse aynı olduğunu görürüz. Başlıca beyin hücreleri veya nöronlar genellikle yeterince olgunlaşmalar da doğumdan birkaç ay önce çoktan oluşmuş olurlar. Buradan sonraki gelişim en belirgin şekilde dendritlerin dallanarak büyümesi, aksonların uzaması ve birbirlerine bağlı bu uyarım taşıyan liflerin giderek artarak miyelinleşmesi gibi şeylerden oluşur. Bu etkinlikler beynin farklı kısımlarında biraz farklı hızlarda gerçekleşir ve davranış gelişiminin belirli alanlarıyla kolayca (kabaca) ilişkilendirilir. Fakat bütün bu süreçler çok erken (aslında doğum öncesinde) başlar, sürekli olarak gelişir ve bebeklik, çocukluk, hatta erişkin yaşamında bile gelişmeye devam eder.⁴⁰ Görünüşteki bu yapısal gelişim sürekliliği de öncül (2)'nin lehinedir.

³⁹ Bu iddianın Noam Chomsky'nin, insanların özel olarak insan dillerini öğrenmeleri için doğuştan bir yapı taşıdıkları hakkındaki görüşüyle de (*Aspects of the Theory of Syntax* [Cambridge, Mass, 1965]) tamamen tutarlıdır. Karşı çıktığım tek şey, söz konusu öğrenme sürecinin (İTO-temsili) olması ve böyle alt-dilsel etkinliklerin yerinin kendilerinin olanaklı kıldığı dilsel etkinlikler tarafından alınmasıdır. W.A. Marshall, *Development of the Brain* (Edinburgh, 1968).

Son olarak fonksiyon sorununu ele alalım. Bu konuda da kuşkusuz çok az şey biliyoruz, ama bunun da belki de en sıkı biçimde (2)'nin lehine olduğunu biliyoruz. Nöronların/aksonların/dendritlerin sinir uyarımlarını üretip ilettiklerini ve bu ağın iletimsel/üretimsel eğilimlerinin ağın maruz kaldığı ardışık uyarımlarla uyarlanabildiğini biliyoruz. Bu ağın genel yapısının, onu bilgi işlemeye ve bunu yaptığı tarzda evrimleşmeye uyarlayan bir türden olduğunu biliyoruz. (Örneğin bir televizyon alıcısı, maruz kaldığı radyasyon fırtınasından son derece belirli bir görüntüyü filtre ettiğinde bilgi işlemiş olur.) Ayrıca beynin yaşadığı yapısal gelişimin onu daha da karmaşık bilgi işleme biçimlerine uygun kıldığını da biliyoruz. Ama bu türden bir sinir ağı etkinliği, doğum öncesi bir aşamada yeterince olgunlaşmamış olsa bile bu, beynin kendi gelişiminin *bütün* aşamalarına özgü bir özelliktir. Kısacası beyin başlangıcından ölümüne kadar kendi kendini uyarlayan bir bilgi işlemcidir ve bu bilgi işleme yeteneğinin bir kısmının beynin varoluşunun önemli bir kısmı boyunca dilsel rutinlerin yürütülmesine adanmış olması gerekir. Daha genel olan bu bakış açısına göre, bu olgu neredeyse rastlantısal bir biçimde gerçekleşmiş gibi görünür.

Bu ve davranışsal ve yapısal gelişimin sürekliliği hesaba katılırsa, öncül (2) kesin bir biçimde akla uygun gelir. Buna uygun olarak daha önce çıkarılmış olan sonucu ciddiye almamız gerekir. Tekrarlamak gerekirse:

Akılsal entelektüel gelişimin neye dayandığına dair genel bir yaklaşım olarak İTO yaklaşımı yüzeysel olması gereken parametrelerin peşindedir. Yani tümcesel parametreler, akılsal entelektüel gelişim hakkında upuygun bir kuram tarafından kavranacak ilkel parametreler arasında yer alamaz ve tümcesel parametrelerin anlamlılığının, tamamen olgunlaşmış dil kullanan erişkinlerin durumunda bile yüzeysel veya en fazla türetilmiş olması gerekir.

20. İTO Yaklaşımının Yetersizliği: Başka Değerlendirmeler

Üzerinde düşünülürse, yukarıda ulaşılan sonucun şaşırtıcı olmadığı görülür. Zaten sarf ettiğimiz sözel gevezeliklerin biçimini, epistemik bir aygıttaki erdemli gelişime dair genel bir kuramın temeli olarak saymamızın ne gibi bir gerekçesi olabilir ki? Dil dediğimiz nedensel etkileşim cinsi, ancak insan bebeğinin muazzam miktarda bilişsel gelişim geçirmesiyle elde edilen bir etkinlik boyutudur. Ayrıca evrim süreci içinde bize eşlik eden birçok başka doğal epistemik aygıtın herhangi birinin veya çoğunun asla edinmediği bir yetenektir. En azından daha gelişmiş hayvanlar arasındaki çok sayıdaki ve çeşitli kuzenlerimizin hepsinin şu veya bu düzeyde bilişsel etkinlik merkezleri olduğu ve hepsinin deneyimden öğrenme yeteneğini sergilediği açıktır. Fakat onların etkinliklerinde dilin hiçbir rolü yoktur. Daha geniş olan bu perspektiften bakılırsa dil sadece tek bir epistemik aygıt türüne özgü olan çevresel bir fenomen olarak kendini gösterir. Peki genel olarak evrenin içermesi gereken çok daha çeşitli epistemik yaratıkları ele aldığımızda bunun biçimleri ve öğelerinin ne kadar daha kişiye özgü olması gerekir? Bi-reyleri arasında, öğeleri ve içsel yapısı hiçbir insan dilinin öğelerine ve yapılarına benzemeyen sistematik bir bilgi değişimi aracı kullanan, bilişsel olarak bize eş veya bizden üstün olan yaratıklar hayal etmek güç değildir. (Aslında uysal yunusların çıkardıkları anlaşılmas sesler çok yakınımızda bulunan, bu tarzda bir araç sayılabilir.) Özetle, bilişsel gelişimin ve entelektüel erdemin temel parametrelerinin insan dilinin yapısında sergilenmesi gerektiği düşüncesi iyimser olduğu kadar dar görüşlü bir düşüncedir.

Bazı okurlara burada alınan –dilsel yapıların temel epistemolojide oynadığı görece çevresel rol hakkındaki– tutum, 2. Bölümde dile atfedilen bilişsel/algısal kategorilerin taşıyıcısı ve şekillendiricisi olma rolüyle tutarsızmış gibi gelebilir. Bu yüzden bunların çelişkili olmadığını göstermek

amacıyla birinci tutumu daha fazla savunmaya bir süre ara veriyorum. Bence bunu en iyi şekilde yapmanın yolu, dilin oluşumunun bizim gibi epistemik aygıtların oluşturduğu bir toplumdaki olumlu rolünü betimlemektir.

İnsanın sinir sisteminin duyuşsal çevresinin belirli bir anda son derece tuhaf miktarlarda veri aldığını okurun da kabul edeceğini düşünüyorum. Sadece bu miktarın ne kadar muazzam olduğunu takdir etmemiz için toplu kipliklerimizin (görsel, işitsel, dokunsal, koku, tat, termal, kinestetik, içorgansal) çevresinde ne kadar bireysel duyuşsal hücre bulunduğunu ve bunun gibi her birim için kaç farklı durumun olanaklı olduğunu düşünmek gerekir. Eğer sadece görsel sistemimizdeki yaklaşık 300 milyon çubuk ve koni hücreyi düşünürsek ve bunlar gibi her birimin yalnızca iki durum için –uyarılmış ve uyarılmamış– elverişli olduğunu varsayarsak, o zaman bu sistemin herhangi bir anlık durumda içerilen bilginin yaklaşık 300 milyon bit olduğu sonucuna varmamız gerekir. Ayrıca çubuk ve koni hücreleri için olanaklı olan durumların çeşitliliği hakkında daha gerçekçi varsayımlar bu sayıya en az bir basamak daha katacak kadardır. Şimdi de diğer kiplikler için yapılan benzer hesaplamaların aynı şekilde yüksek sonuçlar verdiği ve bütün duyuşsal çevrenin toplam durum-yapılanmasının çok kısa süreler içinde sürekli olarak değiştiği düşünülürse beynin aslında tam olarak neyle uğraştığına dair bir anlayış edinmeye başlanır.

Açıkçası bizim dili kullanırken değiş tokuş ettiğimiz şey bu işlenmemiş/ayırmsız düzeydeki bilgi değildir. Bunların hepsini etkili bir biçimde değiş tokuş etmek olanaksızdır, hatta bunun büyük bir kısmı herhalde yararsızdır. Fakat bu durum-yapılanmalarının duyuşsal çevreden içeriye, merkezi sinir sistemi yolları üzerinden beynin hiyerarşik labirentine doğru ilerleyen nedensel sonuçları ilginçtir. Bu nedensel süreçler aracılığıyla başlangıçtaki veri, bizim yeni yeni kavramaya başladığımız ilkeler doğrultusunda filtre edilir, değerlendirilir, güçlendirilir, bütünleştirilir –hem zaman içinde hem de diğer boyutlarda– yeniden filtre edilir, yeniden bü-

tünleştirilir ve tekrar tekrar filtre edilir. Fakat buradaki anlayışımız zayıf da olsa, “çorbamda sinek var,” “kara bulutlar yağmur geliyor demektir” veya “ $PV = \mu RT$ ” gibi bir tümceyle ifade edilecek bir içsel durumla karşılaştığındaki çevresel durum-yapılanmasında söz konusu olan bilgi denizinden tamamen insafsızca soyutlanmış olduğunu söylemenin yerinde olacağını düşünüyorum. Açıkçası insan dili, bireysel bilgi işlemcileri arasında, konuşmacının ve dinleyicinin duysal çevrelerinin hem geçmiş hem de şimdiki fiili durum-yapılanmalarına göre çok yüksek bir soyutlama düzeyinde bilgi değiş tokuş eden bir ayardır. Bu, dilin kullanımıyla bizim bilgi işleme hiyerarşilerimizin tepesiyle bilgi değiş tokuşunda bulunduğumuz anlamına gelir. Bilgi değiş tokuşu elbette en fazla bu düzeyde yararlıdır ve ilgili bakımlardan birbirlerine yeterince benzeyen bireyler arasında da aynı şekilde son derece elverişlidir.

Bu arada belirli bir dili edinmek, çevresel bilgiyi dilin sağladığı kategoriler halinde işlemeyi öğrenmek demektir. Çevrede başlatılan nedensel süreçler, bu dildeki belirli tümcelerle söylenmesiyle veya açık ifadelerle olmasa bile onları onaylayan eğilimleri içeren örtük durumlarla bitirilir. Belirli bir dili edinmek öyleyse belirli bir gerçeklik görüşünü paylaşmak olacaktır. Dilin somutlaştırdığı bilgi matrisi, çevresel bilgiyi adeta “yukarıdan aşağıya” şekillendirmeye çalışır ve onu öğrenmiş olan herkes bu yolla gerçekliğin ve onun şu veya bu durumda varsayabileceği olası yapılanmaların genel doğası hakkında ortak bir görüşle kültürlenir. Bu uzlaşma yüzünden ve bunların olası (elbette söz konusu matrise göre) gerçeklik yapılanmalarını belirleyecek herkesin yönlendirmesine açık matrisine verdikleri ortak komut yüzünden, böyle bir gruptaki bir bilgi değişim alışverişi bildiğimiz kadar hararetli olabilir.

Öyleyse özetle, insanın epistemik aygıtları arasında dilin oynadığı öncelikli rol budur. Bu rol esasen 2. ve 3. Bölümlerde anlatılan özellikleri taşır. Fakat bu taslağın aynı zamanda şimdiye kadar konu edilmiş olan İTO yaklaşımına getirilen

eleştirilerle de tutarlı olduğu açıktır – önceki altbölümde *süreklilik itirazının* işi görülmüştü ve şimdiki altbölümün başlarında da *dar görüşlülük itirazıyla* hesaplaşıldı. Dilin yukarıda özetlenen rolü oynaması gerekmesi, onun kullanımının dilsel olmayan bir türden, daha temel bilgi işleme sistemleri aracılığıyla edinilmesi, sürdürülmesi ve yönetilmesi gerektiği gerçeğiyle de tutarlıdır. Ayrıca dilin insani epistemik aygıtı özgü olmasıyla ve kullanageldiği belirli öge ve yapıların her durumda bir bilgi değiş tokuşu aracı olarak onun soyut fonksiyonu için eşsiz bir biçimde önemli olmasıyla da tutarlıdır.

2. ve 3. Bölümlerin konularını yeniden hatırlarken *esneklik itirazı* diye adlandırabileceğimiz üçüncü bir itirazı da değerlendirmemiz gerekiyor. İTO yaklaşımının burada karşılaştığı güçlükler, erişkin toplumundaki uzun vadeli ve/veya büyük ölçekli entelektüel gelişimin en çarpıcı özelliklerinden birinin dilin evrimi olmasından kaynaklanır. Diller, uzun vadeli duyusal uyarımlara fiili ve potansiyel tepkileri bakımından o kadar esneklerdir ki, bütün zamanlardaki bütün dillerde –hatta bütün zamanlardaki bütün *insan* dillerinde– epistemik akılsallığın genel bir nitelemesini çerçevelemeye elverişli herhangi bir kalıcı özellik veya boyut bulunup bulunmadığını belirleyebilmek son derece tartışmaya açıktır. Şimdi bu alandaki başlıca güçlükleri özetlemeye çalışalım.

Bunların başında, otoritesi üzerine bütün diğer hipotezlerin kurulabileceği veya otoritesine karşı bütün diğer hipotezlerin sınanabileceği sabit veya yansız bir gözlem yargıları sınıfının olmaması gelir. Karşılıklı olarak ölçüştürülemez, muhtemelen sonsuz sayıda gözlemsel söz dağarcıkları bulunur ve bunların her biri, epistemik statüsü başka kuramların varsayımlara kadar tartışmalı olan, kendine özgü birer kurusal varsayımlar ağının bulunmasını gerektirir. İTO yaklaşımının ortodoks deneyci versiyonları bu yüzden tamamen temelsizleşir. Bizzat gözlem inançları, epistemik alternatifler arasındaki akılsal seçim sorununun özellikle ilginç bir *parçasını* oluşturur; bunlar buna çözüm getirmezler. Sadece

filozofların dikkati asgari ölçüde ayrışık türden epistemik alternatiflerle sınırlanmış olduğu için bunların daha önce böyle oldukları sanılmıştır.

Öyleyse İTO yaklaşımına sadık kalmak istiyorsak, küresel veya kapsayıcı epistemik alternatiflerin (tümcesel parametreler bakımından tanımlanmış) görece *içsel* erdemlerini kıyaslamayı kabul etmemiz gerektiği ortaya çıkar. Özellikle de bu türden kıyaslamaların karşılıklı olarak ölçüştürülemez küresel alternatiflerin, her birine özgü duyuşsal kipliklerimizi etkileyen farklı ayarlamaları yansıtan farklı gözlem tümcelerini içeren alternatiflerin durumunda bunlar gibi kıyaslamaların işlemlerini sağlamaya hazırlıklı olmamız gerekir. Böyle durumlarda söz konusu olan sorun, iki tümce kümesinden hangisinin benimseneceğiyle ilgilidir; aynı şekilde çevrenin nedensel etkilerinden bilgi çıkarmaya yönelik iki ayrı tarz arasında yapılacak seçim de önemli bir sorundur.

Sonuç olarak deneysel bilginin iki geleneksel dayanağından –kalıcı ve evrensel bir deneyim ve kalıcı ve evrensel bir mantık– ilkinin bir yanılısama olduğunun kabul edilmesi gerekir. Dolayısıyla bizim için geriye sadece ikinci dayanak ve akılsal inanca ilişkin bir tür tutarlılık kuramı inşa etme ve buradaki tutarlılığı bize kalan kalıcı ve evrensel mantığa göre niteleme görevi kalıyor.

Ama bu ikinci dayanak da aynı şekilde bir yanılısama değil midir? Kapsayıcı inanç kümемizin en genel öğelerinin –tüm dengeli mantığın ilkeleri– eleştirel değerlendirmeye ve akılsal değişime maruz kalması gerektiği yeterince açık değil midir? 3. Bölümde tartışıldığı gibi, bütün bilgilerin sistematik ve deneysel bakımdan duyarlı doğası düşünülürse, biçimsel mantığın önermelerinin başka herhangi bir türden önermelerle epistemolojik olarak süreklilik içinde olduğu ve dolayısıyla akılsal etkinliğin genel işleyişi içindeki başka öğeler olarak uyarlanabilmeleri gerektiği görülür. Bunların sistemik önemi muazzam olmasına rağmen sonsuz değildir. Görece küçük ölçekli sorunlar ve uyarlamalar hakkın-

da kısa bir özet için Aune'ye göz atın.⁴¹ Daha büyük ölçekli olası uyarlamalar hakkında bir özet için ise Putnam'a⁴² ve Finkelstein'a⁴³ bakınız. Bu son iki çalışmanın kaygısı, kuantum kuramının bizim halihazırda bağlı olduğumuz biçimsel ilkeler üzerindeki potansiyel etkisidir. Kuantum kuramının klasik ilkelerden birine veya birçoğuna gerçekten yol açacak bir fırsat verip vermediği açık değildir, ama bu ilkelerin sistematik değerlendirmeler karşısındaki kırılğanlıkları gayet açıktır. Ayrıca eğer bu ilkeler akılsal entelektüel etkinlik süreci içinde uyarlamaya maruz kalıyorsa, o zaman bunların bir kimsenin kapsayıcı inanç kümesinin içsel yapısına dayattıkları kalıplar da akılsal entelektüel etkinliği neyin kurduğu ve neyin kurmadığı hakkında birtakım temel sınırlamalar sağlayamaz. Bu sınırlamalar yine de daha derin bir düzeyde bulunacaktır ve eğer erdemli entelektüel etkinliğin neye dayandığını anlamak istersek, tümceleri kullanmamızı kendi rastlantısal ve yüzeysel yansıması kılacak olan, daha derindeki bu entelektüel kinematığe nüfuz etmeye çalışmamız gerekecektir.

Bazı okurlar hem mantığa hem de deneyime edilen bu "itirazın" bize bir tür nihilizm veya entelektüel anarşizmden başka hiçbir seçenek bırakmadığını düşünebilir. Gerçekten de tartışmaya katkıda bulunan önde gelen bir yazar da görünüşe göre benzer değerlendirmelerden yola çıkarak buna benzer bir tutuma ulaşmıştır.⁴⁴ Fakat hiçbir şey benim amacımdan daha ileri gidemez. Bir insanın bütün bilgisinin, yaşamının ilk dönemlerinde içinde olduğu çevrenin nedensel etkilerine göre temellendiği, akılsal bilişsel gelişimin belirli

⁴¹ Bruce Aune, *Rationalism, Empiricism and Pragmatism* (New York, 1970), s. 111-115.

Hilary Putnam, "Is Logic Empirical?" *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 5, ed. Cohen ve Wartofsky (Dordrecht, 1969).

David Finkelstein, "Matter, Space, and Logic," Putnam'ın az önce belirtilen makalesinin bulunduğu cilt.

⁴⁴ Paul Feyerabend, "Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 4; ed. Radner ve Winokur (Minneapolis, 1970).

genel veya biçimsel sınırlamalara maruz kaldığı, bu sınırlamaların bizzat insan tarafından gittikçe daha iyi bilindiği ve bu bilginin onun epistemik performansını önemli ölçüde arttıracak konularında hiç kuşkusuz yok. Bu bölümde ve son bölümde karşı çıktığım şey ise, bu nedensel etkilerin ve genel sınırlamaların sonuçta *tümcesel olarak* anlamlandırılabilceği düşüncesidir.

21. Başka Ufuklar

Tümcesel yaklaşım sonuçta kör bir kuyuya başka hangi yaklaşımı izlememiz gerekir? Kalıcı başarı yakalamakta herhangi bir şansı olacaksa, bence bunun genel olarak epistemik aygıtlar hakkındaki bir doğa biliminin sağlayacağı kendimize dair daha derin bir kavrayışa sıkı sıkıya bağlı olması gerekir. Böyle bir bilimin neye benzeyeceği konusuna gelirsek, burada tartışılmakta olan düşünceleri değerlendirerek birkaç umutlu yorumda bulunmaya cesaret edebilirim.

Doğal öğelerin çoğunun bir dizi olası içsel durumu yaşama yeteneği bulunur. Bu durumlar dışsal nedensel etkenlerin az çok belirlenmiş birer fonksiyonudur. Buna göre birçok doğal öğe, kendisinin içinde bulunduğu çevrede geçirdiği süre boyunca bu çevre bazı kendine özgü olaylara, özelliklere ve kalıplara neden olmadığı sürece doğal öğenin kendi özgün mevcut durumunda kalmaması (veya büyük ihtimalle kalmaması) anlamına gelecek şekilde, en sonunda kendi çevresi hakkında bilgi edinecektir. Kabaca zamanın yarattığı tahribatlar çoğunlukla son derece karakteristik izler bırakır. Bir ağacın gövdesindeki yaş halkaları yağış, güneş döngüleri ve parazit saldırılarıyla ilgili bir kayıt meydana getirir, ama gezegen konumları hakkında bilgi vermez. Bir kumsal, kendi üzerinde yürüyenlerin (geçici) bir kaydını tutar, ama üzerinden uçanların kaydını tutmaz vs. Açıkçası fiziksel sistemler, bilgisel hazneler olma potansiyelleri ve özellikleri bakımından büyük ölçüde çeşitlenirler. Ayrıca duyarlılık erimi sorunu da vardır. Bildiğimiz sert bir taş bilgisel hazne

olmak bakımından pek başarılı sayılmaz, oysa çalışan bir renkli/sesli film kamerası, “bilgisel sünger” diye bir metaforu akla getirmeye yetecek kadar başarılı sayılır. Açıkçası hayvanlar krallığı çok çeşitli bilgisel süngerlerden oluşmaktadır. Bu tarz bilgisel süngerlerin bilgi taşıma durumlarının sistematik bir fonksiyonu olan açık davranışlarının, bizim olağan bilişsel kavramlarımıza hiçbir şey borçlu olmayan ve bizi hayvanlarla, ağaçlarla ve hatta sonunda kumsallarla süreklilik içine yerleştiren doğal faunanın içsel etkinlikleri hakkındaki bir kavrayışı özetlediğini varsaymak yeterlidir.

Ancak bu kavrayış sadece bir ilk adım olabilir, çünkü bir bilgisel süngerin davranışı kendi bilgi taşıyan durumlarının sağ kalma çabasına katkıda bulunan bir fonksiyonu bile olsa, bu bilgisel sünger yine de bir epistemik aygıt sayılmaz. Burada söz konusu olan anlamı bakımından bir epistemik aygıtın sadece “duyusal” durumlara sahip olması ve hatta onlara tepki göstermek zorunda olması yetmez, ayrıca onlardan *öğrenmesi* de gerekir. Burada araştırdığımız türden bir çerçeve içinde “öğrenme” terimine hangi anlamı verebiliriz?

Burada duyusal girdiler ve motor çıktılar arasında geçerli olan fonksiyonel ilişkilerin esnekliğini hayal etmemiz gerekir. Özellikle de bu fonksiyonel ilişkilerin kendi geçmiş işlemlerinin belirli duyusal sonuçlarının az çok belirlenmiş bir fonksiyonu olarak değişime uğradığı bir durumu ele almamız gerekir. Belirli bir motor tepki türünün (başlangıçta onu teşvik eden girdi bakımından), sözü geçen tepkinin neden olabileceği bazı olumlu/olumsuz “pekiştirici” girdilerin bir fonksiyonu olarak tekrar gerçekleşmesi daha fazla/daha az olası kılınabilir. (Bu soyut kavramın bildik örnekleri haz ve acıdır.) Bunun üreteceği şey, girdi ve çıktı arasındaki fonksiyon ilişkilerinin bir silsilesi, girdileri birinci fonksiyondan gelen gerçekleştirilmiş uyarıcı-tepki çiftleri ve bu gerçekleştirmenin neden olduğu “pekiştirici” durumlar olan ikinci dereceden bir fonksiyonun çıktılarının öğeden öğeye uyarlamalar olduğu bir silsiledir.

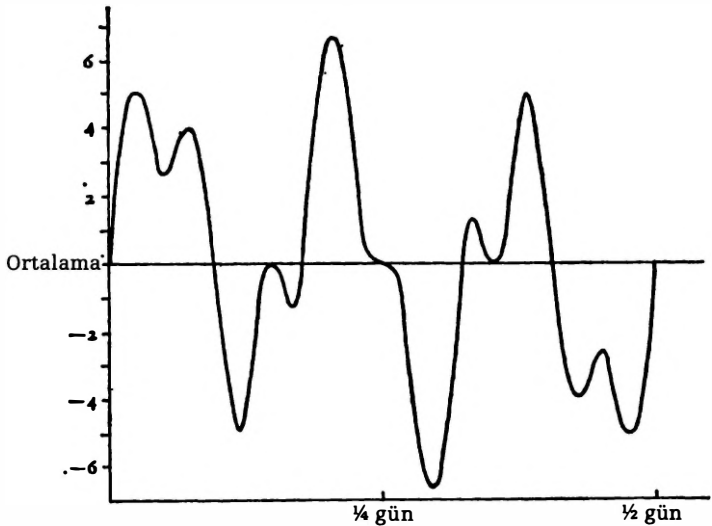
Bu türden bir sistemin davranışları çevre tarafından ve üstelik son derece kendine özgü yönlerle doğru koşullanmış olacaktır. Onun davranış eğilimleri, olumlu/olumsuz pekiştirici duyuşal girdilere neden olan bu motor tepkilerin gerçekleşmesini en üst düzeye çıkarma/en düşük düzeye indirme eğilimde olan yollarla değişecektir. Eğer bu pekiştirici girdilerin gerçekleşmesi, tıpkı gıda alınmasında veya çevresel dokuların yok edilmesinde söz konusu olduğu gibi, belirli türden koşullarla nominal olarak ilintiliyse, o zaman sistemin davranışının besin alımını en üst düzeye çıkarma ve doku tahribatını en düşük düzeye indirme eğilimi gösteren biçimlerde değişime uğradığını da söyleyebiliriz. Yani gıda bulmayı ve bedensel hasardan kaçınmayı *öğrenen* bir sistemle karşı karşıyayız. Ancak onun bu bakımdan gelişimi, esasen önermesel olan durum kümeleri veya silsileleri içinde ve arasında geçerli olan mantıksal ve sözde mantıksal ilişkilerle açıklanamaz. Bunun nedensel, nomolojik ve evrimsel bir olgu sorunu olarak belirli bilgiler içeren bir durumlar sistemi içinde geçerli olan *nedensel* ilişkiler bakımından açıklanması gerekir.

Bunun, *per se*, "deneyimden öğrenmek" betimlemesine karşılık gelen, artan oranda *uyarlamalı* davranış olmadığını takdir etmek gerekir. Çünkü "acı" girdisinin (veya bedensel hasarla bağlantılı başka bir pekiştirecin), kendisinin yol açtığı bağlamsal olarak üretilen motor tepkilerin olumlu pekiştireci rolünü üstlendiği talihsiz bir canlıyı kolayca tasarlayabiliriz. Böyle bir canlının davranışının çevre tarafından koşullanması, daha talihli canlıların durumunda olduğundan daha az söz konusu olmayacak ve bununla ilgili olan gelişim de aynı ölçüde bir öğrenme durumu olacaktır. Fakat bu canlının öğrendiği şey sadece kendini yok etme teknikleri olacaktır.

Her iki durumda ortak ve bence öğrenme diye betimlenen her bir sürecin temelinde olan şey, halihazırda elde olan bilginin, çevrenin duyuşal etkileri arasından şimdiye kadar kullanılmamış bilgiyi ayırt etmeyi sağlayacak bir şekilde –yani çevresel olmayan durumlarda ve davranışsal eğilim-

lerde içeren çevre hakkındaki genel bilgiyi arttıracak bir şekilde- işlemektir. Betimlenen iki durumda, herhangi bir koşullanmadan önce, sadece pekiştirici durumların üretilmesiyle ilgili fiziksel sistem zarar verici çevresel koşullarla ilgili genel bir bilgi taşır (veya özel bir bilgi sağlar). Fakat bilgiyi işleyen bir süreç olan koşullamanın sonucu olarak davranışsal eğilimlerin esnek sistemi artık başlangıçta bu sistemde içermeyen tehlikeli koşullar hakkındaki genel bilgileri içerir (ve özel bilgileri sağlar).

Daha fazla bilgi edinmek için bilginin kullanılması hakkında genel bir kuram tasarlayamıyorum, ama aşağıdaki örnek bu işleyiş sürecinin tekrarladığı, kullanılan bilgi parçalarının başarıyla yeniden kullanıldığı büyük bir durumlar sınıfını temsil edecektir. Burada akla getirmek istediğim şey, son derece düzenli ama karşılıklı olarak birbirine bağımlı olan çok sayıda değişkenin etkileşimiyle ortaya çıktığı için kaotik *görünen* bir yüze sahip bir dünya düşüncesidir. Tarif etmeye çalışacağım şey ise bu gizli düzeni açığa çıkarmanın yoludur.

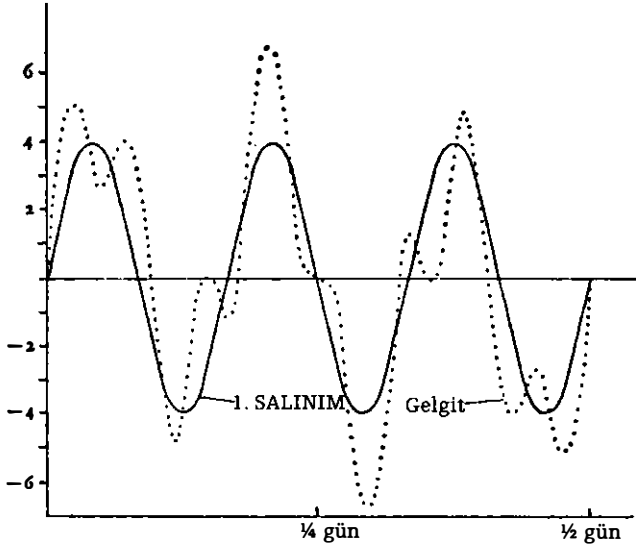


Şekil 5

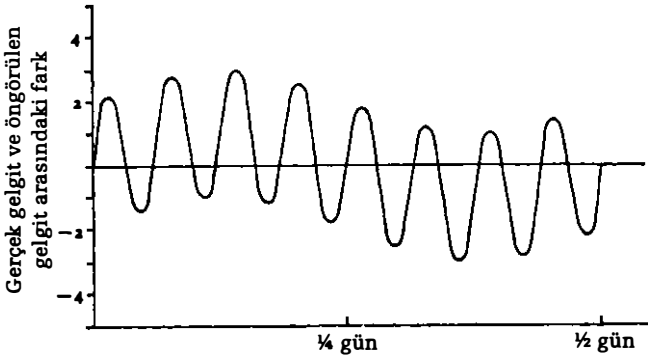
Yabancı bir gezegendeki gelgitli bir ortamı ele alalım. Burada su düzeyinin zamana göre grafik temsili Şekil 5'te görüldüğü gibidir. Burada yaşayan bir canlının karşılaştığı sağ kalma sorunu, diyelim ki, olay yerini ayırt eden su düzeyi değişmelerini öngörmekten geçsin. Gelgit düzeylerinin kısa vadede gelecek davranışlarını kısa vadede geçmiş davranışlarından yola çıkarak öngörmek gayet olanaksız olduğu için canlımızın daha fazla umut vaat eden bir strateji izlemesi davranışları kontrol eden bir içsel parametrenin koşullanması olacaktır. Öyle ki onun sürekli devam eden yükseliş ve alçalışlarının grafiği söz konusu gelgit değişmelerini yansıtacaktır. Varsayalım ki, olası kararlı durumları sinüs dalgası salınımlarından, frekansı ve genliği yukarıda tartışılan şekilde koşullanmaya maruz kalan salınımlardan oluşan esnek bir parametreye sahip olsun.

Şimdi hiçbir basit sinüs dalgası rejiminin gelgit değişmelerini kusursuz bir biçimde, hatta çok yaklaşık olarak bile temsil edemeyeceği açıkça ortadadır, fakat günde $f = 6$ döngülük ve $a = 4$ birimlik bir rejim başka herhangi birinden daha güçlü olumlu ve/veya daha az olumsuz pekiştirmeye karşılık alacaktır ve biz de bu yaratığın böyle bir rejime gayet hızlı bir biçimde ayak uyduracağını varsayabileceğiz (bkz. Şekil 6). Ancak buraya ulaştıktan sonra yeni koşullanma olasılıkları kendini gösterir. Çünkü şimdi yaratığın karşılaştığı sorun, kendi tahminleri ve keşfettiği fiili gelgit düzeyleri arasındaki, o âna kadar önemli olmamış ama artık ara sıra ciddi sıkıntılara yol açan farklılıklardır. Fakat onun benimsediği rejimin arkaplanı karşısında bu olgusal farklılıkların grafiği Şekil 7'deki gibi olur. Açıkçası bu, yukarıda akla getirilenle aynı stratejiye yol açacak bir sorundur. Yaratığın ihtiyaç duyduğu şey, davranış kontrolü söz konusu olduğu sürece çıktıkları bu parametreninkilere basitçe eklenen ve uzun vadeli davranışı birinci düzey rejimi oluşturanla aynı biçimde ve aynı pekiştireçlerle koşullanan, frekans ve genlik bakımından esnek olan ikinci bir salınım parametresidir. Daha önce olduğu gibi bu ikinci parametrede de hiçbir basit sinüs dalgası salınımı söz konusu sapmaları kusursuz bi-

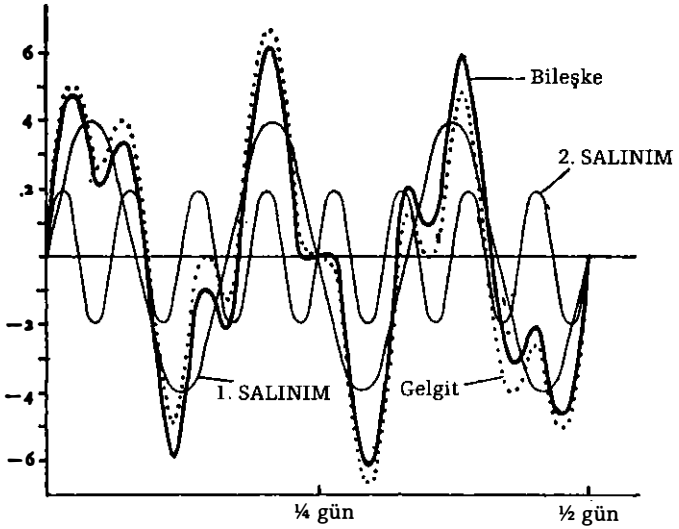
çimde temsil etmeyecektir, ama günde $f = 16$ döngülük ve $a = 2$ birimlik bir rejim seçici olarak pekiştirilecektir ve biz de ikinci parametrenin bu rejime ayak uydurduğunu varsayabileceğiz. Bu iki parametrenin bileşik çıktısı da bundan sonra Şekil 8'deki gibi bir grafik oluşturacaktır, bu da Şekil 6'nın tekil rejiminin yanında muazzam bir ilerlemedir.



Şekil 6

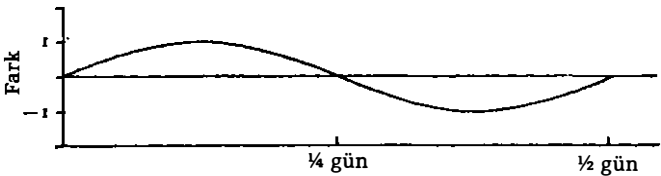


Şekil 7

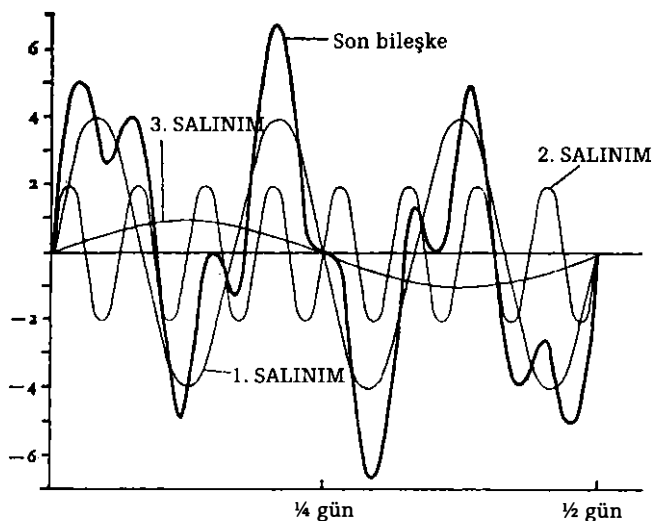


Şekil 8

Bütün bunlara rağmen hâlâ mükemmel bir uygunluk söz konusu değildir ve gerçeklikten sapma grafiği aslında Şekil 9'daki gibi olacaktır. Aynı şeyleri bu sefer de günde $f = 2$ döngülük ve $a = 1$ birimlik bir salınım rejimine ilişkin üçüncü bir parametrenin koşturması için tekrarlayalım. Burada en sonunda bir sinüs dalgası sapmayı kusursuz bir biçimde temsil edecektir ve böylece yaratığımızın gelgitler üzerine eğitimi tamamlanmış olur. Üç salınının da bileşik çıktısı onun sulak çevresinin çeşitli yükseliş ve alçalışlarını kusursuz bir biçimde temsil edecek/öngörecektir (bkz. Şekil 10).



Şekil 9



Şekil 10

Bu kusursuzluk hiç şaşırtıcı gelmemeli, çünkü varsayabileceğimiz gibi, gelgit kalıpları gezegenin etrafını (bizimkinden uzun bir) günde üç defa kat eden, dolayısıyla günde altı defa gelgite yol açan büyük bir ay; gezegenin etrafında günde sekiz defa dönen, çok daha küçük ve gezegene daha yakın olan, dolayısıyla günde on altı defa gelgite yol açan ikinci bir ay; ve kendisine göre gezegenin günde bir kez döndüğü, dolayısıyla günde iki gelgite yol açan, uzaktaki en büyük ay tarafından üretilmektedir. Gelgitler aslında birbirinden bağımsız üç kuvvetin, yaratığımızın üç içsel parametresiyle tam olarak aynı şekilde farklılaşan güçlerin toplam gücü tarafından meydana getirilir. Yaratığımızın biraz astronomi öğrenmiş olduğunu bile söyleyebiliriz. İçsel durumları kuşkusuz bu bakımdan bilgileri içerir.

Bu türden bir örnek bence çok çeşitli gerekçelerden dolayı yol göstericidir. Birincisi bu örneği vermemizin temel gerekçesini tekrarlırsak, bu örnek, bilginin gömülü olduğu arkaplan "gürültüsünden," onun içinde en çok öne çıkan düzenli-

liklerin ayırt edilmesi ve gelen sinyallerden çıkarılmasıyla ortaya çıkış şeklini net bir biçimde betimler. Bazı bilgilerin edinilmesinin çok daha fazlasının edinilmesini nasıl sağladığını betimler. İkincisi, aynı şeyin aslında farklı bir ifadesi olmakla birlikte bu örnek, bir organizmanın gelen bilgileri (duyusal bilgileri ve pekiştirme bilgilerini) işleme tarzının, daha önceki bir işlemin çıktısının bir fonksiyonu olarak nasıl değişebileceğini ve o organizmanın bilgisel avantajında nasıl değişiklik yaratacağını betimler. Üçüncüsü, bu örnek bir organizmanın kendi dışsal çevresinin davranışını temsil eden/öngören bir "içsel çevreyi" inşa etmesi olayını betimler. Böyle bir içsel çevre yalnızca doğrudan bir davranışsal kontrol değil, ayrıca Daniel Dennett'in de açıkladığı gibi,⁴⁵ başka davranış kalıpları lehine/aleyhine çalışan bir pekiştirme kaynağı olarak, organizma için öldürücü olmayacak biçimde dışsal çevreden farklılaşan bir pekiştirme kaynağı olarak da iş görür. Bu, örneğin önemli bir özelliğidir, çünkü çevrenin türlü boyutlarını sistematik olarak taklit edebilen içsel bir "model"in inşası muhtemelen bizim entelektüel gelişimimizin de özünü oluşturur.

Dördüncüsü, gelgitlerle yaşayan yaratığımızın gelişiminde paradigma artikülasyonu ve birikimsel gelenek fenomenini ve hatta entelektüel devrim olanağını küçük çapta canlandırmış bir halde görebiliriz. Birinci salınım rejimi, temel bilgisel çerçeve olarak iş görür, bu çerçeve içinde ve büyük ölçüde bu çerçeve sayesinde bilgisel ilerleme devam eder. İyi seçilmiş bir ilk rejimin çerçevesi içinde, daha incelikli bilgilerin ayıklanmasına yönelik tekrarlayan bir süreç belirsizce uzun bir zaman boyunca devam edebilir. Öte yandan en güçlü ilk pekiştirmeyi alan birinci rejimin uzun vadede daha ince düzenlilikler bakımından en açık olan olmadığı ortaya çıkabilir. Geriye kalan gerçeklikten sapmaların *n*'inci salınım parametresinin işe karışmasının ardından büyümeye ve

⁴⁵ Daniel C. Dennett, "Why the Law of Effect will not Go Away," *Journal of the Theory of Social Behaviour*, 5 (1978); 2. Baskı: Dennett, *Brains-torms* (Montgomery, Vermont; 1978).

daha kaotik hale gelmeye başladıkları ortaya çıkabilir. Hatta organizmanın yeterli olduğu hiçbir rejimin bu yüzden ona bağlı kalmasını sağlamaya yetecek pekiştirme bulamaması da mümkün olabilir. Bu doğrultudaki kronik aykırılıklar karşısında bizim gelgitlerle yaşayan yaratığımızın gerek duyacağı şey, halihazırda mevcut olan salınım rejimlerinin olası hiyerarşisini parçalayarak bu türden krizlere tepki göstermeye uygun fiziksel bir sistemdir. Böylece yaratık yeni bir temel salınım rejimiyle, onun az önce devirdiği temel rejimin sağlayabileceğinden daha derinlemesine bir biçimde gerçekliğe nüfuz etmesini sağlayan bir rejimle işe sıfırdan başlayabilir.⁴⁶ Sonuç olarak elbette yaratığımızın karşılaştığı çıkarım örüntüsü onun en iyi çabalarını bile boşa çıkarabilir. Bütün bunların açıkladığı genel fikir, gerçekliğin yapısına nüfuz etme işinde yalnızca iyi olmanın değil, ayrıca biraz da şanslı olmanın gerekmesidir.

Son olarak ve en önemlisi, bu örneğin bütün bunları ve daha fazlasını, İTO yaklaşımına özgü herhangi bir kavrama başvurmadan yapmasıdır.

Tümcesel olmayan bir epistemoloji yaklaşımına ait bu taslak kuşkusuz kısadır, ama benim buradaki kaygım sadece onun olanağının altını çizmektir.⁴⁷ Fakat bu kadarı bile gereğine uygun olarak üzerine odaklanılan normatif bir epistemolojinin karşılaşılabileceği çok farklı sorunlardan bazılarını ortaya koymak için yeterlidir. Gayet genel olan çeşitli işleme sistemlerinin, çelişkili bilgisel “hedeflerin” çözümlenmesi, “ideal epistemik aygıtın” tanımlanması (tabii eğer böyle benzersiz bir tanımlama varsa bu gerekli olmaz), işte bütün bunlar sistematik bir araştırmayı davet eder. Eğer kulakları-

⁴⁶ Krş. Kuhn, *Scientific Revolutions*. Ayrıca Imre Lakatos, “Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes,” *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. Lakatos ve Musgrave (Cambridge, 1970).

Geleneksel olmayan bir epistemoloji yaklaşımının hatırlatıcı bir özeti ve aynı yönde yararlı bir kaynakça için bkz. Donald Campbell, “Evolutionary Epistemology,” *The Philosophy of Karl Popper*, kitap I, ed. Schilpp (LaSalle, 1974).

mızın arasındaki makinenin ne *yaptığını* daha derinlemesine anlayabilirsek, o zaman kendimizi en iyisini yapmanın ne anlama geldiğini belirleyebilecek halde bulabiliriz. Normatif epistemolojinin geleceği zengindir, fakat bu geleceğin geçmişiyle arasında süreksizlik söz konusu olacaktır.

Tümcelerle ifade edilen inançlarımızın değerlendirilmesi bütün bunlara nasıl uygun düşer? Bunu peşinen söylemek olanaksızdır. Bunların süreci (kısmen) ortak ve (kısmen) kalıtsal hale getirmesiyle ilgili apaçık gerçek dışında, insan dili gibi anlatımsal bir aracın çevreden bilgi çıkarmaya yönelik genel süreç içinde şekillenme biçimi de henüz anlaşılması gereken bir şeydir. Kuşkusuz konuşmaya ve dilsel davranışımızı değerlendirmeye ve eleştirmeye devam edeceğiz, ama sonuçta bu değerlendirme mevcut pratiğin dar dilsel parametrelerini aşan bir bağlama oturtulacaktır. Elbette bu sırada bizim de kendimizi daha etkili bir değerlendirme ve eleştiri çerçevesine hazırlamak umuduyla (gelgitlerle yaşayan yaratığı hatırlayın), söz konusu genişletilmemiş tümcesel çerçeve içindeki epistemik etkinliklerimizi değerlendirerek olması gerektiği gibi uğraşmaya devam etmeliyiz.

Ayrıca son olarak, "tersinmez" süreçlerin termodinamiğinin, burada gerçekleştirilebilecek eşsiz ilerlemenin temelinde yatan kavramsal çerçeveyi ("birinci rejim") sağlaması mümkün görünür. Çünkü bu, genel olarak sentetik evrim süreci gibi şeyleri ve özel olarak güneşin etkisiyle bir gülün yetişmesi gibi şeyleri fiziksel olarak anlaşılır kılan bir kuramdır. Zaten insan bilgisi kortikal olarak cisimleşmiş, çevresindeki enerji ve bilgi akışı tarafından varoluşa getirilmiş bir çiçekten başka ne olabilir ki?

KAYNAKÇA

- Armstrong, D. M., *A Materialist Theory of the Mind* (Londra, 1968).
- *Belief, Truth and Knowledge* (Cambridge, 1973).
- Aune, Bruce, *Knowledge, Mind, and Nature* (New York, 1967).
- *Rationalism, Empiricism, and Pragmatism* (New York, 1970).
- Basmajian, John V., "Learned Control of single motor units," *Biofeedback: Theory and Research*, ed. Schwartz ve Beatty (New York, 1977).
- Beatty, Jackson, "Learned Regulation of the Human Electroencephalogram," *Biofeedback: Theory and Research*, ed. Schwartz ve Beatty (New York, 1977).
- Brown, Barbara B., *New Mind, New Body* (New York, 1974).
- Campbell, Donald, "Evolutionary Epistemology," *The Philosophy of Karl Popper*, ed. Schilpp (LaSalle, 1974).
- Carnap, Rudolf, "Empiricism, Semantics, and Ontology," *Meaning and Necessity*, 2. Baskı (Chicago, 1956).
- Chomsky, Noam, *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, Mass., 1965).
- Churchland, Paul M., "The Logical Character of Action Explanations," *Philosophical Review*, cilt 79, sayı 2 (1970).
- "Two Grades of Evidential Bias," *Philosophy of Science*, cilt 42, sayı 3 (1975)

- "Karl Popper's Philosophy of Science," *Canadian Journal of Philosophy*, cilt 5, sayı I (1975).
- Churchland, Patricia Smith, "Fodor on Language Learning," *Synthese*, cilt 38 (1978).
- "Language, Thought, and Information Processing," *Noûs* (baskıda, 1979).
- Davidson, Donald, "On the Very Idea of a Conceptual Scheme," *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, cilt 47 (1973-1974).
- "Belief and the Basis of Meaning," *Synthese*, cilt 27 (1974).
- "Thought and Talk," *Mind and Language*, ed. Guttenplan (Oxford, 1975).
- Dennett, Daniel C., "Why the Law of Effect will not Go Away," *Journal of the Theory of Social Behaviour*, cilt 5, sayı 2 (1978). Yeniden basım: Dennett, *Brainstorms*.
- *Content and Consciousness* (New York, 1969).
- *Brainstorms* (Montgomery, Vermont, 1978).
- "Brain Writing and Mind Reading," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 7, ed. Gunderson (Minneapolis, 1975). Yeniden basım: Dennett, *Brainstorms*.
- Dretske, Fred, *Seeing and Knowing* (Londra, 1969).
- Fetz, E.E.; Finocchio, D.V., "Operant conditioning of isolated activity in specific muscles and precentral cells," *Brain Research*, cilt 40, sayı 91 (1972).
- Feyerabend, Paul K., "An Attempt at a Realistic Interpretation of Experience," *Proceedings of the Aristotelian Society*, (1958).
- "Explanation, Reduction, and Empiricism," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 3, ed. Feigl ve Maxwell (Minneapolis, 1962).
- "Materialism and the Mind-Body Problem," *Review of Metaphysics*, cilt 17 (1963).
- "Mental Events and the Brain," *Journal of Philosophy*, cilt 60, sayı 11 (1963).
- "Reply to Criticism," *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 2, ed. Cohen ve Wartofsky (New York, 1965).

- "Problems of Empiricism," *Beyond the Edge of Certainty*, ed. Colodny (New Jersey, 1965).
- "Science Without Experience," *Journal of Philosophy*, cilt 66, sayı 22 (1969).
- "Problems of Empiricism, II," *The Nature and Function of Scientific Theories*, ed. Colodny (Pittsburgh, 1970).
- "Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 4, ed. Radner ve Winokur (Minneapolis, 1970.) [Yönteme Karşı, Ayrıntı Yayınları, çev: Ertuğrul Başer, 1999.]
- Finkelstein, David, "Matter, Space, and Logic," *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 5, ed. Cohen ve Wartofsky (Dordrecht, 1969).
- Fodor, J.A., *The Language of Thought* (New York, 1975).
- Hanson, N.R., *Patterns of Discovery* (Cambridge, 1958).
- Hesse, Mary, "Is There an Independent Observation Language?" *The Nature and Function of Scientific Theories*, ed. Colodny (Pittsburgh, 1970).
- Hooker, C.A., "The Philosophical Ramifications of the Information-Processing Approach to the Mind-Brain," *Philosophy and Phenomenological Research*, cilt 36 (1975).
- Kant, Immanuel, *Critique of Pure Reason* (Londra, 1964). [Ari Usun Eleştirisi, İdea Yayınevi, çev: Aziz Yardımlı, 2010]
- Kuhn, Thomas, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1962). [Bilimsel Devrimlerin Yapısı, Kırmızı Yayınları, çev: Nilüfer Kuyaş, 2011]
- Lakatos, Imre, "Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes," *Criticism and the Growth of Knowledge*, ed. Lakatos ve Musgrave (Cambridge, 1970).
- *Proofs and Refutations: The Logic of Mathematical Discovery* (Cambridge, 1976).
- Lakatos, Imre; Musgrave, A. (ed.), *Criticism and the Growth of Knowledge* (Cambridge, 1970).
- Lewis, C.I., "A Pragmatic Conception of the A Priori," *Journal of Philosophy*, cilt 20 (1923). Yeniden basım: *Meaning and Knowledge*, ed. Nagel ve Brandt (New York, 1965).
- Marshall, W.A., *Development of the Brain* (Edinburgh, 1968).

- Nagel, Ernest, *The Structure of Science* (New York, 1961).
- Obrist, Paul A.; Black, A.H.; Brenner, Jasper; DiCara Leo V. (ed.), *Cardiovascular Psychophysiology* (Chicago, 1974).
- Piaget, J., *The Child's Construction of Reality* (Londra, 1955).
- *Insights and Illusions of Philosophy* (New York, 1971).
- Popper, Karl, *The Logic of Scientific Discovery* (New York, 1959).
[Bilimsel Araştırmanın Mantığı, Yapı Kredi Yayınları, çev. İlknur Aka/İbrahim Turan, 2012]
- *Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge* (New York, 1962).
- *Objective Knowledge* (Oxford, 1972).
- "Replies to My Critics," *The Philosophy of Karl Popper*, kitap 2, ed. Schilpp (LaSalle, 1974).
- Putnam, Hilary, "Minds and Machines," *Dimensions of Mind*, ed. Hook (New York, 1960). Yeniden basım: Putnam, *Mind*.
- "The Analytic and the Synthetic," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 3, ed. Feigl ve Maxwell (Minneapolis, 1962). Yeniden basım: Putnam, *Mind*.
- "Robots: Machines or Artificially Created Life?" *Journal of Philosophy*, cilt 61, sayı 21 (1964). Yeniden basım: Putnam, *Mind*.
- "The Mental Life of Some Machines," *Intentionality, Minds, and Perception*, ed. Castaneda (Detroit, 1967). Yeniden Basım: Putnam, *Mind*.
- "Is Logic Empirical?" *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 5, ed. Cohen ve Wartofsky (Dordrecht, 1969).
- "The Meaning of 'Meaning,'" *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 7, ed. Gunderson (Minneapolis, 1975). Yeniden basım: Putnam, *Mind*.
- Putnam, Hilary, *Mind, Language and Reality: Philosophical Papers, Volume 2* (Cambridge, 1975).
- Quine, W.V., "Two Dogmas of Empiricism," *The Philosophical Review*, 60 (1951). Yeniden basım: Quine, W.V., *From a Logical Point of View* (New York, 1963).
- *Word and Object* (Cambridge, Mass., 1960).
- "Epistemology Naturalized," *Ontological Relativity and Other Essays* (New York, 1969).

- Rorty, Richard, "Mind-Body Identity, Privacy, and Categories," *Review of Metaphysics*, cilt 1 (1965).
- Rosenberg, Jay F., *Linguistic Representation* (Dordrecht, 1974).
- Sellars, Wilfrid, "Empiricism and the Philosophy of Mind," *Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, cilt 1, ed. Feigl ve Scriven (Minneapolis, 1956). Yeniden basım: Sellars, *Science, Perception and Reality*.
- *Science, Perception, and Reality* (Londra, 1963).
- "The Identity Approach to the Mind-Body Problem," *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 2, ed. Cohen ve Wartofsky (New York, 1965).
- "Scientific Realism or Irenic Instrumentalism," *Boston Studies in the Philosophy of Science*, cilt 2, ed. Cohen ve Wartofsky (New York, 1965). Yeniden basım: Sellars, *Philosophical Perspectives*.
- *Philosophical Perspectives* (Springfield, Illinois, 1967).
- *Science and Metaphysics* (Londra, 1968).
- Toulmin, Stephen, *Human Understanding*, cilt 1 (Princeton, 1972).

Dizin

- a priori* tümceler 84-5
acı/ağrı 130, 133-7
akılsallık 13-4, 17-8, 74-6, 109-12,
§17-§18, 173-4, 184-5, 188-92,
§21
algısal yargılamaların garantisi
23-4, 35-6, 41-2, 44-5, 58-9
analitik hipotezler 96-7
analitik/sentetik ayrımı §7, 84,
87-8, 96-7, 128-9
anlam 79-80
ve analitiklik §7, 84-5
ve ölçüştürülemezlik §10,
120-1
ve indirgeme 112-3, 119-21
ve duyumlar §2, 30, 57-8
ve çeviri §9
ve anlayış §8
anlam kuramının doğrulaması
90-4
anlayış, *bkz.* sistemik önem,
homodoksi
algı
dış dünya algısı 11-5, §2-§6
kendilik algısı 16-7, 59-63,
§13, §16
araçsalcılık 12-3, 36-7
Armstrong, D.M. 203
arzular, *bkz.* istekler
Aune, B. 190, 203
aykırılıklar 200-1
Basmajian, J.V. 163, 203
başka zihinler sorunu §12
Beatty, J. 163, 203
belirme 36-7
benzeşim argümanı 124-5
bilgi 19-20, 28-30, §4-§5, 172-3,
183-4, 186-8, §21
bilinç
dış dünyaya dair bilinç §2-§5
kendilik bilinci 16-7, 59-63,
§13, §16
Brown, B.B. 163, 203
Campbell, D. 200, 203
Carnap, R. 72, 172, 203
Chomsky, N. 183, 203
Churchland, P.M. 9, 54, 130
Churchland, P.S. 8, 93, 177

- çeviri §8-§9
gözlem terimlerinin çevirisi
§2, 91-4
çevirinin belirsizliği 89-92
- dar görüşlülük itirazı 184-8
Davidson, D. 94, 95, 97, 204
davranışçılık 124-6, 130
davranışın açıklanması 125-6
deneycilik 13-4, §6, 109-10, 120-1,
136-7, 188-9
deneysel temeller 11-, 62-3, 188-
90
Dennett, D. 199, 204
dirimselcilik 148-51
doğal türler 54-5, 85, 154
doğallaştırılmış epistemoloji 13-
4, 17-8, 168-9, 173-4, §21
doğuştanlık 182-3
doksa ötesi 97-9
Dretske, F. 204
duyu organları 20-3, 26-8, 30, 54-
5, 58-63
duyumlar, 20-33, 40-1, 43-7, 57-63
ayrıca *bkz.* acı/ağrı
düalizm
eleyici düalizm 147-8
düalizmin olanakları 148-51,
157-60
indirgemeci düalizm 147-8
basit düalizm 146-7
düzeltilemezlik 132-8
- elektromanyetizma kuramı 146-8
entelektüel etkinliğin dilsel kav-
ranışı §18
epistemik aygıtlar 17-8, 170, 172-
3, 184-5, §21
esneklik itirazı 188-92
eşanlamlılık 86-91, 97-8
evrim 56-7, 150-1, 184-5, 193-4
- Fetz, E.E. ve Finocchio, D.V. 163,
204
Feyerabend, P.K. 8, 16, 31, 58, 59,
62, 116, 172, 190, 204
Finkelstein, D. 190, 205
Fitzgerald, G.F. 121
Fodor, J.A. 177, 204, 205
fonksiyonalizm 150-4, 157-8
- geometrik optik 147-8
gerekçesel asimetriler, 62-3 ayrıca
bkz. deneysel temeller
görelilik, özel görelilik kuramı
36-7, 117-21
gösterimsel ifadeler 98-104
gözlem 11-5, §2-§6
çevirideki rolü, 90-4 ayrıca
bkz. algı
güneş sistemi, *bkz.* Kopernik
- halk psikolojisi, *bkz.* K-kuramı
Hanson, N.R. 58, 205
Hesse, M. 58, 205
homodoksi 85, 87-8, 97-8, 107-8
Hooker, C.A. 8, 205
Hume, D. 177
Huygens, C. 148
- ısı
kalorik ısı kuramı 31-8, 66
sağduyuya dayalı ısı kuramı
20-3, 37-44
kinetik ısı kuramı 35-7, 177-
80
ısı algısı §2-§4
- içgözlem, *bkz.* bilinç
içlem, 98-104 ayrıca *bkz.* anlam,
anlayış
ideal tümcesel otomat yaklaşımı
§17-§20
iletişim 75-6, §10

- inançlar
 sağduyuya dayalı inançlar 12-3, 37-44, §6
 anlama yetisinin belirleyicileri olarak inançlar §2, 81-2
 akılsallığın odak noktası olarak inançlar 17-8, §18
 içgözlemsel inançlar 16-7, 59-61, §13, §16
 Pythagorasçı olmayan durumlar olarak inançlar §14
 algısal inançlar 11-5, §2-§6
 kuramsal inançlar 11-2
 kuramsal varsayımlar olarak inançlar §12, §14
 indirgeme 16-7, 64-7, §11, 146-58
 istekler
 Pythagorasçı olmayan durumlar olarak §14
 kuramsal varsayımlar olarak §12, §14
 iyilik ilkesi 93-8
 izleçler
 Pythagorasçı izleçler 139-42
 Pythagorasçı olmayan izleçler 139-47
 K-kuramı §12-§16
 kalorik 31-42, 66
 Kant, I. 136, 137, 205
 karşılıklılık kuralları 56-7, 112-3, 115-6
 kavramsal değişme 37-8, §4, 59-60, §7, §10, §11, §16
 kayboluş kuramı, bkz. eleyici materyalizm
 kendilik bilinci, bkz. bilinç
 kinetik kuram, bkz. ısı
 klasik mekanik 111-2, 117-21
 Kopernik 50
 koşullama 192-3
 kuantum kuramı 36-7, 189-90
 Kuhn, T.S. 8, 116, 168, 169, 200, 205
 kuram yüklülük §2, 37-44, 54-5, §5, 69-70, §10, §12, §14
 kuramlararası özdeşlikler 64-5, 113-6, 119, 148-9
 Lakatos, I. 14, 200, 205
 Lewis, C.I. 72, 205
 Lorentz, H.A. 121
 materyalizm
 eleyici materyalizm 16-7, 131-2, 136-7, 155-8, §16
 fonksiyonel materyalizm 150-4, 157-8
 indirgemeci materyalizm 16-7, 136-7, 147-51, 157-8, §16
 mantığın deneysel doğası 189-90
 Marshall, W.A. 183, 205
 Maxwell, J.C. 85, 147, 204, 206
 Nagel, E. 72, 115, 205
 nicelleştirme
 sayılarda nicelleştirme 139-42
 önermelerde nicelleştirme 141-7
 Newton, I. 139, 140, 148
 normatif epistemoloji 13-5, 17-8, §17-§18, 173-4, 184-5, 188-91, 200-1
 Obrist vd. 162
 ontoloji 12-3, 41-2, 52-4, 59-60, 63-7, 119, 146-7, 150-1, 155-6
 öğrenme 159-60, §17-§21
 ölçüm araçları §5
 ölçüm araçları argümanı §5

- önermeler 141-2, 145-6
- önermesel tutumlar, *bkz.* izleçler,
- Pythagorasçı olmayan izleçler
- özdeşlik kuramı, *bkz.* materyalizm, indirgemeci materyalizm
- paradigma §18, 199-201
- Piaget, J. 168, 169, 206
- Popper, K. 8, 167, 172, 200, 203, 204, 206
- Putnam, H. 80, 85, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 151, 152, 153, 154, 190, 206
- Pythagoras 141
- Quine, W.V. 8, 15, 73, 85, 90, 91, 92, 93, 168, 169, 206
- renk yüklemeleri §2
- Rorty, R. 16, 206
- Rosenberg, J.F. 8, 207
- Sellars, W. 8, 16, 56, 58, 126, 207
- semantik önem 75-80, §5, 93-8, 101-3, §10, 112-3, 128-9
- sentetik a priori tümceler 84-5
- sentetik, *bkz.* analitik
- sıcaklık, *bkz.* ısı
- sistemik önem 81-8, 97-9, §10, 112-3
- süreklilik itirazı §19, 187-8
- tamamlayıcı bilgiler 46-7
- termodinamik, *bkz.* ısı
- Toulmin, S. 207
- tutarlılık 35-6, 40-1, 49-50, 73-4, 96-7, 109-10, 113-4, 120-1, 123-4, 166-7, 189-90
- verilmiş, *bkz.* deneysel temeller
- yasalar
- sağduyuya dayalı psikolojinin yasaları 127-32, 142-3
- sağduyuya dayalı termodinamiğin yasaları 20-3, 40-2
- yer değiştirmiş kiplikler argümanı §2, 28-9
- yerleşmişlik 37-8, 81-5, 97-9, 113-4
- yönelmiş deyişler §14, §18
- yönelmişlik 20-1, 28-9, 43-4
- yunuslar 44-5, 184-5

PAUL M. CHURCHLAND

BİLİMSEL GERÇEKÇİLİK VE ZİHNİN ESNEKLİĞİ

Bu kitabın temeli Kanada Felsefe Derneği'nin 1971 yılındaki Batı Bölümü (Western Division) toplantılarına gönderilmiş bir makaleye dayanıyor. *Bilimsel Gerçekçilik* birbirlerinden ayrı iki okuyucu kitlesine aynı anda hitap etmektedir. Birinci okuyucu kitlesi, bilimsel gerçekçilik adlı felsefi tutuma yakından aşina olmayan akademisyen felsefecilerden, diğer akademisyenlerden, öğrencilerden ve meslekten olmayan okurlardan oluşuyor. Onlar için algı felsefesi, anlam kuramı, zihin felsefesi ve sistematik epistemoloji bakımından bu tutumun tutarlı ve kapsamlı bir açıklaması kitapta gayet özlü bir biçimde sunulmakta.

Fakat burada ortaya atılan görüş sadece eklektik değildir. Ortaya çıkarılan sentez birçok bakımdan yenilikçidir ve bunu destekleyen argümanlar da büyük ölçüde öyledir. Genel olarak bilim felsefesine ve özellikle de bilimsel gerçekçiliğe zaten aşina olan felsefeciler kitabın hitap ettiği ikinci okuyucu grubunu oluşturuyor. *Bilimsel Gerçekçilik* epistemolojik kuramın ve akılcı metodolojinin gelecekte alması gereken yönlerle ilgili olarak bilimsel gerçekçiliğin genel olarak hakkı verilmemiş sonuçlarını ortaya koymakta.

"Bu kitabı bilimsel gerçekçilere ve inatçı deneycilere hararetle öneririm"

Bas C. Van Fraassen –*The Canadian Journal of Philosophy*

"Churchland'ın kitabı zihin felsefesiyle ilgilenen herkes içindir"

J.J.C. Smart –*Australasian Journal of Philosophy*

"Bizleri mutlu eden ve ayakta alkışladığımız büyük kitaplar nadiren çıkarlar. Churchland'ın kitabı bunlardan biri."

Stephen P. Stich –*Ethics*

ALFA

Alfa Basım Yayım Dağıtım

Ticarethane Sokak, No: 53, 34110

Cağaloğlu / İstanbul

T. 0212 513 3420 (pbx)

F. 0212 519 3300

www.alfakitap.com



ISBN 978-605-106-721-6

